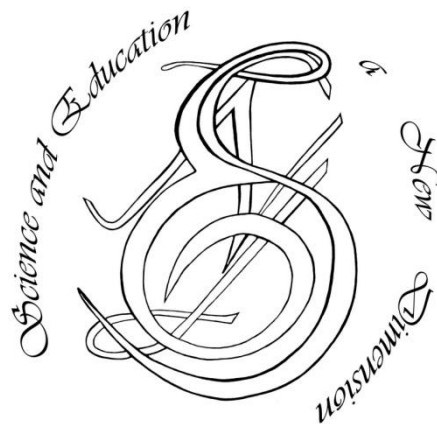

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

p-ISSN 2308-5258

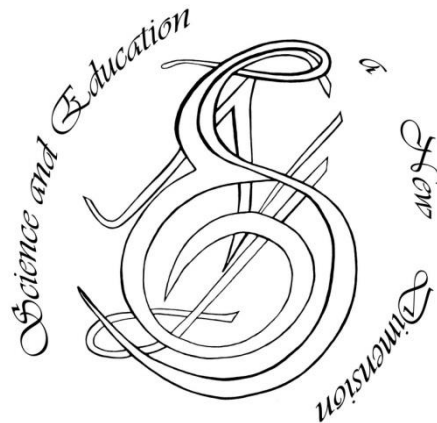
e-ISSN 2308-1996

IX(45), Issue 253, 2021 Jun.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45>

Humanities and Social Sciences

www.seanewdim.com

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. | Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Millousheva-Boykina Dobrinka Vassileva, PhD, assoc. professor at the Faculty of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts D.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is published under Creative Commons Attribution License v4.0

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25;
ICV 2019: 89.50

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

LINGUISTICS.....	7
Вплив сучасних маркетингових технологій на стилістичне і граматичне формулювання англомовних ділових та рекламних висловлень та їх переклад українською мовою <i>Н. В. Авраменко, Т. В. П'ятничка.....</i>	7
Հապավումների և համառոտագրությունների կիրառության յուրահասկությունները համացանցային դիսկուրսում <i>Ս. Չալաչյան, Ե. Մաթևոսյան.....</i>	11
The Literary Applications Of Biblical Phraseological Units <i>A. Grigoryan.....</i>	17
Жінка-персонаж і жінка-автор в античній літературі: спроба типології <i>О. В. Гальчук.....</i>	20
Structural Patternings of English and Armenian Compounds <i>A. Hovhannisyanyan, G. Barseghyan.....</i>	25
Жанрово-стильова та тематична специфіка прози Олекси Гай-Головка <i>Л. О. Каплична.....</i>	30
Տիպարաբանական և կանանց հոլագրագրական հարդարակցության ոչ խոսքային միջոցները <i>Ա. Տ. Չիլաչյան; Տ. Ռ. Մաթևոսյան.....</i>	34
До питання про лексико-семантичну підгрупу назв посуду для рідини <i>Л. М. Науменко.....</i>	39
Национальная обусловленность аксиологических значений в немецкоязычном культурном пространстве <i>О. В. Петрочук.....</i>	44
Репрезентація іноземних літератур в англомовних перекладах та ідеологічна поляризація світу в ХХ ст. <i>Н. М. Рудницька.....</i>	47
Зміна міфологічних мотивів за ланцюгом «фольклор-міфологія-література» (на основі міфів «Цар Едіп», «Рустем і Шахраб» і роману Орхана Памука «Рудоволоса жінка») <i>А. Р. Рудницька, Ф. І. Арнаут.....</i>	51
Інтерпретація історії Франції повоєнної доби у романі Паскаля Кіньяра «Американська окупація» <i>О. В. Савич.....</i>	55
Трагедія В. Шекспіра «Гамлет» в психоаналітичній інтерпретації З. Фрейда <i>О. В. Трохимчук.....</i>	59
Дискурсивна маніфестація адресата <i>Т. А. Єщенко.....</i>	62
An Application of Grice's Cooperative Principle to the Analysis of a Written Business Negotiation Model <i>R. Baghratyan.....</i>	66

METHODOLOGY.....	70
Педагогічні умови упровадження здоров'язберезувальних технологій у дозвіллевій діяльності студентів <i>О. Д. Данильченко, С. С. Вітвицька.....</i>	70
Rationality in Education: to the question of the content component of an Academic discipline <i>О. Dolska, V. Lobas.....</i>	74
Теоретичні засади впровадження гендерного підходу в освітній процес сучасних закладів освіти <i>Л. П. Карнаух.....</i>	77
Voice teacher's artistic-pedagogical proficiency in the terminological field of scientific research <i>Tao Rui, H. Nikolai.....</i>	80

LINGUISTICS

Вплив сучасних маркетингових технологій на стилістичне і граматичне формулювання англомовних ділових та рекламних висловлень та їх переклад українською мовою

Н. В. Авраменко*, Т. В. П'ятничка

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна
*Corresponding author. E-mail: Nataliiavrmnk@gmail.com

Paper received 29.05.21; Accepted for publication 11.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-01>

Анотація. Дане дослідження розглядає, як сучасні маркетингові технології впливають на лінгвостилістичне та синтаксичне формулювання англомовних ділових та рекламних висловлень та їх переклад українською мовою, і зокрема, як психологічний аспект "You-attitude" детермінує лексико-граматичну та синтаксичну структуру висловлень, що використовуються в діловому стилі спілкування. Пропонується аналіз мовленнєвих конструкцій, які функціонують у різноманітних англомовних повідомленнях рекламного та ділового характеру та бізнес кореспонденції, з погляду їх лексичного наповнення, синтаксичного оформлення та стилю, та переклад даних висловлень англійською мовою.

Ключові слова: переклад, ділові комунікації, ділові та рекламні висловлення, синтаксичне, стилістичне і граматичне формулювання.

Вступ. Більшість комунікацій, як правило, відбуваються за умов, що охоплюють відправника та реципієнта, історію їхніх попередніх стосунків з урахуванням їхніх вражень, сподівань а також причини комунікацій. Загальна тенденція розвитку ділових комунікацій між суб'єктами підприємництва та споживачами на початку ХХІ ст. характерна тим, що спостерігається перерозподіл акцентів у діловій сфері між такими комунікантами як виробник – споживач. Якщо раніше у такому типі комунікацій акцентувалась значущість ролі виробника, то на зламі ХХ і ХХІ ст. це місце впевнено відвоював собі споживач.

Сучасний діловий світ зрозумів, що споживачів цікавлять у першу чергу власні інтереси, а уже потім – інтереси інших. Тому для того, щоб зуміти переконати в чомусь аудиторію або ж заставити споживачів купувати ідеї чи готові продукти, необхідно спершу апелювати до їхнього почуття власної вигоди, якщо не сказати корисливості. Підприємці усвідомили, що формулювання пропозиції (письмове чи усне) повинно здійснюватися так, аби споживач міг легко розпізнати у ньому вигоду для себе, а також те, як виробник відгукнувся на його проблеми та потреби.

Дана тенденція проникла у сферу ділових комунікацій у контексті ведення бізнесу та надійно закріпилась у ній як на стильовому, так і на граматичному рівнях. Ця тенденція ділових комунікацій навіть дістала власну назву – "You-attitude". У її контексті фокус ділового повідомлення із відправника переміщується на "читача" послання (реципієнта), у нашому випадку – потенційного споживача. Мета відправника – переконати "читача" у тому, що він (виробник) щиро піклується про його інтереси. На сучасному етапі досліджень, присвячених лінгвістичному аналізу висловлювань, які функціонують у різноманітних повідомленнях ділового характеру, виникла потреба детально розглянути ці мовленнєві структури з погляду їх лексичного наповнення, синтаксичного оформлення та стилю.

Огляд публікацій по темі. Однак не варто вважати, що даний принцип маніфестації намірів у мовленні – новотвір комунікацій початку ХХІ ст. Основні засади даного підходу були сформульовані ще у 30-х рр. минулого століття американським психологом Дейлом Карнегі. У своїй праці "How to win friends and influence people" (1936р.) він розкрив те психологічне підґрунтя, на якому зводить свою надбудову сучасний "You - attitude". Зокрема, Д.Карнегі уже тоді спостеріг, що "существует только один способ в подлунном мире оказать влияние на другого человека: это говорить с ним о том, что является предметом его желания, и показать ему, как можно этого достичь. Вспомните об этом завтра, когда вы будете стараться заставить кого-нибудь что-нибудь сделать" [1, с. 36].

На сучасному етапі було запропоновано наступне визначення даній тенденції: "You- attitude" – це стиль спілкування, який бере за основу своїх поглядів точку зору читача, акцентуючи те, про що хоче дізнатись читач, ставлячись з повагою до його інтелекту та захищаючи його "я" [6].

Таким чином, згідно з дією концепції "You-attitude", особа чи особи, до яких адресант звертається письмово чи усно, перетворюються на детермінанту того, що і як повинно бути сказаним. Те, чи зрозуміє особа відправлене послання і чи захоче вона співпрацювати з відправником, залежатиме від того, наскільки добре передбачено її потреби, смаки, плани на майбутнє.

Для того щоб меседж виявився успішним, важливо відразу ж привернути увагу читача до ймовірних переваг, які він отримає, спілкуючись чи підтримуючи ділові стосунки саме з вами. (Винятки будуть розглянуті дещо пізніше.) Не зосереджуючись на теоретичних засадах комунікацій, це інтуїтивно відчув і передав у своїх практичних порадах знову ж таки Д.Карнегі. Тому його можна вважати одним із основоположників "You-attitude". Вірогідно, що на той час він сам не усвідомлював цього. Сьогодні ж уривки

ділових листів, запропонованих Д.Карнегі, прочитуються як класика. Наведемо початок одного із ділових листів, який буде служити прикладом того, як увага на читачеві та його інтересах зосереджується у перших же рядках листа.

“Дорогой мистер Вермилен,

Ваша компания является одним из наших лучших клиентов в течении 14 лет. Естественно, мы очень дорожим деловыми отношениями с Вами и преисполнены желанием обеспечить Вас быстрым и эффективным обслуживанием, столь заслуженным Вами ...” [1, с.43].

У наведеному уривку ділового листа фокус зосереджується на читачеві з самого початку і зберігається аж до останнього рядка повідомлення, причому робиться це надзвичайно тактовно. Даний стиль характерний і для сучасного “You-attitude”.

I – Attitude

1. *Ми хочемо, щоб ви мали перевагу над іншими покупцями, скориставшись послугами нашого магазину, оскільки ми пропонуємо найширший вибір товарів.*

2. *Я відсилаю батареї “Alkaline”, котрі ви замовляли.*

3. *Мені потрібно отримати відповіді на ці запитання до 15 числа цього місяця.*

4. *Я повинен отримати вашу аплікаційну форму (заявку) до кінця місяця.*

Як зазначають у своїх працях К.Локер та М.Гаффі [2; 3; 4], психологічний аспект “You-attitude” детермінує такі вимоги стосовно коректного формулювання висловлень:

- Зосередьтесь не на тому, що ви робите для читача, а на тому, який зиск матиме читач від вашого повідомлення чи пропозиції. Незалежно від того, чи є дана ситуація для читача позитивною чи нейтральною, апелюйте до його інтересів, до того, про що він хотів би дізнатись. Люди схильні реагувати на повідомлення швидше й у більш позитивний спосіб, якщо в ньому наявна інформація про історію стосунків чи попередніх контактів у розрізі “адресант – реципієнт”. Для успішного сприйняття повідомлення реципієнтом відправнику необхідно вказати на ті деталі, які зроблять інформацію більш доступною для розуміння. Це може бути посилання на конкретне замовлення чи запит, в якому вказано номер та дату замовлення, загальний опис товару чи послуг. Порівняймо: “Над вашим замовленням зараз працюють” і “Неонові лампи, які ви замовили 5 березня, вже укомплектовані”.

- Не акцентуйте власні почуття, не будучи впевненим, що читачеві насправді цікаво про них дізнатись.

- Не намагайтесь диктувати читачеві, як йому слід поводитись чи почуватись.

- Описуючи успішне вирішення справ, позитивний розгляд ситуацій чи сприятливі умови для укладання угод, намагайтесь якнайчастіше використовувати займенник “ви” замість займенника “я”. Наприклад:

Метою даного дослідження є проаналізувати вплив сучасних маркетингових технологій на стилістичне і граматичне формулювання англомовних ділових та рекламних висловлень а також як дані висловлення їх переклад українською мовою.

Матеріали та їх обговорення. У сучасних ділових комунікаціях фокусування на читачеві та бажання передати інформацію з точки зору зиску читача насаперед виявилось у лінгвостилістичному аспекті. Зокрема, займенники II особи “ви”, “вам”, “вас”, “ваш”, “вами”, “ваші” почали вживатись у реченнях значно частіше, ніж займенники I особи “я”, “ми”, “нас”, “наші”, “нам” і т. ін., типові для “I-attitude” – підходу, прямо протилежного до “You-attitude”. Це не означає, однак, що займенники I особи зовсім не повинні вживатись у повідомленнях, вони просто деєфатизуються, умисно не акцентуються.

Порівняймо, для прикладу, кілька повідомлень.

You – Attitude

1. *Ви зможете задовольнити свої купівельні потреби, відвідавши будь-який із магазинів Grands, у яких ви знайдете широкий асортимент різноманітної продукції.*

2. *Замовлені вами батареї “Alkaline” будуть доставлені на ваш склад не пізніше, ніж 7 травня.*

3. *Я був би вдячний, якби ви відповіли на ці запитання до 15 числа цього місяця.*

4. *Для того, щоб вашу заявку на призначення вам даної посади було розглянуто протягом зазначеного терміну, заповніть та надішліть дану аплікаційну форму до 30 червня.*

“I-attitude”: **“Ми надаємо знижку у 2% за всі готівкові розрахунки.”**

“You-attitude”: **“За готівкові розрахунки вам надається знижка у розмірі 2%.”**

Використовуйте займенник “ми”, якщо в ситуації задіяні як адресант, так і читач:

“Нас обох влаштовує доставка товарів згідно з умовами FOA.”

- Завжди наголошуйте на тому, що отримає читач, а не на тому, що ви можете запропонувати. Наприклад:

“I-attitude”: **“Ми просимо Вас докласти зусиль у наведенні порядку із відправленням вантажів, щоб у дні відвантаження товарів ми отримували б їх завчасно у першій половині дня.”**

“You-attitude”: **“Доставка Вами вантажів на перон у першій половині дня не призведе до простоювання Ваших ваговозів, оскільки в цей час на перонах задіяно максимум робітників для розвантаження та обслуговування товарів.”**

- Якщо вашим наміром є досягти від читача більшого розуміння, обов’язково поясніть причини прийнятого вами рішення чи змін, внесених у діяльність вашої компанії.

- Повідомлення має викликати в реципієнта почуття довіри, чесності, справедливості, єдності. Успішним є те повідомлення, яке викликає в читача емпатію.

- Уникайте висловлень, які викликають у читача почуття безпорадності, підкреслять його (чи ваше)

невміння упоратись із проблемними завданнями чи програмуватимуть думки на поразку. Тому не поспішайте говорити: *“Ми не можемо відправити ваше замовлення цього місяця”*. Скажіть краще так: *“Через тривалий страйк працівників UPS доставка товарів тимчасово призупинена. Ви отримаєте ваше замовлення на початку наступного місяця”*. У ситуаціях, подібних до цієї, краще наголосити на тому, що може бути зроблено, чи як можна покращити ситуацію, ніж зосереджуватись на тому, що не буде виконано.

Негацями повідомлення безпосередньо корелює з лінгвостилістичним аспектом висловлення, насамперед із його синтаксичною структурою. Так, заперечні конструкції часто спотворюють позитивний контекст повідомлень. Тому при можливості їх необхідно уникати або замінити стверджувальним реченням, сформульованим у доброзичливому та позитивному тоні. У зв'язку з цим порівняйте висловлення у стилі “I-attitude” та “You-attitude”: *“Зателефонуйте мені, якщо не зрозумієте викладені умови контракту”*, – *“Будь ласка, зв'яжіться з нами, якщо у Вас виникнуть якісь запитання.”* Якщо ж заміну зробити неможливо, необхідно вказати причини, які зумовили негативний контекст, наголосивши водночас на певних позитивних моментах даної ситуації. Наприклад, магазин роздрібною торгівлі продає товари за досить доступними цінами та водночас не пропонує сезонних знижок. У такому випадку повідомлення стосовно його послуг на зразок *“Ми не пропонуємо знижок на наші товари”* хоча й буде передавати правдиву інформацію, та навряд чи приверне нових клієнтів. Натомість повідомлення в стилі “You-attitude”, як-от, наприклад, *“Для того щоб наші клієнти могли максимально заощаджувати, купуючи наші товари, встановлено низький рівень цін на всі вироби протягом усього року”* описує їх повсякденну діяльність у позитивному контексті, зберігаючи, при цьому, достовірність інформації.

Якщо ж адресанту необхідно звернутись до реципієнта, зокрема споживача, із якимось проханням чи вимогою, варто пам'ятати, що модальні дієслова примусу “мусите, повинні, зобов'язані” не сприятимуть виникненню у реципієнта позитивної реакції стосовно повідомлення. Тож замість того щоб звертатись до малозабезпечених людей із повідомленням на зразок: *“Ви повинні надати про себе вичерпні дані, детально заповнивши анкети щодо виплати Вам матеріальної допомоги”*, – соціальна служба могла б уникнути експліцитно вираженого примусу, послабивши при цьому категоричність звучання даного висловлення за допомогою пасивної безособової конструкції, як-от: *“Будь ласка, переконайтесь, що анкети стосовно надання Вам матеріальної допомоги заповнені Вами вчасно і достовірно.”*

Загалом позитивний коментар адресанта з позицій “You-attitude” обов'язково повинен індивідуалізувати коментованого суб'єкта чи його дії, підкресливши це вживанням власних назв особи чи компанії, про яку йдеться. І навпаки – негативні коментарі підлягають узагальненню. У таких випадках можна вдатись до формулювання висловлення за моделлю пасивної безособової конструкції.

Застосування “You-attitude” окреслює винятки, пов'язані з певними комунікативними ситуаціями. Їх можна охарактеризувати в такий спосіб:

1) Адресат допустився помилки у попередніх ситуаціях і ви маєте намір вказати йому на це. Порівняйте: *“Ви не вклали чек разом з іншими додатками у конверт.”* (невдалий варіант, хоч і починається займенником “ви”) і *“У конверт, отриманий вчора, не був вкладений чек.”* (неозначено-особова конструкція пасивного стану дещо нівелює помилку адресата, лише імпліцитно натякаючи на неї.)

2) Адресат висловив думку, відмінну або ж прямо протилежну вашій. Використання “You-attitude” в такій ситуації надасть неабиякої категоричності вашому висловленню, що може призвести до конфліктної ситуації. Наприклад: *“Ви 100%-во помиляєтесь у своєму підході до цієї проблеми.”* Навпаки, уникання “You-attitude” в подібних ситуаціях сприятиме певному залагодженню конфлікту – перефразоване речення без “You-attitude” допоможе уникнути виникненню протистояння між сторонами. Порівняйте: *“Запропонований план містить три надзвичайно важливих аспекти, які бажано проаналізувати зараз, щоб ми могли сформулювати єдиний підхід до вирішення даної проблеми.”*

Отже, передача негативного контексту в діловому спілкуванні вимагає певного граматичного і стилістичного оформлення. Так, беззастережне використання “You-attitude” у заперечних реченнях не завжди доцільне. В таких випадках бажано уникати займенників II особи з метою захисту почуттів реципієнта від ймовірних образ. Натомість, пасивні конструкції дають можливість уникнути прямих звинувачень на адресу реципієнта.

Стиль “You-attitude” не варто застосовувати й у тих випадках, коли комунікативний намір мовця частково пов'язаний з осудом чи звинуваченням адресата. Важливо зауважити, що іллокутивне значення деяких речень несе у собі негативний підтекст, натякає на нещирість намірів читача, непрямо звинувачує його у якихось допущених ним помилках, хоча формально у більшості з них присутні займенники II особи. Наступні речення є прикладами вияву такого підтексту [8]:

- *“Ви натякаєте (припускаєте, претендуєте) на ..... /підрозуміває, що читач щось приховує від вас/;*

- *Якщо те, що ви говорите, вірно ..... /підрозуміває, що читач говорить неправду/;*

- *Нам важко зрозуміти ..... /підрозуміває, що читач щось приховує, не є до кінця відвертим/;*

- *Ви забули (вам не вдалось, ви відкинули .....) /звинувачує читача у створеній проблемі/;*

- *Ви повинні (вам слід/ необхідно/потрібно) ..... /звучить, як читання нотацій реципієнту/;*

- *Це робиться для того, щоб ви ..... /підрозуміває, що ви не довіряєте повністю читачеві щодо того, що йому слід робити/;*

- *Що б подумали наші партнери, якби дізнались ..... /звучить прихована погроза/;*

- *Ви напевне пошкодуєте ..... /звучить прихована погроза/.”*

Загалом, охарактеризувавши вплив сучасних маркетингових технологій на стилістичне і граматичне

формулювання англomовних ділових та рекламних висловлень, можна зробити такі **висновки**:

Сучасні маркетингові технології взяли на озброєння ті психологічні фактори, які лягли в основу формування "You-attitude", що, в свою чергу, яскраво маніфестується у лексико-граматичному та стилістичному оформленні речень, у загальному тоні висловлень. Конструкції, якими відправники повідомлень користуються на письмі, віддзеркалюють їх ставлення до читача і предмета розмови; позитивний тон із одночасною індивідуалізацією висловлення заохочує читача сприймати інформацію й діяти позитивно. При передачі позитивного контексту займенники II особи до-

помагають підкреслити важливість реципієнта (у нашому випадку – споживача, потенційного клієнта), тримати його у фокусі повідомлення аж до самого кінця, підкреслюючи тим самим, зорієнтованість нашого повідомлення саме на нього. Негативний тон, як і негативний контекст, створенню якого сприяють заперечні речення, знеохочує читачів. Тому для того, щоб нівелювати негативний аспект висловлення, бажано його трансформувати: заперечне речення, в якому присутній індивідуалізований підмет, бажано замінити на пасивну конструкцію чи неозначено-особове речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей. – К.: Наукова думка, 1990. – 221 с.
2. Guffey M.E., Rhodes K, Rogin P. Business Communication: Process and Product. (3rd Canadian Edition). – Toronto: Nelson Publishing, 2001.
3. Guffey M.E. Essentials of Business Communication. (5th ed.) – Australia: South Western College Pub, 2001.
4. Locker K.O. Business and Administrative communication. – New York: McGraw Hill, 2003.
5. Murphy H.A. & Hildebrandt H.W. Effective Business Communications, Sixth Edition. New York: McGraw Hill, 1991.
6. <http://bcq.theabc.org/abstracts/V64N4you.html>
7. <http://emedia.leeward.hawaii.edu/hurley/eng209w/index.htm>
8. <http://homepages/wmich.edu/~bowman/context/html>

REFERENCES

1. Carnegie D. How to Win Friends and Influence People. – K.: Naukova dumka, 1990. – 221 s.
2. Guffey M.E., Rhodes K, Rogin P. Business Communication: Process and Product. (3rd Canadian Edition). – Toronto: Nelson Publishing, 2001.
3. Guffey M.E. Essentials of Business Communication. (5th ed.) – Australia: South Western College Pub, 2001.
4. Locker K.O. Business and Administrative communication. – New York: McGraw Hill, 2003.
5. Murphy H.A. & Hildebrandt H.W. Effective Business Communications, Sixth Edition. New York: McGraw Hill, 1991.
6. <http://bcq.theabc.org/abstracts/V64N4you.html>
7. <http://emedia.leeward.hawaii.edu/hurley/eng209w/index.htm>
8. <http://homepages/wmich.edu/~bowman/context/html>

The influence of modern marketing techniques on the stylistic and grammar representation of business and advertising utterances in English and their translation into Ukrainian

N. Avramenko, T. V. Pyatnychka

Abstract. This study examines how modern marketing technologies affect the lexical and syntactic presentation of the business and advertising utterances that are client-oriented and their translation into Ukrainian. In particular, it describes how such psychological concept as "You-attitude" determinates the lexical, grammatical and syntactic structure of statements used in the business style of communication. The analysis of speech structures, which function in various English-language messages of advertising, business sphere and business correspondence, are analysed from the point of view of their lexical content, syntactic structure and style, the translation of these statements into Ukrainian has been presented.

Keywords: translation, business correspondence; business and advertising utterances; stylistic, syntactic and grammar structure of the utterances.

Հապավումների և համառոտագրությունների կիրառության յուրահատկությունները համացանցային դիսկուրսում

Ս. Գասպարյան, Ն. Մադոյան

Երևանի պետական համալսարան
Corresponding authors. E-mail: sedagasparyan@ysu.am, nmadoyan@ysu.am

Paper received 29.05.21; Accepted for publication 14.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-03>

Բանալի բառեր. համացանցային հաղորդակցություն, լեզվական միջոցներ, հարալեզվական միջոցներ, արտալեզվական միջոցներ, համառոտագրություններ, հապավումներ. Հայտնի է, որ վիրտուալ իրականությունը ձևավորվում է այնպիսի կարևոր գործոնների առկայության դեպքում, ինչպիսիք են սոցիալական, մշակութային, սեռային և այլն: Վերջին. տարիների ուսումնասիրությունները վկայում են, որ լեզվական և հարալեզվական միջոցների բնորոշությունը էապես կարևոր դեր է խաղում հաղորդակցությունն իրականացնող օգտատերերի ճանաչողական մեխանիզմների և հաղորդակցական ռազմավարությունների դրսևորման գործում: Սույն հոդվածի շրջանակներում հեղինակները ուշադրության կենտրոնում են պահում համացանցային համաժամանակյա և տարածամասնակյա հաղորդակցության ընթացքում լայնորեն կիրառվող հապավումների և համառոտագրությունների գործառնության խնդիրները, որոնք սերտորեն առնչվում են վիրտուալ ժամանակի և տարածության տնտեսման կարևոր և արդիական հարցին: Հարատեքստային նկարագրական մեթոդի կիրառումը և հատկապես համատեքստի և հարատեքստի գիտելիքային դաշտի հաշվառումը խոսքի վերլուծության մեջ հնարավորություն է տալիս հեղինակներին շեշտադրելու հապավումների և համառոտագրությունների քանակական և որակական գործառնությունների որոշիչ դերը օգտատերերի տարիքային, սեռային, սոցիալական և այլ յուրահատկությունների բացահայտման մեջ:

Բանալի բառեր. համացանցային հաղորդակցություն, համառոտագրություններ և հապավումներ, հասարակական և մշակութային գործոններ, հարատեքստ, համատեքստ, ժամանակի և տարածության տնտեսում

Ներածություն. Համացանցային հաղորդակցությունը որպես այդպիսին նորույթ չէ և դեռ վաղուց է գրավել ուսումնասիրողների ուշադրությունը, սակայն վերջին տասնամյակում հետաքրքրությունը դրա նկատմամբ մեծացել է, և հաղորդակցության այս տարատեսակին առնչվող բազմաթիվ նոր տեսական մոտեցումներ են ի հայտ եկել, որոնք հիմնականում պայմանավորված են «հաղորդակցություն» հասկացությունը նորովի մեկնաբանելու ձգտումով: Բանն այն է, որ հաղորդակցությունն այլևս չի դիտվում որպես մեկ անձից մյուսին տեղեկատվություն փոխանցելու գործընթաց, քանի որ էլեկտրոնային հաղորդակցության առանձնահատկությունները պարտադրում են հաղորդակցության այլ մոդել, որի շրջանակներում կարծես ինչ-որ չափով անտեսվում է համագործակցային բաղադրիչը և սովորում է մնում ուրուշակի գիտելիքի առկայության անհրաժեշտությունը [5, pp.2-3; 4, p.8]: Մակայն փորձը ցույց է տալիս, որ ցանկացած հաղորդակցության արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է հենքային ընդհանուր գիտելիքով, որի առկայությամբ էլ կարելի է հաղորդակցվողների միջև ապահովել փոխըմբռնում և փոխադարձ ակնկալիքները բավարարելու հնարավորություն [7, pp.81-82; 5, pp.11-12]: Հասկանալի է, որ այստեղ առաջնային նշանակություն է ձեռք բերում համացանցային գրագիտությունը, որը որոշակի իմացություն պահանջող գործոնների ամբողջություն է: Հենց սա է առաջնորդում օգտատերերին որևէ հուզանշան, հապավում, համառոտագրություն կամ այլ նշան կիրառելիս: Այս միավորները հաղորդակցական ակտերին գուգահեռ կարող են որոշիչ լինել անհատի ինքնությունը բացահայտելու հարցում: Այլ կերպ՝ դրանք ոչ միայն լրացնում են

հարալեզվական միջոցների բացը, այլև հանրաբանական արժեք ունեն: Համացանցային դիսկուրսի ժամանակակից աշխարհում աստիճանաբար ավելի լայն թափ ստացող կիրառությամբ պայմանավորված կարևորվում են համացանցային հաղորդակցության լեզվական, հարալեզվական և արտալեզվական գործառնությո կատարող միջոցների քննությունն ու լուսաբանումը: Ու թեև հա-

մացանցային լեզվաբանությամբ զբաղվող մի շարք գիտնականներ

անդրադարձել են սույն հոդվածում արժարժվող տարբեր խնդիրների [1; 3; 6 և այլն], այդուհանդերձ նրանց հետազոտական ուսումնասիրություններում բացակայում է համացանցային դիսկուրսում (մասնավորապես գործարար էլեկտրոնային նամակներում, էլեկտրոնային գրույցներում և մեկնաբանություններում) լեզվական և արտալեզվական գործոնների փոխներթափանցվածության համալիր քննությունը հարալեզվական բնութագրական հատկանիշների հաշվառումով: Հետևաբար՝ այս ուսումնասիրության շրջանակներում մենք նպատակադրվում ենք առավել ամբողջացնելու պատկերացումը համացանցային դիսկուրսի նշված տարատեսակների մասին, քանզի անզվերեն համացանցային հաղորդակցության լեզվական և արտալեզվական գործոնների որոշարկումը՝ հարալեզվական միավորների կիրառության հաշվառումով նոր լույս է սփռում համացանցային դիսկուրսի հաղորդակցական նպատակի

վերհանման խնդիրների վրա և հնարավորություն տալիս նորովի սահմանելու դիսկուրսի այս տեսակը՝ ուշադրություն հրավիրելով բանավոր խոսքին բնորոշ տարրերի գերակայությանը: Սույն հոդվածում մասնավորապես նպատակադրվում ենք քննության առնել համացանցային հապավումների ստեղծման և կիրառման իրողությունը, քանզի դիտարկումները ցույց են տալիս, որ վերջիններս դարձել են համաժամանակյա և տարածամասնակյա հաղորդակցության

տարատեսակների անփոխարինելի բաղադրիչներ: Իհարկե կարելի է նկատել, որ և՛ համառոտագրություններ ու հապավումներ և՛ այլ կարգի նորաբանություններ համացանցային տիրույթում ստեղծվում են նույն ավանդական սկզբունքներով: Կազմության առումով՝ դրանք նոր համարվել չեն կարող, քանի որ անգամ ամենատարօրինակ նորաստեղծ միավորները ձևավորվում և կիրառության մեջ են մտնում արդեն նախկինում սահմանված որոշակի կանոններով [3]:

Հապավումներ և համառոտագրություններ.

Հայտնի է, որ հապավումները նոր երևույթ չեն խոսքում: Դրանք եղել են գրավոր լեզվի անբաժան մաս՝ տեղ գտնելով թե՛ սուպեր, թե՛ ձեռագիր տեքստերում [2, p. 98], սակայն կարևոր է հաշվի առնել այն փաստը, որ համացանցային հաղորդակցության մեջ գլխավորապես կատարելով ժամանակ և էներգիա խնայելու գործառույթը¹, դրանց կիրառությունն իհարկե կատարում է ևս մեկ՝ հասարակական գործոնով պայմանավորված գործառույթ, այն է՝ օգտատիրոջը որպես համացանցային դիսկուրսի հմուտ լեզվակիր կամ գիտակ ներկայացնելու գործառույթը: Ինչպես առերես հաղորդակցության ժամանակ, այնպես էլ համացանցային դիսկուրսում համառոտագրություններն ու տառային հապավումները գործածվում են՝ մատնանշելու անհատի՝ որևիցե համացանցային խմբին պատկանելը: Հիմնվելով մեր նախորդների ուսումնասիրությունների վրա՝ պարզում ենք, որ համացանցային հաղորդակցության մեջ այնպես, ինչպես առերես շփման պարագայում էական նշանակություն են ձեռք բերում սոցիալական հարաբերությունները, որոնք ձևավորվում են ըստ լեզվում հաստատված որոշակի նորմերի և նպաստում են հաղորդակցվողների մշակութային ինքնության դրսևորմանը: Շեշտադրվում են նաև հաղորդագրությունների հակիրճ լինելու կարևորությունը, հարալեզվական միջոցների բացը լրացնող տեքստային և կեստադրական

միավորների կիրառումը, ուղղագրական նորմերի միտումնավոր խեղաթյուրումները, ինչպես նաև համառոտագրությունների և հապավումների հաճախադեպությունը [9]: Մեր կատարած ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս նկատել, որ լեզվական միավորներն ընդհանրապես և հապավումներն ու համառոտագրությունները մասնավորապես, իրոք, կարող են օգտատերերի մասին որոշակի տեղեկատվություն հաղորդել, այդ թվում նաև բացահայտել օգտատիրոջ հաղորդակցական հմտությունը այս դաշտում, հատկապես եթե նա կիրառում է հազվագյուտ հապավումներ կամ համառոտագրություններ:

Մինչև այս խնդիրների քննությանն անդրադառնալով նախ էապես կարևոր է տարբերակել համառոտագրություն և հապավում հասկացությունները: Հայտնի է, որ համառոտագրությունը բառի կրճատ գրության ձև է, երբ հաճախ գործածվող և ծանոթ բառերը, որոշակի կրճատման ենթարկվելով, գրավոր խոսքում

ներկայացվում են համառոտ: Ինչ վերաբերում է հապավմանը, ապա սա հասարակական-տնտեսական կյանքի զարգացմամբ պայմանավորված՝ լեզվի զարգացման այս կամ այն փուլում ձևավորված բառակազմական նոր եղանակ է, որն ըստ էության գրավոր ծագում ունի և հիմնվում է կրճատագրության սկզբունքի վրա: [13]²:

Ինչպես արդեն վերը նշեցինք, համացանցային հաղորդակցության մեջ հապավումների տարածմանը նպաստող գործոնների շարքում կարևոր է օգտատերերի՝ ժամանակը խնայելու ձգտումը, և, իհարկե, դրա իրականացման հարցում էական հանգամանք է զարգացած

նորարարական տեխնոլոգիաների առկայությունը, քանզի հենց դրանց օգնությամբ է, որ

հաղորդակցվողները հնարավորություն են ստանում տարբեր ծրագրերի միջոցով ուղարկելու թե՛ ձայնային և թե՛ կարճ հաղորդագրություններ (հաճախ նաև երկուսը միաժամանակ)³: Այս ոլորտում կատարված վերջին հետազոտությունները փաստում են, որ կարճ հաղորդագրությունները, որոնք հաղորդակցության ոլորտին միջոցներից են, հիմնականում կիրառվում են տարիքային և

մշակութային նույն խումբը ներկայացնող գրուցակիցների կողմից համաժամանակյա տիրույթում, և այդ պարագայում անհրաժեշտ է, որ հաղորդակցվողները հենքային գիտելիք ունենան

կիրառվող համացանցային հապավումների մասին, որպեսզի ի վիճակի լինեն վերծանելու դրանց արտահայտած իմաստը: Ուստի հապավումների և համառոտագրությունների զարգացման

տեմայը մեծապես կախված է այնպիսի գործոններից, ինչպիսիք են համացանցային

գրագիտությունը, հենքային գիտելիքը, գրուցակիցների մշակութային պատկանելությունը, նրանց տարիքային խումբը և այլն:

Համառոտագրությունների և հապավումների ծագումնաբանությանը վերաբերող

հիմնախնդիրների քննությունից պարզ է դառնում, որ հապավումներն առաջացել են

համառոտագրություններից: Համացանցային լեզվաբանության շրջանակներում կատարված

¹ Հետաքրքրական է, որ հապավման բառակազմական սկզբունքը հայերենում առանձնապես լայն տարածում է ստացել հետհեղափոխական սովետական ժամանակահատվածում, թեև դրա համար հիմք են ծառայել հայերենի հնամյա համառոտագրությունները, որոնք գլխավորապես կիրառվում էին մագաղաթի կամ թղթի խնայման նպատակով: Տե՛ս [14]: Արևմտյան գրավոր ավանդույթում հապավումների կիրառությունը նույնպես մեծ վաղեմություն ունեցող երևույթ է, և այստեղ նույնպես դրանց լայն գործածությունը առնչվում է տարածության և ժամանակի խնայման խնդրին: Տառային հապավումները միանգամայն ընդունելի են համարվել թե՛ Հունաստանում և թե՛ Հռոմում, հատկապես որ քարերի վրա կատարվող արձանագրությունների դեպքում տարածություն խնայելու հարցը առաջնախնդիրներից էր [8]: Նույն նպատակին հետամուտ, երբեմն նաև գրվածի գաղտնիությունն ապահովելու նկատառումներով՝ Հին Անգլերենում նույնպես հակված էին տեղ սպա հապավումներին: Հին անգլերեն գրված *Beowulf* անգլոսաքսոնական էպիկական պոեմում բազմաթիվ են հապավումների կիրառությունները:

² Հայերենում տարբերակում են հապավումների երեք տիպ. տառային (երբ կազմվում են բառերի առաջին տառերի համադրմամբ), վանկային (երբ համադրվում են բառերի այս կամ այն վանկերը) և խառը (երբ բառի կամ վանկի հետ միասին կարող է գործածվել նաև տառային հապավում):

³ Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ տարբեր գործողություններով զբաղված հաղորդակցվողները (օրինակ՝ հեռուստացույց դիտող, դասախոսություն լսող կամ ճամփորդող) իրենց հաղորդակցական պահանջմունքը հաճախ բավարարում են կարճ հաղորդագրությունների միջոցով (Hortstamanshof and Power 2005): Ուստի չի կարելի թերագնահատել կարճ հաղորդագրությունների դերը համացանցային լեզվի

ձևավորման մեջ: Դրանց կարևոր յուրահատկություններից է, օրինակ, գրանշանների սահմանափակումը (160 նիշ), որի պատճառով գրուցակիցները հաճախ դիմում են հապավումների և համառոտագրությունների օգնությանը և ժամանակի ընթացքում ստեղծում նաև նորերը: Կարճ հաղորդագրությունների սեղմ, խտացված ձևաչափը և սահմանափակ գրանշանները պետք համապատասխանեցված լինեն

հապավումների և համառոտագրությունների կիրառության նորմերին: Ուստի հիմնվելով փորձի և ցանցային տեղեկատվության յուրահատկության վրա՝ հաղորդակցվողները փորձում են միատարրություն ստեղծել, որն էլ բերում է կարճ հաղորդագրությունների գործածության:

ուսումնասիրությունները բացահայտում են այս լեզվական միավորների միջև եղած

տարբերությունները, ինչն էլ, իհարկե, պայմանավորված է համացանցային դիսկուրսի ի հայտ գալու գործոնով: Մի շարք համացանցային բառարանների ստեղծումը դրական խթան դարձավ

համացանցային տիրույթում կիրառվող հապավումների և համառոտագրությունների քննությունը մեթոդաբանական առումով առավել հիմնավոր իրականացնելու համար:

Համառոտագրությունների ու հապավումների այնպիսի գլխավոր տարբերությունների

բացահայտումը, ինչպիսիք են լեզվական միավորների և դրանց բաղադրիչների ընտրությունը,

բառակապակցությունների կրճատումը և այլն, հնարավորություն տվեց մեթոդաբանական

առումով ճիշտ հիմքերի վրա դնել դրանց քննության խնդիրները [12]: Ուսումնասիրությունները պարզում են, որ տերմիններից, հատուկ և հասարակ անուններից բացի՝ կարող են

համառոտագրվել նաև առանձին բառեր: Ինչպես գիտենք, համառոտագրությունները

կարդացվում են որպես ամբողջական միավորներ, մինչդեռ հապավումները ներկայացվում են որպես բառակազմական նոր մոտեցումներով ձևավորված հատուկ տիպի բաղադրյալ միավորներ, որոնց կազմության հիմքում, իհարկե, նորից կրճատումն է:

Համացանցային լեզվաբանության շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունները վկայում են, որ առցանց հաղորդակցության ընթացքում շատ մեծ է հապավումների և համառոտագրությունների դերը լեզվական նոր համակցությունների ձևավորման գործում, ընդ որում դրանք ստեղծվում են բառերի կրճատման ամենատարբեր ձևերի կիրառմամբ

(սկզբնամասի, միջնամասի և վերջնամասի կրճատումներ կամ նույնիսկ դրանց համակցված կիրառություն): Բերենք մի քանի օրինակ՝

1. սկզբնամասի կրճատում՝ *u (you), ur(you are կամ your),*

@goki, hahahaha u got that right cause that where we @AsianGirl1987, came so like the other 17 names u use but u will freeze to death br

2. միջնամասի կրճատում՝ *Silence for two min plz (please)*

Ինչպես տեսնում ենք բերված ասույթում առկա է թե՛ միջնամասի և թե՛ վերջնամասի կրճատում:

3. վերջնամասի կրճատում՝ *sheetmetalmán: its going bro, be prepared for the new room, its called tardville4:46:am*

Հայտնի է, որ հատկապես վերջնամասի կրճատումը լայն տարածում ունի նույնիսկ առերես հաղորդակցություն իրականացնելիս, իսկ քերականական կրճատման դաշտում համացանցային հաղորդակցության մեր քննությամբ բացահայտվել է քերականական կրճատման նոր ձև, որը, կարելի է ասել, գրեթե գոյություն չունի գրական անգլերենի տարատեսակներից որևիցե մեկում.

y'all niggas fake y'all was just saying NBA Youngboy was involved in this indecent.... WHAT?

Բերված նմուշի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ առկա է բառի վերջնամասի կրճատում

սպաթարցի միջոցով, որը կարելի է նոր երևույթ համարել քերականական հնարավոր

կրճատումների մեջ:

Տարբեր ուսումնասիրություններում արդեն եղել են անդրադարձներ այն մասին, որ ընդհանուր առմամբ՝ հապավման իրականացում գործառնայթ մեծ չափով կախված է հաղորդակցության իրադրային նպատակից, ընդ որում թե՛ գրավոր և թե՛ բանավոր դիսկուրսում [10; 11; 13], և այս կամ այն կրճատմամբ ստեղծված լեզվական նոր միավորը հաճախ կարող է ամրագրվել տպագիր և առցանց բառարաններում: Դրա վառ օրինակ կարելի է համարել

անվանական կրճատմամբ ստեղծված FAQ (frequently asked questions) հապավումը, որը որպես համացանցային նոր գիտաբառ արդեն ընդգրկված է բացատրական բառարաններում:

Համացանցային հաղորդակցության մեջ լայն տարածում են ստացել մեղմասական

հապավումները, որոնք հնարավորություն են տալիս այդ դաշտում, հատկապես առցանց

կայքերում, խուսափելու գրեհկարանությունների կիրառությունից: Սակայն առանձնակի ուշադրության են արժանի այն դեպքերը, երբ այդպիսի հապավումների հնարավոր բազմիմաստային իրացումները խոսքում

հաճախ մեծ դժվարություններ են ծնում տվյալ հապավումը համապատասխանաբար ընկալելու և վերծանելու հարցում: Այսպես, օրինակ՝ *WTF (what the fuck)* մեղմասությունը, որը կարելի է մեկնաբանել նաև որպես *what the fun*, դժվար ընկալվող և վերծանվող այդպիսի հապավումներից է: Իսկ երբ համացանցային հաղորդակցության տարբեր նմուշներում

բացահայտվում են նաև այնպիսի դեպքեր, որտեղ հապավման *W* սկզբնատառը, բացի *What* հարցական դերանունից կարող է կիրառվել նաև *why, who, when*

where և անգամ *whatever* դերանունների փոխարեն, ապա այդ պարագայում ընկալման ու վերծանման գործընթացն ավելի է խճճվում: Այսպես՝ *Bro drop this when I was sleep wtf*.

Բերված օրինակը, համացանցային տարածմանակա հաղորդակցության նմուշ է, որտեղ օգտատերը, կիրառելով *wtf* հապավումը, մեկնաբանություն է տալիս

աֆրո-ամերիկյան երգչի կատարմանը: Սակայն քանի որ այստեղ *wtf* հապավման ներիմաստը պարզ չէ, նույնիսկ եթե փորձում ենք կռահել՝ օգտվելով համատեքստի և հարատեքստի ընձեռած հնարավորություններից, ապա կարելի է ենթադրել, որ հաղորդակցությունն ըստ էության չի կայացել: Կարելի է նկատել, որ

այստեղ շրջանցվում է նաև ժամանակների համաձայնեցման կանոնը, որն ընդհանուր առմամբ պարտադիր պահանջ է անգլերենում, և այս փաստը թույլ է տալիս ենթադրություն անել տվյալ օգտատիրոջ ընդգծված անփութության կամ կրթական ցածր մակարդակի մասին:

Մեղմասական հապավման կիրառությունները բնութագրական են ինչպես համաժամանակյա, այնպես էլ տարածամասակա հաղորդակցական տարատեսակների համար: Մեկ այլ

մեղմասական հապավման օրինակ է *pos* միավորը: Այսպես՝

Untalented pos that needs his throat slit. Post Malone could've gotten ANYONE else on it. But settled for that fag....

Ակնհայտ է, որ բերված նմուշում օգտատերը իր բացասական վերաբերմունքն է

արտահայտում *Post Malone* կատարողի մասին՝ կիրառելով *pos (piece of shit)* հապավումը:

Հասկանալի է, որ մեկ ասույթում առկա են մեղմասական երբեքանգներ պարունակող *pos*

հապավումը և *fag* համառոտագրությունը, ընդ որում վերջինը որոշակի բազմիմաստություն ունի. մի կողմից կարող է կիրառվել *սևուշադիր, գայրացնող սև* իմաստով, մյուս կողմից՝ *համասեռասուղ* նշանակությամբ և արտահայտել խոսողի վիրավորական վերաբերմունքը: Ոչ պակաս

հետաքրքրական են նույն *fag* միավորի անցումները համառոտագրությունների կիրառական դաշտից դեպի հապավումներ, ինչպես, օրինակ, *FAG* կիրառության դեպքում՝ *Freaky Alien Genotype (այլնորոշակայինի տարօրինակ ժառանգ)* իմաստով:

Մեղմասական հապավումները կարող են նաև ձևաբանորեն խտացնել տեքստը, որն, իհարկե ավելի է դժվարացնում ասույթի արտահայտած իմաստի ընկալումն ու վերծանումը,

ինչպես օրինակ *JFGI (just fucking google it)* ասույթում: Եվ իրոք, դիտարկումները ցույց են տալիս, որ այս կարգի խտացումներն էլ կարող են ասույթի իմաստի ընկալման համար որոշակի խոչընդոտներ ստեղծել, հատկապես եթե խտացման արդյունքում ձևավորված հապավումը

այնքան էլ լայն կիրառություն չունի: Օրինակ, *NOYB (none of your business)* հապավված միավորը, որտեղ կրճատվել են ժխտական և ստացական դերանունների, կապի և գոյականի

վերջավորությունները, ձևաբանորեն սեղմելով տեքստը և ժամանակային ու տարածական տնտեսում իրականացնելով հանդերձ, այնուամենայնիվ ընկալման ու մեկնաբանման ակնհայտ դժվարություններ է ստեղծում: Այդպիսի օրինակ է նաև *I had to listen to this song 20 times in a roll nbs* Youtube սոցիալական կայքից վերցված ասույթը: Այստեղ *nbs* հապավման ներիմաստը պարզ չէ, քանի որ ըստ բառարանային քննության արդյունքների՝ այն կարող է երկու իրացում ունենալ՝ *no bull shit* կամ *nigger bull shit*: Բնականաբար, դժվար է հստակ պատկերացնել, արդյոք օգտատերը կրճատել է *no bull shit* ասույթի *no* ժխտական դերանունը, թե *nigger bull shit* ասույթի *nigger* գոյականը:

Տեղեկատվության հաղորդման իրենց բուն գործառնության գառ՝ հապավումները կարող են հաճախ հանդես գալ նաև որպես դիսկուրսային նշույթներ, որոնք ոչ միայն կարևոր դեր են խաղում դիսկուրսի կառուցվածքային կապակցվածությունն ու սահունությունն ապահովելու գործում, այլև լրացուցիչ վերաբերմունքային երանգներ են ներմուծում ասույթ: Հապավումների այդպիսի կիրառության վառ օրինակ է *tbh (to be honest)* միավորը: Այսպես՝ *tbh* հապավման կիրառությունը *This song deep as hell tbh....* տարածամանակյա հաղորդակցական ասույթում ակնհայտորեն միտված է դիսկուրսային նշույթի գործառնության իրացմանը և, իհարկե, վկայում է օգտատիրոջ՝ տեղեկատվությունը անկեղծ ու շիտակ ներկայացնելու մտադրության մասին:

Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ հապավումները համացանցային հաղորդակցության մեջ չեն սահմանափակվում բառերի կամ արտահայտությունների սկզբնատառային կրճատման սկզբունքով: Քիչ չեն այն դեպքերը, հատկապես գրույցներում, երբ օգտատերերը հանկվածություն են դրսևորում կրճատելու ամբողջական նախադասություններ, և երբ հաղորդակցվողները հիմնականում որոշակի պատկերացում ունեն այդ

հապավումների մասին, որևէ դժվարություն չի ծագում դրանց ընկալման ու հասկացման հարցում: Մակայն նկատելի է, որ ամբողջական

նախադասությունների կրճատման ստեղծված հապավումները երկարակյաց չեն: Դրանց զգալի մասը ժամանակի ընթացքում դուրս է մղվում լեզվից, և ի հայտ են գալիս նորերը:

Վերը արդեն նշեցինք, որ հաշվի առնելով համացանցային հապավումների

բազմիմաստության իրողությունը՝ հաղորդակցությունը հաշոյ իրականացնելու համար հարկ է փորձել ըմբռնել կիրառված հապավումների ներիմաստը՝ հաշվի առնելով համատեքստային և

հարատեքստային ցուցիչների ընձեռած հնարավորությունները: Ակնհայտ է, օրինակ, որ *tc*

հապավումը կարող է տարբեր կերպ մեկնաբանվել (*take care կամ too cool*)՝ կախված

հաղորդակցական իրադրությունից: Ինչպես տեսանելի է ստորև բերվող համատեքստում, *tc-ն*

փոխարինում է հաղորդակցության ավարտ նշող *take care* միավորին, այսինքն՝ հրաժեշտի

արտահայտություն է.

iceheart : great

tc maniac

Սույն համաժամանակյա ասույթում հաղորդակցվողները քննարկում են Հիչքոքի

նկարահանած «Խելագարը» գեղարվեստական ֆիլմը: Օգտատերը իր դրական վերաբերմունքն է արտահայտում ֆիլմի վերաբերյալ՝ գործածելով հապավման և հուզանշանի համադրություն:

Մակայն եթե ասույթում չլիներ *great* ածականը, այն կարող էր թյուրիմացության պատճառ

դառնալ, քանի որ *cheers* իմաստով գործածված

 հուզանշանն էլ իր հերթին բազմիմաստ է:

Այս ասույթում առկա է հավանություն արտահայտելու ներիմաստը, սակայն ինչպես արդեն նշել ենք, այն կարող է արտահայտել նաև *շնորհակալության* կամ *ցոնտալության* ներիմաստները:

Մեկ այլ օրինակ ի ցույց է դնում համացանցային համաժամանակյա հաղորդակցության լեզվի առաջ քաշած դժվարությունները այն օգտատերերի համար, որոնք առցանց տիրույթում դեռևս հմուտ հաղորդակցվողներ չեն.

ILY

Bbl

Օգտատերը մեկ ասույթի մեջ կիրառում է երկու հապավում: Առաջինը էլեկտրոնային

գրույցներում հիմնականում ունի *I love you* ներիմաստը, սակայն մյուս՝ *Bbl* հապավման *be back later* իմաստի վերծանմամբ հասկանում ենք, որ այս ասույթում վերջինս արտահայտում է *I am leaving you* իմաստը: Այստեղից հետևում է, որ մինչև չատ սենյակներում հաղորդակցություն

սկսելը օգտատերերը արդեն պետք է որոշակի գիտելիքներ ունենան:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հապավումների ի հայտ գալը կամ դուրս մղվելը, նաև այս կամ այն հաճախադիպությամբ գործածությունը համացանցային հաղորդակցության մեջ մեծ չափով կախված են օգտատերերի նախասիրություններից և ձևավորված հապավումների

հետագա զարգացման փուլերից: Համաժամանակյա

դիսկուրսից քաղված փաստական նյութի վերլուծությունը կարող է բացահայտել հաղորդակցվողների համացանցային գրագիտության մակարդակը, նրանց՝ համացանցային նորաբանություններին տեղյակ լինելու փաստը: Նման բացահայտում հնարավոր է, օրինակ՝ *hi we kimmmy* ասույթում կիրառված *wc (wrong conversation // web camera)* հապավման քննությամբ: Սույն ասույթը, իր բազմիմաստության շնորհիվ, կարող է

թյուրըմբռնման առիթ ստեղծել, ուստի հաղորդակցվողները պետք է հաշվի առնեն ավելի լայն

հարատեքստը, որպեսզի ընկալելի լինի, թե ինչ է ցանկանում ասել գրուցակիցը: Բերված ասույթում օգտատերը չի կիրառել որևիցե կետադրական նշան, որը, իր հերթին դժվարընկալելի է դարձնում այն. արդյոք ասույթը հարցակա՞ն է, թե՞ հաստատական: Սակայն այստեղ օգնության է հասնում հարատեքստը, և պարզ է դառնում, որ օգտատերը ցանկանում է ճշտել, թե արդյոք

Քիմին տեսախցիկ ունի՞:

Համացանցային դիսկուրսում հապավումների առկայությունը երբեմն կարող է թյուրըմբռնման պատճառ դառնալ, եթե օգտատերը նորեկ է: Այսպես՝

sheetmetalmán: *ok, kimmmy, give you the benefit of the doubt, where are you from? 3:58:am*

(**kimmmy**): *@sheetmetalmán, PA 3:58:am*

Բերված նմուշում առաջին օգտատերը ցանկանում է իմանալ գրուցակցի բնակության վայրը: Վերջինս պատասխանում է նրան *PA* հապավման միջոցով, և քանի որ այս հապավումը առավել հայտնի է *տղս* կամ *ծնողներին խորհուրդ է տրվում* իմաստներով, ապա Փենսիլվանիա նահանգը նշելու մտադրությամբ օգտատիրոջ կիրառած այս հապավումը թյուրիմացության առիթ է ստեղծում:

Ստորև բերվող ասույթի երկրորդ մասում երրորդ օգտատերը վիրավորում է Քիմի անունով օգտատիրոջը՝ նրան անվանելով ներցեղային խաչասերման արդյունքում ի հայտ եկած արարած Փենսիլվանիայից:

Poe: *didn't think PA had inbreds*

(**kimmmy**): *@juzzy29, WGO 5:00:am*

Մեկ այլ օրինակում տեսնում ենք, որ Քիմին կիրառել է *WGO (what's going on)* հապավումը՝ առանց հարցական կետադրական նշանի: Պետք է նշել որ առցանց բառարաններում սույն

հապավման բացատրության մեջ հարցական նշանը նույնպես բացակայում է: Ուստի կարող ենք փաստել, որ համացանցային հապավումների դեպքում հարցական նշանի բացակայությունը չի հակասում կետադրական նշանների՝ համացանցային հաղորդակցության մեջ ընդունված կարգավորումների սկզբունքին:

hello jazzy how r u 4:47:am

I'm good hru 4:47:am

Բերված նմուշում կարելի է նկատել, որ սույն համաժամանակյա հաղորդակցական ասույթում օգտատերերը *how are you* հարցական արտահայտությունը գործածել են մի դեպքում որպես համառոտագրություն, մյուս դեպքում՝ որպես հապավում: Առաջին դեպքում բայի սկզբնամասի և վերջնամասի, ինչպես նաև *you* դերանվան սկզբնամասի կրճատման արդյունքում ստացված համառոտագրությունները ըստ էության համանուն են *r* և *u* տառանվանումներին: Կարելի է նկատել, որ երկու օգտատերերն էլ խուսափել են կե-

տադրական նշաններից:

Մեկ այլ օրինակում տեսնում ենք, որ համաժամանակյա հաղորդակցության մեջ

հապավումների կիրառումը ոչ միայն տվյալ խմբային պատկանելության դրսևորում է, այլև

հետամուտ է ժամանակ խնայելու: Այսպես՝ **x0rawr0x:** *@(Me Me Pick Me), nm 5:07:am*

Այստեղ առաջին օգտատերը, կիրառելով սկզբնամասի կրճատում, [*u (you)*], ցանկանում է

իմանալ *Me Me Pick Me*-ի որպիսությունը, ընդ որում ասույթում գեղջված է լիիամաստ բայը: Հասկանալի է, որ օգտատերերից մեծ հմտություն է պահանջվում, որպեսզի հասկանան

համացանցային հաղորդակցության ընթացքում կիրառված այսօրինակ հապավումների կամ

համառոտագրությունների իմաստը: Տվյալ օրինակում երկրորդ օգտատերը գործածել է *nm (not much/nothing much)* հապավումը, որը ուրիշ խոսքային իրադրություններում կարող է նշանակել բոլորովին այլ բան:

Հաջորդ ասույթում, որը քաղված է տարածամասնակյա հաղորդակցության նմուշից, ի հայտ է գալիս համառոտագրությունների բազմակի կիրառում:

Don't worry when kids say u r ugly, it's not only u... including their mom, Give them what they want, n u will.be the most beautiful girl in their world

Ինչպես տեսնում ենք, օգտատերը կրճատել է դերանվան և բայ հանգույցի սկզբնամասերը,

որպեսզի խնայի ստեղծաշարը և ժամանակը: Այս նմուշում այն գործածվել է որպես բառավերջի համառոտագրություն, որը փոխարինում է *now* ժամանակի մակբային:

Եզրակացություն. Այսպիսով հապավումներն ու համառոտագրությունները, որոնց հիմնական նպատակն է խնայել ժամանակը և ցույց տալ օգտատիրոջ՝ որևիցե խմբին պատկանելը, լեզվական տնտեսման արդյունավետ միջոցներից են և ըստ էության համացանցային դիսկուրսի անբաժան մաս: Որոշ դեպքերում դրանք կիրառվում են նաև բանավոր խոսքի նրբերանգները շեշտադրելու նպատակով:

Կարելի է նաև նկատել, որ հարատեքստային նկարագրական մեթոդի կիրառումը

համատեքստի և հարատեքստի գիտելիքային հենքի հաշվառումով հնարավորություն է տալիս

կատարելու խոսքի վերլուծություն և հետազոտելու երկխոսական միավորների նմուշներ տարածամասնակյա և համաժամանակյա համացանցային հաղորդակցական իրադրություններում, արժևորելու տեսական շատ դրույթեր և դրանց իրացումը համացանցային հաղորդակցական գործընթացներում, բարձացնելու դրանց արդյունավետությունը և օգնելու համացանցում հաղորդակցվող ոչ հմուտ օգտատերերին ճիշտ ընկալելու գրուցակիցներին և նպատակային

դարձնելու համացանցային քաղաքավարության նորմերի կիրառումը:

Հուսով ենք, որ այս ուսումնասիրության արդյունքները կարող են օգտակար լինել համացանցային հաղորդակցության ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական արժևորումներում և կիրառություն գտնել անզլերենի առցանց դասավանդման գործնական դասընթացներում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Baron N. S. Alphabet to Email: How Written English Evolved and Where it's Heading. New York: Routledge, 2000.
2. Baron N. Discourse Structures in Instant Messaging: The Case of Utterance Breaks, 2010, <<http://www.languageatinternet.org/articles/2010/2651>>
3. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
4. Farina S. Rhetoric, Innovation, Technology: Case Studies of Technical Communication in Technology Transfers. Cambridge (MA), MIT Press, 1992.
5. Galimberti C., Riva G. Computer-Mediated Communication: Identity and Social Interaction in an Electronic Environment // Genetic, Social and General Psychology Monographs. N 128, 1998, pp.434-464. <https://www.researchgate.net/publication/279697449_Computermediated_communication_Identity_and_social_interaction_in_an_electronic_environment>
6. Herring S. C. Functions of the Nonverbal in CMC: Emoticons and Illocutionary Force. <2010. <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/emoticons.pdf>>
7. Jakobson R. The Framework of Language // Michigan Studies in the Humanities. 1980,
8. The British Cyclopaedia of the Arts, Sciences, History, Geography, Literature, Natural History, and Biography, Wm. S. Orr and Company, 1838.
9. Thurlow C. & Brown, A. Generation txt? The Sociolinguistics of Young People's Text-Messaging // Discourse Analysis Online. Vol. 1, Department of Communication, University of Washington, Box 353740, Seattle, 2003, pp.1-27.
10. Барина С. Типология англоязычных сокращений используемых в сети интернет. Воронеж, 2008, ВГУ, Автореф. дисс. канд. филол. наук.
11. Хуснулина Ю. А. Структурно-семантическая и функциональная специфика аббревиатур компьютерного дискурса. Москва, 2012, Московский городской педагогический университет.
12. Աղայան Է. Ժամանակակից հայերենի հապավական բաղադրությունները // Լրագիր, Եր., № 6, 1979, էջ 13-28:
13. Աղաջանյան Ա. Հապավումների և համառոտագրությունների լեզվաբանական առանձնահատկություններն անգլալեզու առցանց հաղորդագրություններում: Թեկնած. ատենախոսության սեղմագիր, Եր., 2013:
14. Մարգարյան Ալ., Հայերենի հապավումները և նրանց առանձնահատկությունները, Եր., Ա. հ., 1977:

REFERENCES

1. Baron N. S. Alphabet to Email: How Written English Evolved and Where it's Heading. New York: Routledge, 2000.
2. Baron N. Discourse Structures in Instant Messaging: The Case of Utterance Breaks, 2010, <<http://www.languageatinternet.org/articles/2010/2651>>
3. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
4. Farina S. Rhetoric, Innovation, Technology: Case Studies of Technical Communication in Technology Transfers. Cambridge (MA), MIT Press, 1992.
5. Galimberti C., Riva G. Computer-Mediated Communication: Identity and Social Interaction in an Electronic Environment // Genetic, Social and General Psychology Monographs. N 128, 1998, pp.434-464. <https://www.researchgate.net/publication/279697449_Computermediated_communication_Identity_and_social_interaction_in_an_electronic_environment>
6. Herring S. C. Functions of the Nonverbal in CMC: Emoticons and Illocutionary Force. <2010. <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/emoticons.pdf>>
7. Jakobson R. The Framework of Language // Michigan Studies in the Humanities. 1980,
8. The British Cyclopaedia of the Arts, Sciences, History, Geography, Literature, Natural History, and Biography, Wm. S. Orr and Company, 1838.
9. Thurlow C. & Brown, A. Generation txt? The Sociolinguistics of Young People's Text-Messaging // Discourse Analysis Online. Vol. 1, Department of Communication, University of Washington, Box 353740, Seattle, 2003, pp.1-27.
10. Barinova S. The Typology of English Contractions Used on the Internet. Voronezh, 2008, VSU, Synopsis of PH.D. dissertation.
11. Khusnulina U.A. The Structural-Semantic and Functional Features of Abbreviations in Computer Discourse. Moscow, 2012, Moscow City Pedagogical University.
12. Aghayan E. Abbreviative Compounds of Contemporary Armenian // Bulletin, Yerevan, № 6, 1979, pp. 13-28.
13. Aghajanyan A. The Linguostylistic Peculiarities of Contractions and Abbreviations in English On-Line Messagees. Yerevan, 2013, Synopsis of PH.D. dissertation.
14. Margaryan Al. Armenian Abbreviations and Their Peculiarities. Yerevan 1977, Vol 1.

On the Functional Features of Acronyms and Abbreviations in On-Line Discourse

S. K. Gasparyan, N. H. Madoyan

It has been established that such important factors as social, cultural, gender, etc. factors have a great impact on the creation of virtual reality. Recent studies have shown that the choice of linguistic and multilingual means depends, to a considerable extent, on the communicative strategies and mechanisms adopted by the language users. In the present article, the authors focus is on the functionality of different contractions and acronyms, which are widely used in online and offline communication, and are closely related to the all-important question of virtual time and space saving. The application of the cotextual descriptive method with a particular attention to the field of cotext and context knowledge in speech analysis allows the authors to emphasize the decisive role of the quantitative և qualitative uses of abbreviations in identifying the users' social and cultural characteristics.

Keywords: online communication, contractions and abbreviations, social and cultural factors, context, cotext, saving time and space.

The Literary Applications Of Biblical Phraseological Units

A. Grigoryan

Armenian State University of Economics
Corresponding author. E-mail: armgrig0407@mail.ru

Paper received 16.05.21; Accepted for publication 01.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-04>

Abstract. Linguistic expressions including phraseological units are the bearers of linguistic and stylistic meanings of many extralinguistic factors. Somatic phraseological units make up a large group in Modern English. One of the ways of representing somatic code is phraseological units with somatic element. The Bible and the great William Shakespeare left a huge phraseological heritage in English. The number of "biblical", or biblical phraseological turns is so great that it is rather difficult to list them. The main criteria of defining the presence of equivalents among English, Russian and Armenian somatic phraseological units are the general meaning, the structure and the lexical construction of the phraseological unit.

Keywords: *phraseological unit, hereditary archetype, human body, cultural tradition, somatic code, concept, genetic prototype, biblical.*

Linguistic expressions, including phraseological units are the bearers of linguistic and stylistic meanings of many extralinguistic factors. Linguistic studies as well as linguistic dictionaries based on those studies come to prove the above mentioned [1]. Language has been viewed as a mirror of social and cultural life by many linguists, cultural anthropologists and translators [2].

A phraseological unit can be defined as a non-motivated word-group that cannot be freely formed in speech, but is reproduced as a ready-made unit. Phraseological units represent indirect and nominative means of designation and reflection of the logical thought processes, which, being expressed in certain language forms, gain a nationality-caused character. Phrases direct the reader-researcher towards their hereditary archetype, they also provide background knowledge about the history and culture of the given nation, the transmission of cultural traditions, as well as some tendencies of their modernization [3]. One of the ways of representing somatic code is phraseological units with somatic element. By means of such phraseological units and proverbs the language accumulates the empirical, spiritual and historical experience of the notion.

As A. Blume states [4], somatic phraseological units make up a large group in Modern English. The analysis of somatic phraseological units shows that most of them are formed by the following somatic lexemes: hand, leg / foot, head, eye, mouth, heart [5]. They account for about half of the studied phraseological units. The rest of the somatic lexemes are less frequently occurred. According to some calculations, 650 words were formed in Armenian only with the word "head", 350 with "eye", 260 with "mouth", and 180 with "face".

Mystical meanings as well as meanings specific to somatic phrases composed by the names of human body were revealed in the consciousness and speech of people. In general, for example, head appeared as a leader, (in the biblical sense - God, Christ), the heart - in the sense of emotion (in the biblical sense - the home of the Holy Spirit), the right hand as a symbol of activity, power, success, (in the inner sense - Jesus Christ), the left hand - in the sense of failure, misfortune (in the inner sense - Satan, Beelzebub). In any case, this is proved by both the biblical texts and the folklore derived from them, as well as literary and fiction works. When talking about the origins and archetypal examples of the

latter, one should not dwell only on such initial manifestations, ignoring their further applications (in particular, their literary forms), as it allows the researcher to: 1) to reveal the archetypes of such applications 2) to point out the mythical, religious, historical-cultural factors, 3) to determine the character of any somatic phraseological unit in literature, related to the ideological, aesthetic and cognitive significance of the work, in general, to its entire global vertical context. For example, the above-mentioned notions of "right" and "left" ("right hand" and "left hand") have the following archetypal form in the Bible: "But when you give alms, do not let your left hand know what your right hand is doing, so that your alms may be in secret; and your Father who sees in secret will reward you (Matthew 6:3-4). In the Jewish linguistic-cultural tradition, in addition to the meanings known to us (right-divine, left-satanic), there is also the meaning: right-south, left-north (= perception), so the above-mentioned example, according to the Jewish linguistic tradition, can be perceived and sounded like this: "Let your north not know what your south is doing" or just "Your north and your south have no news of each other". There are other variants also, both in oral (folklore) and written (literary) speech: "he doesn't differ North and South", he has confused the North and the South", etc. (in the Armenian linguistic and cultural tradition). H.Z. Ghazaryan, for example, gives the following version in Armenian-Russian-English: "The right hand should not know the work of the left." У него правая рука не выдает, что творит левая>>> - "Not to let one's left hand know what one's right hand does; he carries fire in one hand and water in the other"[6].

Usually, the study of the phraseological units, including the somatic phraseological ones, is based on their stylistic, denotative, significative and connotative meanings, as well as stylistic coloring, expressiveness, and imbued emotions, while when discussing the differences between ethnic and cultural peculiarities, the principles of Kunin's [7] phraseological identification or authentication should be considered, simultaneously adding to that principle that in order to prove identity, it is essential to show their archetypal patterns since their emergence and development. It's of vital importance to show not only the similarity of the phrases with its archetype, but also to prove the complete identification, to show the religious, mythological basis and reasons for

the emergence of such phrases, that is, to justify the authentication not only with the similarity of the multilingual translations, but also referring to such matters and reasons, thus revealing not only interlinguistic correspondence, but also extralinguistic factors (beliefs, perceptions, cultural traditions) that have been the same for multilingual peoples, nationalities and nations.

Analysis of the translation of phraseological units reveals not only the meaning of the phrases, but also the code of their genetic prototype, as a result of which background knowledge is gained about the history, life, traditions, manners, that is, multifaceted culture of the given people. Through the comparison of "genetic prototype" and literary novelty, the "life" of the ancient phraseological units is detected in new socio-political situations from the prototype to the contemporary changes.

The Bible and the great William Shakespeare left a huge phraseological heritage in English. The number of "biblical", or biblical phraseological turns is so great that it is rather difficult to list them. It is quite relevant here to refer to those Shakespearean somatic phraseological units, which have their prehistoric, archetypal biblical "genetics". It is impossible to talk about Shakespeare without referring to his most important source, which is the Bible. Shakespearean somatic phraseological units, composed of the terms "hand", "blood", "head", have their own biblical archetypes, or more precisely, functions ascribed to them as well as their significations in spiritual sense.

Laertes. He is justly served;
It is a poison tempered by himself
Exchange forgiveness with me, noble Hamlet;
Mine and my father's death come not upon thee.
Nor thine on me!
[Act V, sc. II, p. 262]

Armenian linguists also have controversial opinions concerning the definition of a phraseological unit and the determination of its boundaries. S. Galsyan and A. Sukiasyan [8] observe sayings, proverbs, blessings and various tale expressions as a subtype of phraseological units, while P. Bediryan [9] and Kh. Badikian [9] are the supporters of the theory of narrow perception of phraseological units according to which only set phrases with a transferred meaning are called phraseologisms.

The Armenian translation is the renovation of the biblical sayings that served as a archetype for the original, in contrast to the Shakespearean original, which simply says that he (the king) deserved the poison made by himself, and as for Laertes and Hamlet, Laertes asks not to spill his and his father's death on Hamlet, and not to spill Hamlet's death on him. Armenian is the following.

Լաերտս
Իր վարձն ստացավ, ինքն էր իր ձեռքով այդ թույնը խառնել:

Եկ, ազնիվ Համլետ, թող ներենք իրար:
Ոչ հորս արյունը և ոչ էլ իմս թափվեն քո գլխին,
Եվ ոչ էլ քոնը իմ գլխին թափվի:
[Արար V, տես. II, էջ 176]

The animal that was sacrificed for the forgiveness of sins, in fact, took on the sins of the people when people put their hands on its head before slaughtering the bull. "He shall bring the bull to the door of the tent of meeting before the Lord, and lay his hand on the head of the

bull, and kill the bull before the Lord. And the anointed priest shall take some of the blood of the bull and bring it to the tent of meeting..."[Levitt, 4:4-5] <<Նսս գուարակը թող բերի վկայութեան խորանի դռան մոտ, Տիրոջ առաջ, իր ձեռքը թող դնի գուարակի գլխին Տիրոջ առաջ: Օծյալ քահանան իր ձեռքով առնելով գուարակի արյունից, այն թող տանի վկայութեան խորան>> [Ղևտ. 4:4-5]

When speaking about the punishments of disobedience the word "suicide" is used for several times. According to the Scriptures, there are sins that call for the death for the personage - he is suicidal. In English it is said: "A man or a woman who is a medium or a wizard shall be put to death", they shall be upon them. [Leviticus 20:27]

The Armenian version says: << Եթէ որևէ սողամարդ կամ կին (վհուկ կամ) ոգեհմայ լինի, թող մահապատժի ենթարկուի.թող նրանց քարկոծեն, որովհետև մահապարտ են>>:

The English-Armenian comparison of the same dictum shows that "to commit suicide" means to shed blood on the head, or "let them have their blood on them" because the suicide was put to death by pelting with stones, with a broken head.

Therefore, we can be definitely say that Hovhannes Masehyan, the Armenian translator of Shakespeare's "Hamlet" has translated the words of dying Laertes from English into Armenia, based on the direct connection between the archetype referring to the biblical phrases: << արյուն թափել>> (Shed sb's blood) կամ <<արյունը թափվի գլխին>> (Call down curses (from heaven) upon sb/ sb's head) կամ << իրենց արյունը իրենց գլխին>>, կամ <<իրենց արյունը իրենց վրա>> (their blood shall be upon them):

Therefore, it is not fortuitous that blood is constantly shed in Shakespearean dramas: in one case it grants freedom from the sin of atonement and forgiveness, in the other case, that blood is shed as retribution. In this case, it is said that the person gains punishment instead of favor, and the shed blood "remains" on the guilty person. Horatio tells the English about the conspiracy against Hamlet.

And, in this upshot, purposes mistook
Fallen on the inventors' heads: all this can I
Truly deliver.

[Act V, Sc II, p 264]

Եվ, ի կատարում, դավեր, որ շնորհիվ թյուրիմացության,

Ընկան հենց իրենց կյուրողի գլխին:

[Արար V, տես. II, էջ 178]

There are many phrases like "spilling on one's head", "falling on one's head", both in the Bible and in Shakespeare's dramas. In such phrases, "head" is the key, and the role of the head in the anthropological structure. It is impossible to say when this somatic phrase emerged with all its similarities, but it should be mentioned that the concepts of the head are very old, dating back to the earliest periods of human history. It is already proved that these concepts are enshrined in the Bible and serve as archetypes.

Thus, the main criteria of defining the presence of equivalents among English, Russian and Armenian somatic phraseological units are the general meaning,

the structure and the lexical construction of the phraseological unit. The somatic phraseological units of the English, Russian and Armenian languages possess a

high interlingual equivalence that is explained by the fact that “body part” components are in the high-frequency vocabulary of these contrasted languages.

ЛИТЕРАТУРА

1. Великобритания. Лингвострановедческий словарь. М., Русский язык, 1990
2. Hirsch E. D. Cultural literacy: what every American needs to know. . N. Y., Vintage Books, 1988., 2. Howard G. The good English guide. (English usage in the 1990s). L., Macmillan, 1994., 3. Бархударов Л. С., Структура простого предложения современного английского языка. М., 1996, 4. Clark H.H. Using language. Cambridge, Cambridge University Press, 1996., 5. Hudson R. A. Sociolinguistics. Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
3. Голдабина С.В., Федулёноква Т.Н. Роль античной и крестьянской культуры в изучении фразеологии современного английского языка // Культуроведческие аспекты росс. образования. Теория, проблемы, опыт реализации. // Тезисы нац.-практ. конф., Тюмень: ТГУ, 1996., 2. Федулёноква Т. Н., Некоторые аспекты герменевтики фразеологических единиц современного английского языка // Язык науки и бизнеса: материалы межвуз. науч. метод. Конфер., Тюмень, ТГНГУ, 1996., 3. Samovar L. A., porter R. E. (eds.) Intercultural communication: A reader. California, 1996
4. Блюм А., Семантические особенности соматической фразеологии, Москва, АСТ- пресс, 2000
5. H. Ghazaryan, Marmna maseri anvanunnerov hayeren-ruseren –angleren dardzvacqneri bararan, 2010:550-576
6. Кунин А. В., О стилистическом контексте во фразеологическом ракурсе. Сб. Науч. трудов МГПИИЯ им М. Тореза. Вып. 103, М., 1976. 2. Берлизон С. Б., (стили- стический аспект значение фразеологических единиц и методы его исследования) // Проблемы семасиологии и лингвостилистики. Рязань, 1975, вып. 2., 3. Гаврин с. Г., Проблемы функционирования и развития фразеологического фонда русского языка в связи с общими вопро- сами теории фразеологии. //на материале фразеологии 2-й половины 19 века и 20 века. /Дисс... докт. Филол. Наук Л., 1975.
7. A. Suqiasyan, S. Galstyan, Hayoc lezvi dardzvacabanakan baararan, Erevan, p.616
8. P. Bediryan, Jamanakacic hayereni dardzvacabanutyun, Erevan, , 1973, p.213
9. Kh. Badikyan., Jamanakacic hayereni dardzvacajin miavorner, (Structural analysis), Yerevan, 1986

REFERENCES

1. Great Britain. Linguistic and Cultural Dictionary. M., Russian language, 1990, p.480
2. Hirsch E. D. Cultural literacy: what every American needs to know. . N. Y., Vintage Books, 1988., 2. Howard G. The good English guide. (English usage in the 1990s). L., Macmillan, 1994., 3. Barkhudarov L.S., The structure of a simple sentence in modern English. M 1996, 4. Clark H.H. Using language. Cambridge, Cambridge University Press, 1996., 5.Hudson R. A. Sociolinguistics. Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
3. Goldabina S.V., Fedulenkova T.N. The role of ancient and peasant culture in the study of phraseology of the modern English // Cultural aspects of Russia. Education. Theory, problems, realization experience. // Abstracts of the national-practical. Conf., Tyumen: TSU, 1996., 2. Fedulenkova TN, Some aspects of hermeneutics of phraseological units of the modern English // Language of science and business: scientific. Method., Conf., Tyumen, TSOGU, 1996., 3. Samovar L. A., porter R. E. (eds.) Intercultural communication: A reader. California, 1996
4. A. Blume., Semantic features of somatic phraseology, Moscow, AST-press, 2000
5. H. Z. Ghazaryan; Armenian-English-Russian dictionary of somatic phrases. 2010, p.550-576
6. A. Kunin; On the stylistic context in a phraseological perspective., M., 1976. 2. Berlison SB, (the stylistic aspect of phraseological units and methods of its research) // Problems of semasiology and linguistic stylistics. Ryazan, 1975, no. 2., 3. Gavrin p. G., Problems of the functioning and development of the phraseological fund of Russian in connection with general issues of the theory of phraseology. // based on the phraseology of the 2nd half of the 19th century and the 20th century. / 1975.

Жінка-персонаж і жінка-автор в античній літературі: спроба типології

О. В. Гальчук

Київський університет імені Бориса Грінченка
Corresponding author. E-mail: o.halchuk@kubg.edu.ua

Paper received 28.05.21; Accepted for publication 12.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-05>

Анотація. У статті запропонована типологія жіночих персонажів античної літератури. В основі типології – домінантні категорії «моральне» (виражене в дихотомії «моральне – аморальне»), «героїчне» («подвиг – проступок») та «естетичне» («прекрасне – потворне»). Досліджено, що в семантиці образної галереї «жінка-персонаж» і «жінка-автор» крізь призму міфології відображається специфіка становища жінки в античному світі. Античності як чоловічому світові характерна мізогінія. Це визначило акцент в інтерпретації жіночих масок, яким переважно відводилась роль об'єкта еротичного позування. Проте це не применшило рецепційного потенціалу жіночих образів античного походження в подальшому світовому літературному дискурсі.

Ключові слова: жіночий персонаж, антична література, типологія, інтерпретація, калокагатія.

Вступ. Коли мова заходить про персонажів античної літератури, то на думку спадають насамперед імена мужніх і відважних воїнів, мудрих чи навпаки – жорстоких – правителів, невтомних мандрівників і шукачів пригод тощо. І десь поряд у тіні їхньої величі – жінка. Чи як прекрасна жертва, що після порятунку стає винагородою для героя, чи вродлива, але підступна спокусниця, що випробовує його на міцність характеру і духу, чи віддана берегиня домашнього вогнища. Така другорядна роль із відповідним семантичним наповненням зумовлена специфікою жіночого питання в Давній Греції та Римі, у вирішенні якого виразно вчувається мізогінія – упереджене й зневажливе ставлення до жінок. Попри це письменники наступних літературних епох бачили в античних жіночих масках величезний потенціал для подальших модифікацій та унаочнення власних ідей. Тому спробу виокремити основних типів жіночих образів античної літератури вважаємо актуальною для досліджень особливостей функціонування прецедентних образів у світовій літературі.

Огляд публікацій за темою. Спираючись, з одного боку, на досвід українських і зарубіжних дослідників греко-римської спадщини як інтертексту (С. Аверинцев, А. Боннар, І. Качуровський, Е. Р. Курціус, О. Турган, А. Демченко та ін.), а з другого, – на студії жіночого питання в історико-суспільному та літературному дискурсі античності (В. Агеєва, М. Кодак, К. Кейзік, Х. Н. Паркер, Л. Винничук та ін.), ставимо за мету визначити основні типи жіночих персонажів в античній літературі.

Матеріали і методи. Застосовуючи історико-літературний, герменевтично-контекстуальний та інтертекстуальний методи дослідження, вирішуємо такі завдання, як от: розгляд специфіки жіночого питання в античному суспільстві; виокремлення типів персонажів, які склали своєрідну колекцію жіночих масок античної літератури.

Результати та їх обговорення. Тема «Жінка в античному світі» уже давно є об'єктом дослідження різних наук. Незалежно від галузі знань, часу і країни науковця, у полі зацікавлень якого опинялась ця тема, висновок завжди такий: «Загальне ставлення до жінки в античну добу було, м'яко кажучи, далеким від ідеалів фемінізму. А точніше – навіть від ідеалів бодай теоретичного гуманізму» [2, с. 39]. Своєю чергою І. Качуровський у книзі «Генерика і архітектоніка (Література європейського Середньовіччя)» означив остаточний крах античної доби низкою подій, із-поміж яких – «проголошення краси гріхом, а язичницьких богів – дияволами; <...> та розтерзання філософині Гіпатії в 415 р» [6, с. 18–19]. Тобто події, які можна вважати символічними кульмінаційними

моментами дискурсу «Жінка в греко-римській цивілізації», де їй відводилась роль об'єкта естетичного захоплення, але практично унеможливилась будь-яка інша роль, а особливо у сфері інтелектуального та творчого.

Говорячи про формування гендерної літературної теорії і критики, дослідники наголошують, що «надто багато літературознавчих термінів та узагальнень, що були проголошені *універсальними*, насправді описують і відбивають лише *чоловіче сприйняття, чоловічий досвід і стандарт*» (курсив – наш) [1, с. 425]. Не буде перебільшенням сказати, що таке спостереження доречне і щодо всіх інших законів, за якими жило античне суспільство. Показово в цьому сенсі є ситуація з античним гуманізмом. Пам'ятаємо, що саме з утіленими в життя його настановами найчастіше й асоціюється уявлення про Давню Грецію, зокрема про демократичні Афіни періоду розквіту, де прекрасні громадяни, всебічно розвинуті особистості, гармонія людини з природою, розквіт науки, мистецтва, ремесел тощо. Така картинка ще з доби Відродження перетворилась на частину міфу про античність як золоту добу. Цей міф мав і відданих прихильників, і непримиренних опонентів, у тім числі й у ХХ ст. Парадокс античного гуманізму з його славнозвісним принципом калокагатії з вимогою гармонії фізичного і морального, полягав у тому, що був спрямований не лише на чоловіків, але і на обранних чоловіків. Адже якщо тобі не пощастило, і ти народився не греком і невілним, то, разом із жінками, – ласкаво просимо до списку тих, на кого принципи гуманізму не поширювались! Тож жінки, раби і чужоземці (варвари) – це вже окремий світ в античному світі, але навіть у ньому жінки потрапляють ще в один, «чужий» чоловікам «простір».

Принцип підпорядкування тілесного (себто жіночого) розумному (чоловічому), який панував в античному суспільстві, визначив те, що роль жінки обмежилась лише приватною, підпорядкованою сферою. І якщо Платон у своїх міркуваннях щодо ролі і значення жінки в суспільстві так і не визначився, то стверджуючи, що жінка займає «середнє місце між людиною і твариною» (трактат «Закони»), то проголошуючи, що «жінки і чоловіки мають однаково сутнісну природу й цінність» у трактаті «Бенкет», то його учень і опонент Аристотель вважав жінок помилкою природи. Він розробив концепцію природної відмінності статей, у якій жінок розглядали «нижчими істотами», повністю залежними від чоловіків, не здатних зробити власний вибір у будь-якій сфері суспільних відносин. А відтак «жінки функціонально були виключені з практик свободи, які визначали політичне

життя: публічна сфера не тільки існувала без жінок, вона була налаштована проти них» [4, с. 54], – стверджують автори монографії «Жінки в історії: можливість бути побаченими».

Одним словом, якщо перед вільним греком (переводсім афінянином), чие життя, вміння і таланти плекав поліс задля могутності та слави самого полісу, був відкритий увесь світ, то для жінок як істот нижчого гатунку чоловіки окреслювали кордони окремих, малих «світів», буття яких зумовлювалось ними ж визначеними ролями. Такими світами чи «просторами» ставали гінекеї, диктеріони і салони гетер. Так, життя переважної більшості вільних грецьких жінок (у Римі їх називатимуть «матронами», а, на думку Демосфена, це потенційні матерів для «законно народжених дітей») проходило в гінекеї – жіночій половині будинку. Їхня освіта почасти зводилось до «економіки», тобто знань про ведення домашнього господарства, а виховання було обмеженим і далеким від гармонії. Ні брати участі в громадському житті, ні відвідувати театр жінки не мали права і навіть серед свят були виключно «жіночі», як, скажімо присвячені богині Деметрі Фесмофорії.

Проте, як і в кожному правилі, де є винятки, в одній із найбільш відомих античних шкіл VI ст. до н.е., якою керував Піфагор, серед порівняно невеликої кількості учнів були і жінки. Автор «Життя Піфагора» Ямфліх називає імена 16 з них (Тіміха, Арістоклея, Теано, Дамо та ін.). Польська дослідниця Ліліанна Кейзік наголошує, що для «піфагорійців стать не була обмеженням в доступі до науки. Поділ відбувався радше по лінії «друг-чужий», а не «чоловік-жінка» [7, с. 213]. Але Піфагорійський союз був союзом обраних. І учням, а тим більше ученицями могли бути жінки зі знатних і заможних родин. Тільки через кілька століть, уже в неоплатонівських школах, жінки знову зможуть займатись інтелектуальною працею. Але навіть тоді, у IV ст., така практика теж виявиться винятковою та ще й небезпечною. Як, скажімо, трагічна доля філософині Гіпатії з Олександрії, розтерзаной юрбою релігійних фанатиків, смерть якої, як згадувалось вище, І. Качуровський вважав завершенням історії античного світу. Тож навіть вільні жінки навряд чи могли говорити про наявність вибору. У тім числі й щодо почуттів. Позаяк шлюб – це інститут договору між батьком і майбутнім чоловіком. Хоча в античній літературі досить багато й відверто говориться про кохання між мужчиною і жінкою, але зазвичай це не кохання чоловіка і дружини (таким міг бути, скажімо, сюжет комедії). Символічно, що Медея – героїня трагедії Еврипіда, одного з небагатьох, хто виступив на захист жінок, за що й поплатився, знехтуваний увагою сучасників, говорить: «З усіх істот, хто розум має й дихає, / Лиш ми, жінки, на світі найнещасливіші!» [5, с. 71].

Вільним жінкам (яких Аристотель називав *patrum-pion*, тобто майном батька, від волі якого все залежить) протиставлялись проститутки – порнаї і гетери. Для порнай був окреслений свій простір – диктеріон (від імені цариці Дікти, дружини міноського царя, що народила людино-бика Мінотавра). Тому жінок, які торгували собою, ще називали диктеріадами. Будинки розпусти були витіснені за межі полісу, але, узаконені Солоном, оподатковувались і приносили такий великий дохід, що, які храми, вважались особливими місцями: у їхніх стінах батькам заборонялося розшукувати синів, а кредиторам – борж-

ників. Порнаями були переважно рабині або метеки – чужоземки. Їм заборонялося відвідувати храми, брати участь у культових святах і церемоніях тощо. Як і гетери, вони повинні були вифарбовувати волосся в жовтий колір, щоб в такий спосіб відрізнитись від переважно темноволосих матрон. Одна з найвідоміших диктеріад – Абротонон, мати вождя афінських демократів епохи греко-перських воєн Фемістокла (за іншими джерелами його мати була чужоземкою). Хоча під проводом Фемістокла греки виграли Саламінську битву (знаково, що в автоепітафії «батько трагедії» Есхіл згадує свою участь у цій битві як найбільший здобуток усього життя), але з часом Фемістокл був засуджений до вигнання. Зазвичай, підставою для остракізму мав бути серйозний злочин. Рівновеликою перемогою в очах афінян могла бути лише така «провина», як зрада або «негідне» походження. Щоправда, пізніше, комедіограф елліністичної доби Менандр, ніби спокутуючи провину афінян перед захисником греків від персів, у своєму «Третейському суді» зобразить розсудливу і добродісну жінку на ім'я Габротонон. Щоправда, у Менандра Габротонон – гетера.

Саме гетери (від «друг», «подруга», звідси і гетерії – товариства) посідали вищий щабель в ієрархії проститутки. Приходячи до салону гетери, чоловіки прагнули отримати насамперед спілкування: з гетерами можна було розмовляти на різні теми, вести дебати, адже, на відміну від інших жінок, вони були освіченими, грали на музичних інструментах (тому у художніх творах їх ще називали арфістками), цікавились політикою і філософією. Інтимні стосунки, звичайно, були, але не на першому місці. Основоположна ідея філософії гетер – свобода у всьому. Нерідко ці талановиті й освічені жінки ставали подружками і натхненницями відомих чоловіків античності. Наприклад, Аспазія, спочатку коханка, а потім дружина афінського лідера Перікла, яка, на думку багатьох сучасників, була ініціаторкою війн зі Самосом, Мегарою і Пелопонессом. Гетера Фріна – подруга і натурщиця скульпторів Праксителя і Апеллеса. А щодо Гликери, то чимало афінян було переконані, що сюжети деяких комедій Менандра були підказані нею. В Афінах навіть була популярною приказка: «Що Афін без Менандра і що Менандр без Гликери?». Та чи не найвідомішою була гетера Лаїса, коханка філософа-гедоніста Арістіппа і кініка Діогена. Краса і розум цієї гетери, якій Вольтер у «Грецькій антології» присвятив вірш, не лише бентежили увагу чоловіків, а й викликали ненависть жінок. Розгніваний натовп фессалійок вбив Лаїсу. Тут маємо ситуацію, що трагічно повториться з філософинєю Гіпатією в 415 р. Обидві жінки за бажання свободи – Лаїса в приватному житті, а Гіпатія в інтелектуальному – заплатили найвищу ціну. Тож попри таланти, красу, а нерідко і багатство гетер, їхній соціальний статус унеможлилював законний шлюб із ними, публічну участь (як і решти жінок) у суспільному й мистецькому житті. Якщо ж це і ставалося, то радше як виняток. Саме так їхні імена і потрапляли в історію, міфологізуючись у наступні епохи і поповнюючи галерею античних жіночих масок. Таким чином, ставлення до жінок у Давній Греції – ще одна цеглина в підмурівку об'єктивного сприйняття тієї епохи, про яку швейцарський дослідник античності А. Боннар писав: «О Греції мистецтва і розуму ... ти цукерка, вимащена землею, пахнеш потім і забруднена кров'ю» [3, с. 230].

Давній Рим, сприйнявши філософські пошуки греків в осягненні суті речей, розумінні таємниць світобудови,

спрямував їх у прагматичне і практичне русло. У тім числі й погляди на роль і місце жінки в суспільстві. Щоправда, юридичний статус римської жінки був вищий, ніж у грецької: римлянки активніше брали участь у суспільному житті, вдома займала місце в центральній частині будинку (атріумі), була присутні на святкуваннях, трапезах, відвідували театр. Але тут варто згадати про специфіку римського театру. У якому, за А. Марієнгофом, трагіка переміг комедіант, комедіанта – акробат, а акробата – гладіатор. Тож жінки учащали в цирк, де їх допустили насамперед до видовища, далекого від мистецтва, із демонстрацією жорстокості заради жорстокості й насолоди чужими стражданнями. Так, імена жінок – від Віргінії, Лукреції до Клавдії Квінти, матері Грахів Корнелії, жінок династії Юліїв-Клавдіїв та ін., жителі яких стали частиною римської історичної і міфологічної традиції – нерідко з'являлись у суспільному і політичному контекстах. Але переважно якщо ці жінки – патриціанки, матері, дружини, коханки правителів. Тож маємо або жінок, які втілюють римські чесноти (зазвичай це жінки часів республіки), або ж навпаки – жінки імперії, які брали участь в політичних змовах, наставляючи чи скидаючи з престолу своїх чоловіків і синів. Щоправда, окремою групою жінок у римському суспільстві були весталки. Жриці богині Вести, які підтримували в її храмі вічний вогонь як символ непорушності держави, могли мати певну власність, право голосу при вирішенні важливих питань, до них дослухалися навіть імператори. При цьому весталки повинні були зберігати цнотливість, а за порушення цього звичаю могли бути замуровані чи закопані в землю живими.

Тож загалом становище жінки Римі принципово не змінилось: як і в Давній Греції, римляни, захоплюючись красою жінок, не впускали їх до свого світу, практично ізолюючи від суспільного, наукового і мистецького життя. Та, знову за І. Качуровським, серед характерних рис римської культури епохи імперії були дві, які витворювали суттєву різницю між греком і римлянином, – зневага до осіб жіночої статі та непошана до поетів і поезії. Тож якщо загальне ставлення до жінки в Давній Греції продемонстрував Фідій, зображуючи Афродіту прекрасною жінкою, що спирається ногою на черепаху як втілення мовчазності й домосідства, то з-поміж символів імперського Риму варто згадати не лише Колізей чи статую Октавіана, а й барельєф «Клавдій карає Британіку». У ньому увиразнені чи не найбільш показові риси римської імперської ідеології (вона ж мораль) – зневага до підкорених народів і зневага до жінки. Результат обох добре відомий: повстання, яке очолила королева бригантів Боудіка, та падіння Римської імперії, зсередини пришвидшене рабами, а ззовні – варварами. Тож знову жінки, раби і чужоземці-варвари, але в ролі руйнівних «факторів».

Не дивно, що такий стан «жіночого питання» не міг не відобразитись на жіночих образах античної літератури, навіть за умови її міфологічного характеру. Насамперед маємо виразну асиметрію в зображенні чоловіків і жінок. Про таку особливість писав свого часу М. Кодак, аналізуючи образну пару «чоловік/жінка» у світлі історичної поетики. Дослідник наголошував, що ця асиметрія, де героєм у всіх сенсах є чоловік, зумовлена «маскулінними пріоритетами, похідними від мілітарно-силової моделі вирішення ключових проблем політики» [8, с. 78]. В античній літературі ця асиметрія не тільки виразна, але й відповідно забарвлена. Тим більше цікаво подивитись на

основні типи її жіночих масок.

Варто зауважити, що запропонована типологія жіночих масок – більш ніж умовна, адже, по-перше, тут свідомио обмежують коло персонажів тими, що давно вже є частиною світового культурного дискурсу як традиційні чи прецедентні світові топоси; по-друге, в основу розрізнення покладено один із чинників. Тож типологія – радше запрошення до дискусії, адже приводом для дискусії може бути вже сама пропозиція застосувати для неї ключові поняття античної етики і естетики – «моральне», «естетичне», «героїчне» – у так би мовити диференційованому вигляді. Адже відомо: у вченні про калокагатію, на якому ґрунтувалась антична культура, «естетичне» (Краса) і «моральне» (Добре) складають єдине ціле. А неоплатоніки на чолі з Проклом додавали і справедливість. Отже, можна говорити лише про домінанти «моральне», «героїчне», «естетичне».

До жіночих масок, які втілюють «моральне» зараховуємо такі типи, як жінка-берегиня роду і жінка-помічниця героя. Антиподом, відповідно, буде жінка-руйнівниця родини та жінка-жертва як порушниця «чоловічих» законів. Відомо, що антична сім'я будувалася на законах патріархату і обов'язкової моногамії для жінок, де народження дітей вважалося обов'язком перед громадою, предками і самим собою. У такий спосіб патріархальна парадигма закріплювала нерівність статей, міцно вкорінену у ще давнішу, відображену в цілому спектрі міфологем. Скажімо, від тератоморфічних, тобто чудовиськ жіночої статі, яких знищують культурні герої, і аж до Пандори, за якою Гесіод у «Теогонії» закріпив статус основної винуватиці в недосконалості земного життя. Спокутувати цю провину могли своєю відданістю, працьовитістю і терплячістю жінки-берегині роду. Класичні тексти – поеми Гомера. В «Іліаді» це Гекуба, дружина царя Трої Приама, і дружина царевича Гектора Андромаха. В «Одіссей» – дружина Одиссея Пенелопа. Важливо, що Гомер не тільки запропонував представниць ворожих таборів – троянців і ахейців, однаково наділивши чеснотами, а й розширив по суті, їхні ролі. Так, після загибелі чоловіка і падіння Трої Андромаха і її син продовжуватимуть ідею «троянськості» (але про це вже в «Енеїді» Вергілія), а пережиті страждання навіть відкриють у ній дар передбачення. У XVII ст. Жан Расін настільки надихнеться потенціалом цього образу, що у драмі «Андромаха» саме вона отримає можливість примирити два народи. У такий спосіб драматург не лише створив класицистичний прецедент домену суспільного над особистим, а й надав «чоловічого» (у сенсі героїчного) наповнення цій жіночій масці.

Знаковою серед моральних ідеалів є образ Пенелопи. Адже впродовж 20 років вона береже не тільки дім, а і світ Одиссея, місце, де він знайде остаточні відповіді на питання «Хто я?». Для давнього грека, за Гомеровою «Одіссеєю», триєдність імені, історії предків і власних вчинків є необхідною умовою визначення своєї самості. Останньою точкою на тривалому шляху Одиссея до відновлення своєї ідентичності стає не просто Ітака і палац (тут він стверджується як цар і батько), а й кімната, де Пенелопа протестує його на знання таємниці відомої йому як чоловікові. Лише так може вивершитись історія «мужа, що довго блукав», аби повернутись до вірної, люблячої і не менш хитромудрої, ніж він сам, дружини.

Близькою до типу жінки-берегині є Навсікая. І хоча матримональні плани її батька щодо Одиссея не здійснились, але саме вона рятує його за крок до повернення на

Ітаку і демонструє ідеальне «виконання» одного з основоположних універсальних законів грецького світу – закону ксенії, тобто гостинності. Цю сцену з «Одіссеї» переносить в український контекст П. Куліш у своїй ідилії «Орися», а київські поети-неокласики М. Зеров і М. Рильський трактували образ Навсікаї втіленням принципів калокататії, яких прагнули, але так і не знаходили в реаліях 1920-1930-х років, коли були написані їхні поезії «Саломея» (М. Зеров) і «Як Одіссей, натомлений блуканням» (М. Рильський).

Інші жінки-помічниці могли б сказати, що їхня добрі наміри допомогти героєві не завжди і винагороджувались. Так, Аріадна (про неї розповів Овідій у «Метаморфозах»), допомагаючи Тесеєві вийти живим із лабіринту, побудованому за наказом її батька царя Міноса, заодно позбавляє країну регулярної данини, яку через страх перед чудовиськом Мінотавром сплачували інші поліси. А Медея (її історія – в «Аргонавтиці» Аполлонія Родоського і в «Медеї» Евріпіда) допомагає Ясонові здобути (а по суті, відібрати у її батька) золоте руно, у якому – могутність Колхиди. Отже, обидві мають почуття до чоловіка-чужинця, чоловіка-майбутнього царя, чоловіка-який-ось-зараз-здійснить-подвиг, одним словом чоловіка-героя.

Виконавши свою роль помічниці (а це супроводжується відмовою від родини батька – алегорія шлюбу), вони, переходять в інший тип, – героїні-жертви. Маємо різні варіанти цього типу: Аріадна стає жрицею у храмі, тобто піднімається «вверх», але за рахунок особистого щастя. Натомість Медея, що заради Ясона стає і вбивцею брата («О мій батьку, мій краю, що вас так ганебно / Я покинула, рідного брата убивши!» [5, с. 69]), а потім зраджена чоловіком вбиває суперницю і власних дітей, сходять у Тартар, тобто на «дно». У римській літературі героїня такого типу – Дідона в «Енеїді» Вергілія. Зігравши ефектну, але «маленьку» роль у житті Енея, вона як перепона на його визначеному Фатумом шляху мусить загинути. Характерна деталь: образ жорстокої варварки Медеї у край тілесний. Тоді як над чоловіком і афініянином (згадаймо, Сократ, випиваючи цикуту, сам виконує вирок суду) тілесна кара не припустима. Окремий тип героїні як жертви сваволі, хтивості, задрості богів усіх рангів. Покарана олімпійцями, вона продовжує своє існування зазвичай у зміненому чи спотвореному тілі. Цікаво, що майже всі жінки втрачають здатність говорити, а отже, розказати іншу версію того, що сталося. Це Іо, Дафна, Сірінга, Ніоба, Медуза, Ехо та інші як унаочнення того, що чекає на порушниць божественних, вони ж і чоловічі, законів: прокляття богів за красу (Медуза Горгона), марнославство (Ніоба, Арахна), непошанування богів (доньки царя Мінія, Ехо та ін.), за відмову у взаємності богам, як Кассандра тощо.

На протилежному полюсі до жінки-берегині – жінка, що руйнує дім і світ чоловіка. В «Одіссеї» – Клітемнестра, яка в особі Агамемнона вбиває і чоловіка, і царя Мікен. Тож зрозуміло, що шансів бодай на розуміння її вчинку, було вельми мало. Ба більше – був божественний «дозвіл» на її вбивство власним сином (про що розповість Есхіл в «Орестей»). Окрім міфологічно-літературної Клітемнестри, репрезентує такий тип і реально-історична Ксантипа, дружина Сократа. Згадки про специфічний характер Ксантипи і особливий сімейний мікроклімат їхньої родини в численних філософських працях, як-от: в «Бенкеті» Ксенофонта, у діатрибі «Про автаркію» Телета, у Діогена Лаертського і діалозі «Федон» Платона, зіграли

свою фатальну роль. За ім'ям Ксантипи на довгі століття закріпилася сумна слава найсварливішої з усіх жінок, які коли-небудь існували. Спроби зруйнувати цей стереотип можна віднайти, як дослідив О. Бойченко, уже в літературі ХХ ст.: у «Пораненому Сократі» Б. Брехта, «Сократі» Йозефа і Мирослави Томанів, «Апології Ксантипи» Людвіка Морстіна, у Яна Лехона, «Бесідах з Сократом» Едварда Радзінського [2, с. 43].

На противагу кількісно великій групі жіночих персонажів, які втілюють моральне/аморальне, жінок «героїчного» ідеалу вкрай мало. Адже ідеологічно статус чоловіка сакралізувався категорією героїки, а отже створювався відповідний ореол, де всі персонажі-герої репрезентують не стільки окремо індивіда, скільки збірне чоловіцтво. Тож жінок, які здійснюють подвиг (тобто чоловічу «роботу»), тут одна-дві. Наприклад, Антігона з фіванського циклу, до якого апелював Софокл в трагедії «Антігона», та героїня троянського циклу міфів Іфігенія, оспівана Евріпідом в «Іфігенії в Авліді». Обидві здійснюють героїчний вчинок як виконання насамперед родинних обов'язків: Антігона ховає загиблого брата, а Іфігенія виконує волю батька, даючи згоду на власне ритуальне вбивство. При цьому Антігона, здійснюючи обряд поховання проголошеного зрадником держави брата, іде всупереч іншому членові родини – дядькові-цареві. Але так вона утверджує верховенство неписаних (божественних) законів. Так сам й Іфігенія, згоджується врешті на смерть не так за наказом батька, як в ім'я воїнів, які мають відплисти на війну, а отже мають виконання волю богів. Таким чином, «героїчне» в жіночому виконанні вкладається в алгоритм «вчинок в ім'я чоловічої частини родини» – «полісу» – «божественного закону». У Вергілієвій «Енеїді» такою героїнею є Креуза, дружина Енея, що залишається в Трої, щоб дати можливість чоловікові здійснити свою місію – збудувати нову Трою. І жінка зі зброєю в руках Камілла, «гордість Італії», прообразом якої була італійська амазонка Пентесілея. Обидві виконують свій обов'язок перед державою, а отже, здійснюють героїчний вчинок.

Щонайбільшою є група жіночих масок, які втілюють «естетичне». Тут маємо широкий спектр інтерпретації феномену краси в античному мистецтві: краса, яка гармонійно поєднується з мораллю оприявлюється в типові «жінка-винагорода», а краса фізична без морального та інтелектуального складників, що стає згубною, – у жінці-спокусі чи жінці-згубі. Зазвичай фатальним виявляється поєднання краси та інтелекту, воно «народжує» долю і заодно дискусії навколо фатальної краси таких героїнь, яких умовно називаємо жінками-владою або жінкою-талантом. Так, образ жінки-спокуси чи жінки-згуби має зазвичай у тексті подвійну функцію: з одного боку, унаочнює тезу про деконструктивний характер краси, з другого боку, є необхідним на шляху персонажа-мужчини до ініціації. Справжня колекція таких (хоча, можливо, не завжди повністю антропоморфних) жіночих персонажів у Гомеровій «Одіссеї»: сирени, Цірцея, Каліпсо. Досвід спілкування з ними має навчити Одіссея певній істині: можна отримати насолоду, але ціна її надто висока або взагалі дорівнюватиме смерті. Але водночас зустрічі з такими жіночими масками дають йому нові знання. Натомість жінки, яких рятують чоловіки-герої, перетворюються на своєрідний приз, винагороду за подвиг. Як, скажімо, врятована Персеєм Андромеда, яка виступає в ролі

«декорування» мужнього протиборства героя з чудовиськом, позначаючи в такий спосіб завершення ініціації персонажа.

Якщо в типові «жінка-винагорода» наголошується на зовнішності героїні, то, здається, що серед таких героїнь обов'язково має бути чи не найбільш відома антична жінка Єлена Троянська. Та вже той факт, що в античності навколо цього персонажа розгорнулася серйозна дискусія, свідчить, що у трактуванні краси античні філософи рухались до її тлумачення як синтези добра, краси і справедливості. Роль Єлени у війні ахейців і троянців, діалектика розвитку цього образу в Гомера від призвідниці війни в «Іліаді» до утаємниченої в науку в «Одіссеї» досвідченої жінки дозволяє припустити, що вона є типом жінки-влади. Її фатальна краса стає підґрунтям чи конструктором того впливу, який вона справляє на чоловіків, рівно великим якому може бути лише прагнення влади.

Образ жінки-таланту віднаходимо в реалонімі давньогрецької поетеси Саффо. Її творчість сприймалась настільки невіддільною від приватного життя, а життя – взаємозумовленим творчістю, що врешті її особистість перетворилась на певний палімпсест уже в самій античності. У сприйнятті Саффо чоловічою аудиторією можна побачити і звинувачення в осміюванні лесбійської любові як власного досвіду, і захоплення та канонізацію. Причинами такої широкої амплітуди рецепційного «маятника»

стали стать і творчість Саффо. Якщо за чоловіком-поетом залишалось право просто бути поетом, то поетесу треба було виправдовувати, ізолювати від інших, розмірковуючи про її сексуальність (гомосексуальність), приписуючи їй культ або «замкнувши» у школу. Саффо проникла в ту сферу, яка для греків була переважною лише чоловіків, адже творчість – це те, що межує із сакральним. Тож не дивно, що вже Овідій у «Героїдах» долучився до творення палімпсесту про Саффо, переносючи акцент на кохання поетеси як тему її життя, а не як тему її творчості. Пізніше, у Новий час і до сьогодні, Саффо – «перший жіночий голос на Заході», як стверджує Х.Н.Паркер, «фактично вмирає як автор і перетворюється на символ» [9, с. 350]. Вважаємо, що вона набула такого статусу, який вимушено перетворив її на метонімію жінка-талану, краса якої у творчості.

Висновки. Таким чином, античні жіночі маски досить різноманітні за семантикою та ідейно-естетичним наповненням. Універсалізм утілення дихотомій «моральне – аморальне», «подвиг – проступок», «прекрасне – потворне» став підґрунтям для потужного рецепційного потенціалу цих образів у наступних історико-літературних епохах, характерною ознакою яких є реміфологізація та творення авторських міфів на основі трансформації традиційних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Основи теорії гендеру. Київ, 2004. 535 с.
2. Бойченко О. Комедія Людвіка Морстіна «Апология Ксантипи» як апология Сократа. *Питання літературознавства*. 2007. Випуск 73. С. 38–45.
3. Боннар А. Греческая цивилизация. От Илиады до Парфенона. Москва : Искусство, 1992. 269 с.
4. Женщины в истории: возможность быть увиденными: сб. науч. ст. Минск, БГПУ, 2004. Вып. 3. 308 с.
5. Еврипид. Медея. *Еврипид. Трагедии*. Київ : Основи, 1993. 448 с.
6. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Книга 1: Література європейського Середньовіччя. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. 382 с.
7. Кейзік Л. Жінки і освіта. *Філософія освіти*. 2014. №1(14). С. 208 – 218.
8. Кодак М. Шевченкова образна пара «чоловік/ жінка» у світлі історичної поетики. *Філологічні діалоги*. Збірник наукових праць. Вип. 3. Ізмаїл, РВВ ІДГУ, 2015. С. 78-83. URL: <http://lib.idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/vipusk-3.pdf>
9. Паркер Н. Х. Саффо-учительница. *Неприкосновенный запас*. 2011. №2. URL : <https://magazines.gorky.media/nz/2011/2/sapfo-uchitelnicza.html>

REFERENCES

1. Ageeva, V. Fundamentals of gender theory. Kyiv, 2004. 535 p.
2. Boichenko, O. The comedy Apologia for Xanthippe by Ludwik Morstin as Socrate's apologia // Problems of Literary, 2007, Is. 73. P. 38-45.
3. Bonnar, A. Greek civilization. From Illiad to Parthenon. Moscow : Isscustvo, 1992. 269 p.
4. Women in history: the opportunity to be seen : article compilation. Minsk, BGPU, 2004. Iss. 3. 308 p.
5. Euripides. Medea. *Euripides. Tragedies*. Kyiv : Osnovy, 1993. 448 p.
6. Kaczurowskyj, I. Literary Genres and Structure. Book 1: European Literature of the Middle Ages. Kyiv: NaUKMA, 2005. 382 p.
7. Kiejzik, L. Women and education // Philosophy of education, 2014. 1(14). P. 208-218.
8. Kodak, M. Shevchenko's image pair «man/woman» in the light of historical poetics // Philological dialogues, 2015. Is. 3. P. 78-83. URL: <http://lib.idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/vipusk-3.pdf>
9. Parker, N. Sappho Schoolmistress // Transactions of the American Philological Association, 1993. Vol. 123. P. 309-351. URL : <https://magazines.gorky.media/nz/2011/2/sapfo-uchitelnicza.html>

Woman-character and woman-author in ancient Greek and Roman literature: an attempt at the typology

O. Halchuk

The article proposes a typology of female characters of ancient literature. The typology is based on the dominant categories of «moral» (expressed by the dichotomy of «moral – immoral»), «heroic» («achievement – offence») and «aesthetic» («beautiful – ugly»). Through the prism of mythology, the semantics of the figurative gallery «woman-character» and «woman-author» reflects the specifics of the position of women in the ancient world. Misogyny is typical for the male world of antiquity. This determined the emphasis in the interpretation of women's masks, which were mainly given the role of the object of erotic posing. This, however, does not diminish the reception potential of female images of ancient origin in the subsequent world literary discourse.

Keywords: female character, ancient literature, typology, interpretation, kalokagatia.

Structural Patterning of English and Armenian Compounds

A. Hovhannisyan¹, G. Barseghyan²

¹Shirak State University, ²Yerevan State University

Paper received 08.05.21; Accepted for publication 26.05.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-06>

Abstract. The current research is primarily devoted to outlining word-formation trends in compounds. Despite many efforts made by various linguists, word-formation still remains an *uncharted* area. The merit of this article lies in detailed exposition of some important problems connected with compounding in English and Armenian. Based on a contrastive approach, the main focus of the discussion will be to show both allomorphic and isomorphic features of typologically different languages in patterning compounds.

Keywords: *contrastive study, compounding, structuring of compounds, full equivalence, partial equivalence, no equivalence, etc.*

Before embarking upon a detailed exposition of noun + noun compounds in contrastive languages it is helpful to have a general overview of compounding as word formation means in English. L. Jefferies (2006) distinguishes three different processes of word-formation means in English: *inflection, derivation* and *compounding*. In the words of Jefferies the inflection is the process by which the main lexical word classes (noun, verb, adjective and adverb) in English acquire regular ending to form particular grammatical structure (Jefferies:77). Derived forms normally have a morpheme added to the base form and change the word class of the original. It can be inferred from the above that in case of inflection the added morphemes to the base of the word alter simply the grammatical form in ways that are relevant to the word class concerned. Whilst, derivation results in a relevant change in a word meaning.

It becomes clear that the above treatment of derivation and inflection is purely morphemic. The demarcation line that is carved between these two word-formation means is relevant to the function of morpheme; whether it operates as a derivation (lexical) marker, or non-derivational (grammatical) marker. Obviously, there are some good seeds of reasoning in the author's statement. Grammar and lexicology often make use of the same technique. A close connection between these aspects of language is conditioned by the manifold and inseparable ties between the objects of their study. Therefore morphemes alongside with their lexical meaning possess grammatical meaning. This scheme (classification), however, failed to show the essence of word-formation means as in this case morphemic analysis of words and structural word-formation analysis are treated as equal processes. Morphemic analysis establishes only the ultimate constituents that make up the word, whilst a structural word-formation analysis studies the structural patterns or rules on which words are built. Though in some cases they coincide (Arnold:34). The main drawback of Jefferies's approach is that functional morphemes are treated as lexical (derivational) markers. Arnold's suggestion is a radical departure from the earlier view of word-formation. Only derivational affixes (morphemes) can construct words embracing different lexical meanings (Arnold,1973:30). In the remaining part of the study we shall hold this view.

Tackling compounding, it should be noted that Jefferies's approach to carving compounds is also morphemic. In terms of morphemes compounding is the combining of two free morphemes into a single word.

The definition of compounds is unproblematic but it

will suffice for present purposes to illustrate Arnold's understandings: "Compound words are words consisting at least two stems which occur in the language as free forms" (Arnold, 1973:60). In a compound word the immediate constituents obtain integrity and structural cohesion that make them function in a sentence as a separate lexical unit (Arnold, 1973:60).

The structural cohesion implies three types of relations, namely the relations of the members to each other, the relations of the whole to the members, and correlation with equivalent free phrases (Arnold, 1973:60). The combining of two free morphemes into a single word is not very different from making a phrase out of two words, through these some important distinctions. What gives compounds their status as individual lexemes is precisely this obscurity in the meaning; the meaning of the compound is not simply the sum of its parts. The identity as an individual lexical item is emphasized by their phonological shape, which carries a single main stress unlike the equivalent phrase, which carries two word stresses (Jefferies: 82).

A brief account of compounding as word formation means must suffice for the present study. At the further stage we are very much engaged in an in-depth analysis of translation strategies adopted for each English compound in Armenian, focusing more specifically on translations in the target language with the aim of sketching some possible contrasts between English compounding and its counterpart in Armenian.

Multi-word expressions are some of the most challenging translation difficulties. Different scholars of linguistics suggest different strategies of translating word combinations. Baker emphasized that "real danger comes in translating literary since the result will usually be nonsense in the receptor language" (Baker, 1984:143). This statement should be taken with caution as in some translations compounds are transferred into the combinations with the same meaning and the same form.

The date obtained showed that contrastive study offers invaluable repertoires of translation of compound equivalence. In terms of equivalency are dominant: *full equivalence, partial equivalence and no equivalence*.

1.Total (or Full)equivalence; translating SL expression with the very similar expression in TL expression in form and meaning means that the TL combination should convey the same meaning and be of an equivalent lexical item. In this case compounds are translated literary calquing the architecture of the given compound as in the below illustrated expressions: landscape-լանդշափս, twen-

ty-one-բաժանման, railroad-երկաթգիծ, sunshine-արևաշող, headache – գլխացավ, homecoming-տունդարձ, in which it constituent of the compound finds its analogical pair in the target language that is relevant both to its composition and meaning.

- It was like a dark and ominous *landscape* seen by a flash of lightning and in a moment hidden again by the night. (Painted Veil:23)

- Դա նման էր մութ ու չարագուշակ լանդշաֆտի, որը տեսնում էր կայծակի փայլը և մի պահ թաքնվում կրկին գիշերում: (էջ25)

- Her husband, among various physical accomplishments, had been one of the most powerful ends that ever played football at New Haven—a national figure in a way, one of those men who reach such an acute limited excellence at *twenty-one* that everything afterward savors of anti-climax. (Great Gatsby:15)

- Դեյզիի ամուսինը մարմնական բազմաթիվ առավելություններով օժտված լինելուց բացի, Նյու Հեյվենի ֆուտբոլի թիմի ամենահզոր եզրայիններից էր: Նա իր երկրին բնորոշ կերպար էր, մեկն այն մարդկանցից, որոնք մինչև *քսանմեկ* տարեկանը մի որևէ ասպարեզում այնպես են առաջ գնում, որ հետագայում նրանց յուրաքանչյուրը քայլը թվում է անկում:(16էջ)

- About halfway between West Egg and New York the motor-road hastily joins the *railroad* and runs beside it for a quarter of a mile, so as to shrink away from a certain desolate area of land.(Great Gatsby:53)

- Վեաթ Էզգից Նյու Յորք տանող ճանապարհի կեսից մայրուղին անակնկալ միանում է *երկաթգծին* և քառորդ մղոնի չափ վազ տալիս նրա կողքից, ասես խույս տալով հսկայական ամայի հողատարածությունից:(էջ58)

In the frame of this sentence apart from full equivalence (railroad-երկաթգիծ), we can find paraphrasing in the translation of the noun "halfway", which is transferred in the target language as a free word combination—ճանապարհի կեսից: It's worth pointing out that the nouns (ճանապարհ and կես) constituting the Armenian phrase ճանապարհի կեսից take case endings of the genitive (ճանապարհի) and ablative (կեսից) respectively dictated by the grammar rules governing in the language. Typologically, Armenian is classified into the range of agglutinative languages with a highly developed case and conjugation systems.

- I told him. And as I walked on I was lonely no longer. I was a guide, a *pathfinder*, an original settler. He had casually conferred on me the freedom of the neighborhood. And so with the *sunshine* and the great bursts of leaves growing on the trees—just as things grow in fast movies—I had that familiar conviction that life was beginning over again with the summer.(Great Gatsby:5)

- Բացատրեցի: Եվ երբ առաջ անցա, այլևս մենակություն չէի զգում: Ես արդեն դարձել էի բնիկ, ուղեկցորդ, *ճանապարհի ցույց տվող*: Այդ մարդն ակամա ազատագրեց ինձ եկվորի կաշկանդվածությունից:Եվ այսպես, *արևաշողի* և աչքիդ առաջ փունջ-փունջ բացվող բողբոջների հետ մեկտեղ, ինչպես արագացված շարժանկարներում է լինում, ես կրկին եկա այն համոզման, որ ամռան հետ կյանքը վերսկսվում է:

In the above-cited example, on the one hand, the English noun "sunshine" preserves its linalization in the Armenian translation, and on the other hand, the compound derivative noun "pathfinder" is rendered in mother tongue in the pattern of free multi-word combination (ճանապարհ ցույց տվող).

- They insist also on my seeing Mr. Jones—therefore do not be alarmed if you should hear of his having been to me—and, excepting a sore throat and *headache*, there is not much the matter with me.(Pride and Prejudice:32)

- Նրանք պնդում են նաև, որ տեսնեմ Պարոն Ջոնսին. Հետևաբար մի վախեցեք, եթե լսեք, որ նա ինձ մոտ է եղել, և, բացի կոկորդի ցավից և *գլխացավից*, ինձ շատ բան չի հետաքրքրում:(էջ35)

Apparently, the italicized string of Armenian compounds infers the same meaning that is coded in English phrases but with different composition.

The evidence above suggests that in Armenian there are no obvious losses both in plane of content and that of its linalisation.

2. *Partial Equivalence* indicates that the word-combination should be translated with a similar meaning but with the help of paraphrasing. The texture of an interlacing, weaving a compound is carefully crafted by the golden rules of word building means of the given language.

The wording of the given combinations mirrors not only the structural specificity of the give language, but it also reverberates the cognition of that nation.

- At high tide in the afternoon I watched his guests diving from the tower of his raft or taking the sun on the hot sand of his beach while his two *motor-boats* slit the waters of the Sound, drawing *aquaplanes* over cataracts of foam. (Great Gatsby:15)

- Կեսօրին, բարձր մակրնթացության ժամանակ ես տեսնում էի, թե ինչպես են նրա հյուրերը ջուրը նետվում լաստանավի աշտարակից կամ արևի լոզանք ընդունում փոված լողափի տաք ավազին, իսկ նրա երկու *մոտորանավերը*՝ իրենց ետևից *ջրաթռններ* ձգելով, ճեղքում էին Սաունդի փրփրադեզ ալիքները:(էջ16)

In the adduced sentence, partial equivalence is intertwined with full equivalence (motor-boats is rendered in Armenian as մոտորանավ).

- She went back to the *bedroom* and beckoned to him.(Painted Veil 8).

- Նա վերադարձավ *ննջարան* և նշան տվեց նրան: (էջ9)

- Walter in the *courtyard* gave directions where this or that was to be placed. (Painted Veil:16)

- Ուղիթերը *բակում* ուղղություններ էր տալիս,թե որտեղ պետք է տեղադրվեր այս կամ այն բանը: (էջ19)

It's noteworthy to mention that compound noun "bedroom" is rendered in Armenian in a simple noun (բակ).

- The visit was soon returned in due form. Miss Bennet's pleasing manners grew on the *goodwill* of Mrs. Hurst and Miss Bingley. (Pride and Prejudice:18)

- Շուտով այցը տեղի էր ունենալու պատշաճ ձևով: Միսս Բենեթի հաճելի բարբերը աճում էին տիկին Հորստի և միսս Բինգլիի *բարի կամքով*: (էջ:20)

The compound noun “goodwill” has transformed into an attributive combination-բարի կամքով. In the left-headed construction բարի կամքով (with a good will) the noun կամք (will) determined by an adjective բարի (good) takes an instrumental case ending (ով+) which is governed by the verb աճել “grow”.

At present, indeed, they were well supplied both with news and happiness by the recent arrival of a militia regiment in the neighborhood; it was to remain the whole winter, and Meryton was the headquarters. (*Pride and Prejudice*:23)

- Ներկայումս, իրոք, նրանք լավ էին մատակարարվում և՛ նորություններով, և՛ երջանկությամբ՝ վերջերս շրջակայքում գտնվող ոստիկանական զնդի ժամանամբ. այն պետք է մնար ամբողջ ձմեռը, իսկ Մերիթոնը՝ շտաբը: (էջ 24)

Translation of compound structure into a simple one is intertwined with modulation. Compare headquarters in English and its Armenian equivalent -բալ. From linguistic point of view takes place neutralization in the binary opposition singular – plural on which the category of number is erected. The marked member of the opposition (plural form) breaks the border line between the constituents of the opposition and intrudes into the span of singular form referring to one item (thing).

- They insist also on my seeing Mr. Jones—therefore do not be alarmed if you should hear of his having been to me—and, excepting a sore throat and headache, there is not much the matter with me. (*Pride and Prejudice*:32)

- Նրանք պնդում են նաև, որ տեսնեմ Պարոն Չոնսին. Հետևաբար մի վախեցեք, եթե լսեք, որ նա ինձ մոտ է եղել, և, բացի կոկորդի ցավից և գլխացավից, ինձ շատ բան չի հետաքրքրում: (էջ 35)

The adduced example is embroidered with two literary translations (headache-գլխացավ, sore throat – կոկորդի ցավ) and a paraphrase (horsewoman-ձիավոր կին): It is noteworthy that in this sentence synthetic-synthetic rendering (headache-գլխացավ) is combined with analytical-analytical structuring (sore throat-կոկորդի ցավ).

- Elizabeth took up some needlework, and was sufficiently amused in attending to what passed between Darcy and his companion. (*Pride and Prejudice*:40)

- Էլիզաբեթը ձեռագործ աշխատանքներ ձեռնարկեց և բավական զվարճալի էր՝ մասնակցելու այն ամենին, ինչ անցնում էր Դարսիի և նրա ուղեկցի միջև: (էջ 42)

- And yet there was something childlike in her still so that your heart went out to her: she seemed to have about her an aroma of the countryside in autumn when the apple trees are laden with fruit and the crops are in and safely housed. (*Painted Veil*:11)

- Եվ դեռ նրա մեջ դեռ մանկական մի բան կար, այնպես որ ձեր սիրտը գնում էր դեպի նրան. Կարծես թե նա գյուղի բույր ուներ, երբ աշնանը խնձորենիները ծանրաբեռնված էին մրգերով, իսկ բերքը հավաքված էր այնտեղ և ապահով պահեստավորված: (էջ 13)

- After sitting a little while with Jane, on Miss Bingley’s appearance and invitation, the mother and three daughter all attended her into the breakfast parlour. (*Pride and Prejudice*:39)

- Օրիորդ Բեյչնի հետ մի փոքր նստելուց հետո,

միսս Բինգլիի արտաքին տեսքի և հրավերի վրա, մայրն ու երեք դուստրերը բոլորը ներկա եղան նրան նախասնաշիտի: (էջ 41)

3. *Non-Equivalence leads to another part of investigation.* It is recommended that the translator should use the strategy of paraphrasing when encountering such type of combination in SI have no or zero equivalence in the TL (Baker, 1992, p.68). *Non-Equivalence charts the panorama of techniques of translation. The variety of techniques like small pieces of glass and stones of different colours pattern a mosaic of translation spectrum.*

Using paraphrasing as a this kind of strategy a translator transfers the meaning of a compound either as a single word or a group of words. It’s up to the translator to decide how to embrace the compound in the translation. However, this choice can pose many different troubles if the translator is not aware of the linguistic and cultural differences of two languages.

a) *A single word:* with replicating the same situation as in the original but wording compounds into a simple word. Good examples of “a single word” are furnished by the extracted sentences from “Great-Gatsby”, “Painted Veil” and their Armenian translations.

- I never saw this great-uncle but I’m supposed to look like him—with special reference to the rather hard-boiled painting that hangs in Father’s office. (*Great Gatsby*:8)

- Ես երբեք չեմ տեսել իմ այդ նախնուն, բայց ինձ նմանեցնում են նրան՝ վկայակոչելով հորս զրասենյակում կախված բավական մոայլ դիմանկարը: (էջ 9)

- I was sure he’d start when he saw the newspapers, just as I was sure there’d be a wire from Daisy before noon—but neither a wire nor Mr. Wolfshiem arrived, no one arrived except more police and photographers and newspaper men. (*Great Gatsby*:40)

- Ես համոզված էի, որ նա կսկսեր թերթերը տեսնելիս, ճիշտ այնպես, ինչպես ես համոզված էի, որ Դեյզիից մետաղալար է լինելու կեսօրից առաջ, բայց ոչ մի մետաղալար չի եկել, ոչ էլ միստր Վոլֆշիեմը, ոչ ոք չի ժամանել, բացի ոստիկանությունից և լուսանկարիչներից և լրագրողներից: (էջ 44)

- “No, my dear, you had better go on horseback, because it seems likely to rain; and then you must stay all night.” (*Pride and Prejudice*:30)

- Ո՛չ, սիրելիս, ավելի լավ է ձիով գնաս, քանի որ թվում է, թե անձրև է գալիս, թե չէ ստիպված կլինես ամբողջ գիշեր մնալ: (էջ 31)

b) Are of equal interest cases with compounds replicating into an affixed (derivational) word.

- Walter was a gentleman, she would do him the justice to acknowledge that, and he loved her; he would do the right thing and allow her to divorce him. (*Painted Veil*:35)

- Ուոլթերը ազնվական էր, նա ճիշտ կաներ նրան խոստովանել, որ սիրում էր նրան, բայց նա ճիշտ կաներ, որ թույլ տար նրան բաժանվել իրենից: (էջ 37)

- I believe he’s not bad at his job and everyone says he’s a good sportsman. (*Painted Veil*:50)

- Հավատում եմ, որ նա վատ չէ իր աշխատանքում, և բոլորը ասում են, որ նա լավ մարզիկ է: (էջ 51)

- The *handkerchiefs* were of very fine lawn and the initials embroidered in a complicated cipher were surmounted by a crown of strawberry leaves. When Kitty had properly admired the *workmanship* the *handkerchiefs* were wrapped up again and the parcel handed to her. (Painted Veil:81)

- *Թաշկինակները* շատ նուրբ բատիստից էին, և ասեղնագործված սկզբնատառերը, որը դժվար ընթեռնելի էին համաձուլված ելակի տերևներից թագ էր: Երբ Քիթին պատշաճ կերպով հիացավ *փարպետությանը*, *թաշկինակները* նորից փաթաթվեցին և ծանրոցը հանձնվեց նրան: (էջ:83)

As for the compound derivative "workmanship", this noun is paraphrased into a multi-word combination (պատշաճ կերպով).

- Then he went into the jewelry store to buy a pearl *necklace* or perhaps only a pair of cuff buttons—rid of my provincial squeamishness forever. (Great Gatsby:19)

- Իսկ նա մտավ գոհարեղենի խանութ մարգարայա *մանյակ* կամ գուլեթ թեքանարմանդներ գնելու՝ ընդմիջ ազատված գավառացու իմ փափկանկատությունից: (էջ23)

- When I went to give up that flat and saw that damn box of dog biscuits sitting there on the *sideboard* I sat down and cried like a baby. (Great Gatsby:27)

- Երբ գնացի բնակարանը հանձնելու տիրոջը և *պահարանի* վրա տեսա այդ անիծյալ ամանը՝ շան պաքսիմատներով, նստեցի ու երեխայի նման լաց եղա: (էջ3)

- Mrs. Bennet was prevented replying by the entrance of the *footman* with a note for Miss Bennet. (Pride and Prejudice:27)

- Տիկին Բենեթին խոչընդոտեց պատասխանել *պատասխանի* նամակին, որը միսս Բենեթի համար էր : (Հպարտություն և նախապաշարմունք: էջ:10)

- Elizabeth passed the chief of the night in her sister's room, and in the morning had the pleasure of being able to send a tolerable answer to the inquiries which she very early received from Mr. Bingley by a *housemaid*, and some time afterwards from the two elegant ladies who waited on his sisters. (Pride and Prejudice:36)

- Էլիզաբեթն անցավ գիշերվա գլխավորին իր քրոջ սենյակում և առավոտյան ուրախացավ, որ կարողացավ տանելի պատասխան ուղարկել այն հարցումների, որոնք նա շատ շուտ ստացավ միստր Բինգլիից մի տնային *տնտեսուհու* կողմից, և որոշ ժամանակ անց՝ երկուսից: Էլեզանտ տիկնայք, ովքեր սպասում էին նրա քույրերին: (էջ37)

5) In some cases, nominal compounds can be transferred into a free combination of words. The italicized nouns exemplify the transformation of compounds into multi-word analytical patterns.

- My own house was an *eye-sore*, but it was a small eye-sore, and it had been overlooked, so I had a view of the water, a partial view of my neighbor's lawn, and the consoling proximity of millionaires—all for eighty dollars a month. (Great Gatsby:13)

- Իմ տունը աչքի փուշ էր, բայց այնքան աննշան փուշ, որ ոչ ոք չէր նկատում, այնպես որ ես ունեի ծովային տեսարան, հարևանիս այգու կեսը և միլիոնատերերի դրկիցը լինելու հանելի

գիտակցությունը, այդ բոլորի համար վճարելով ամսական ութսուն դոլար: (էջ14)

- Kitty sat very still on the *sandalwood* box and looked with anxious attention at Towns-end. (Painted Veil:32)

- Քիթին շատ անշարժ նստած էր *ճանդանի փայտի տուփի* վրա և անհանգիստ ուշադրությամբ նայում էր Թաունզ-էնդին: (էջ29)

- On the white steps an obscene word, scrawled by some boy with a piece of brick, stood out clearly in the *moonlight* and I erased it, drawing my shoe raspily along the stone. (Great Gatsby:19)

- Ճերմակ աստիճանների վրա աղյուսի կտորով խզված էր մի անպարկեշտ խոսք, որը պարզ երևում էր *լուսնի լույսի տակ*: Ես քերեցի այն կոշիկիս ծայրով: (էջ20)

- Already it was deep summer on *roadhouse* roofs and in front of *wayside* garages, where new red gas-pumps sat out in pools of light, and when I reached my estate at West Egg I ran the car under its shed and sat for a while on an abandoned *grass roller* in the yard. (Great Gatsby:25)

- Արդեն խոր ամառ էր իջել *ճանհեզրի պանդոկների* և գարաժների *առջև ասֆալտի վրա*, ուր լույսի լճակներում բենզինի կարմիր աշտարակներ էին ցցված: Երբ հասա Վեսթ Էգգի իմ կավածքը, մեքենաս տեղավորեցի ծածկի տակ և որոշ ժամանակ նստեցի բակում, մի կողմ նետված *խոտհունձ գրանի վրա*: (էջ26)

In the last cited example the compounds *roadhouse*, *wayside*, *gas-pumps* are rendered as free combinations, whereas the compound *gas-roller* is rendered into native language as a synthetic construction implying also partial-equivalence.

Passing on to the transformation of structural patterns of compounds we are faced with the interesting fact, that in the process of translation the composition of these expressions either remains the same or take place some changes. Transformations display the way in which the constituents of a compound are combined or rearranged. Are outlined two processes that can produce structural patternings:

a) synthetic compounds are transferred as synthetic ones

- She looked for her *handkerchief* and knowing what she wanted he gave her bag. (Painted Veil:7)

- Նա փնտրեց իր *թաշկինակը* և իմանալով, թե ինչ է ուզում, նա նրան տվեց պայուսակը: (էջ6)

- "From a social *standpoint* the man of science does not exist," he smiled. It was maddening of Charlie to have left it downstairs. (Painted Veil:56)

- «Սոցիալական *տեսանկյունից* գիտության մարդը գոյություն չունի», - ժպտաց նա: Դա Չարլիի խելագարությունն էր, որ թողեց այն ներքևում: (էջ57)

b) an analytical composition is replaced by a synthetic one: the noun *dressing table* is replaced by հարդասեղան: In similar vein *twenty-one* is replicated into քսանմեկ.

- With a faint gasp of impatience she gave him a shoe horn. She slipped into a *kimono* and in her bare feet went over to her *dressing-table*. Her hair was shingled and with a comb she had repaired its disorder before he

had laced his second shoe. (Painted Veil:5)

- Անհամբերության ծանր շնչառությամբ կինը նրան կոշիկի եղջուրիկ տվեց: Վրան զցեց կիմոնոն և ոտաբոբիկ զնաց դեպի իր *հարդասեղանը*: Մազերը խառնված էին, սանրվեց, մինչ գղամարդը հագնում էր երկրորդ կոշիկը: (Է4)

- Her husband, among various physical accomplishments, had been one of the most powerful ends that ever played football at New Haven—a national figure in a way, one of those men who reach such an acute limited excellence at *twenty-one* that everything afterward savors of anti-climax. (Great Gatsby:15)

- Դեյզիի ամուսինը մարմնական բազմաթիվ առավելություններով օժտված լինելուց բացի, Նյու Հեյվընի ֆուտբոլի թիմի ամենահզոր եզրայիններից էր: Նա իր երկրին բնորոշ կերպար էր, մեկն այն մարդկանցից, որոնք մինչև *քսանմեկ* տարեկանը այնպես են առաջ գնում, որ հետագայում նրանց յուրաքանչյուրը քայլը թվում է անկում: (16էջ)

- The Caraways are something of a clan and we have a tradition that we're descended from the Dukes of Buccleuch, but the actual founder of my line was my *grandfather's* brother who came here in *fifty-one*, sent a substitute to the Civil War and started the wholesale hardware business that my father carries on today. (Great Gatsby:45)

- Քարվեյները տոհմի նման է և մենք ունենք ավանդույթ, որ մենք սերել ենք Բուչելուչի դքսերից, բայց իմ տոհմի իրական հիմնադիրը *սպասիս* եղբայրն էր, ով *հիսունմեկից* եկել էր այստեղ և փոխարինող էր ուղարկել քաղաքացիական պատերազմին, և սկսեց մեծածախ ապարատային բիզնեսը, որն իրականացնում է հայրս այսօր: (էջ47)

In the frame of this sentence, we find an embodiment of different techniques. Firstly, the word *fifty-one* is trans-

lated using a synthetic composition (հիսունմեկ). Secondly, the compound *grandfather* finds its relevant equivalent in the native language in the form of simple unit-պասյ.

As for the compounds, *wholesale* and *hardware* they artfully find their relevants in Armenian.

Thus, the coverage of word formation in contrasted languages is quite wide. One of the most widely used ways to create new words is compounding. The grammatical category of compound word in English and Armenian is always the same as the category of last constituent. In contrasted languages very productive and numerous are compound nouns derived from verbs with postpositives.

The translation of nominal compounds into Armenian embraces a wide spectrum of translation techniques for decoding the encoded message of the author. Specifically compounds may change between spaced, hyphenated and solid (written as a single word) over time and in translations.

The data reveal a clear demarcation between English and Armenian compounds.

The combinations are divided into three categories in terms of equivalence:

- those with total equivalence;
- those with partial equivalence;
- those without equivalence or untranslatable

which represent the most difficult area for translators to be rendered into Armenian.

In the set of these procedures, non-equivalent turned out to be very productive in noun-noun compound translation. There is good reason to assume that equivalence in translation should not be appreciated as search for similarities, since similarities cannot even exist between two target versions of the same text, let alone between the source language, and target language versions.

REFERENCES

1. Arnold I. The English Word, 2-nd. ed. Moscow, 1973, 303p.
2. Austen Jane, Pride and Prejudice, United Kingdom, 1998, 273p
3. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge. London: 1992, 143p
4. Jefferies L. 2006 Discovering Language, The Structure of Modern English, New York, Palgrave, MacMillan
5. Maugham, W. Somerset, The Painted Veil, United Kingdom 1925, 172p
6. Scott F. Fitzgerald Great Gatsby, United States 1925, 193p
7. Sutherland The Macmillan, S. Dictionary, Second Edition, The Macmillan Press LTD 1995 p.57,95,
8. Հ.Ա. Ասմանգուլյան և Մ.Ի. Հովհաննիսյան: Անգլերեն-հայերեն բառարան «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1984, 1144p.
9. Ջեք Հյուսթոն, «Հպարտություն և նախապաշարմունք», (Թարգմանիչ՝ Անահիտ Բաբայան), 2016, 536էջ
10. Վիլյամ Մոմերսեթ Մոեմ, «Երկներանգ Շղարշը», (Թարգմանիչ՝ Անահիտ Բաբայան) 2020, 272էջ
11. Ֆրենսիս Աքոթ Ֆիցջերալդ, «Մեծն Գեթսբի», (Թարգմանիչ՝ Սոնա Սեֆերյան) 2014, 216էջ

REFERENCES (TRANSLITERATED)

8. H.A. Asmangulyan yev M.I. Hovhannisyanyan. Angleren-hayeren barraran «Hayastan» hratarakch'ut'yun, Yerevan, 1984, 1144p.
9. Jek' Hyust'von, «Hpartut'yun yev nakhapasharmunk' », (T'argmanich'` Anahit Babayan), 2016, 536ej
10. Vilyam Somerset' Moyem, «Yerp'nerang Shgharshy», (T'argmanich'` Anahit Babayan) 2020, 272ej
11. Frensis Sk'vot' Fits'jerald, «Metsn Get'sbi», (T'argmanich'` Sona Seferyan) 2014, 216ej

Жанрово-стильова та тематична специфіка прози Олекси Гай-Головка

Л. О. Каплична

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Corresponding author. E-mail kaluol@ukr.net

Paper received 20.05.21; Accepted for publication 04.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-07>

Анотація. У статті проаналізовано жанрово-стильові особливості художньої практики українського діаспорного письменника Олекси Гай-Головка (1910–2006), який мешкав у Канаді. У процесі аналізу з'ясовано, що у своїй літературній практиці письменник вдавався до основних стильових рис жанрових та тематичних різновидів творів за принципами зображення, системою образів, побудовою фабули й сюжету, композицією, конструюванням часопростору. Визначено поняття жанру та стилю, проаналізовано типологічні особливості традиційної прози в контексті творчості письменника. Доведено, що жанр класифікується як формальна одиниця, яка увиразнює в собі певний зміст, в основі якого сфокусовані конкретні критерії: проблематика, тематика прозового твору, позиція автора, тенденція, пафос, конфлікт твору, ейдологія, сюжетно-композиційні особливості, форма нарації.

Ключові слова: стиль, жанр, дифузія, дискурс, концепт, проза.

Вступ. У науці про літературу жанрово-стильові особливості традиційної прози О. Гай-Головка потребують глибокого наукового потрактування, оскільки досі означена в заголовку літературознавча проблема розглядалася спорадично, не здобулася на комплексний аналіз. Ще й досі тривають дискусії науковців щодо чіткої систематизації жанрів, умовно їх поділяють на історичні, філософські чи теоретичні. За ступенем презентації жанри відносять до друкованого й усного слова. Викликають застереження проблемні питання жанрового розмежування творів за розміром та формою оповіді, жанрового змісту та ін. Як слушно зазначає С. Ленська, що залишаються нез'ясованими питання розрізнення понять оповідання та новели, генези малої прози, структурних ознак, специфіки еволюції на різних етапах літературного розвитку [6, с. 15]. Слід відзначити синтетичний характер жанру, оскільки «епічне», «драматичне» і «ліричне» вважаються універсальними основами, які існують у будь-якому жанрі в комплексі, але в різних комбінаціях і пропорціях, на маргінесах теорії літератури перебуває жанрова своєрідність прози nonfiction, про її жанрову специфіку і досі тривають дискусії. Оскільки проза О. Гай-Головка розрахована на масового читача, то, відповідно, вона є інтерактивною, міжособистісною, що впливає на емоції, почуття, обмін думками з приводу художньо зображених подій, явищ, фактів, спонукає кожного до їх осмислення, співпереживання разом з автором чи героєм прозотексту. Стиль, сучасні науковці потрактовують як «сукупність ознак, що характеризують твори певного часу, напряму, індивідуальну манеру письменника» [7, 641].

Жанрово-стильова природа поєднує в собі синтез стильових ознак та жанрових різновидів фікційної прози О. Гай-Головка, атрибутує взаємодію раціональної концепції в структурі художнього відтворення реалістичних подій, явищ, концептуально об'єднаних головною думкою.

Короткий огляд публікацій за темою. У своїх працях заторкували розгляд жанрово-стильових, тематичних особливостей прози Олекси-Гай-Головка І. Безпечний, Г. Воронець, М. Гуралечко, В. Мацько, В. Просалова, В. Сварог, П. Сорока, Л. Тарнашинська, Н. Швець та ін. Автокоментарі до своїх творів письменник означену проблему частково здійснив у листах до своїх кореспондентів Ю. Шевельова, Яр Славутича, В. Жили, М. Жулинського, В. Чумаченка, П. Сороки, В. Мацька, Ю.

Стефаніка, І, С. Кузьменко (Грибінської), Р. Доценка, Л. Череватенка [10]. Дифузії жанру і стилю в прозописмі О. Гай-Головка викликані потребою введення їх індивідуальних мистецьких здобутків у контекст літературознавчих уявлень про українське письменство другої половини ХХ століття – час активної літературної праці прозаїка. Чимало науковців звертали увагу на природу літературного жанру, форми, а також на змінюваність, жанрової моделі (Т.Бернадська, Т.Бовсунівська, В.Кожинів, Н.Копистянська, Н.Лейдерман, Г.Поспелов). Маємо погодитись із думкою В.Кожинова, який стверджує, що «кожен жанр є не випадковою сукупністю, але пронизаний достатньо визначеним і багатим художнім змістом, системою компонентів форми. Ця форма «опредметила» у своїй архітектоніці, фактурі, колориті більш чи менш конкретний художній зміст». [4, с. 915].

Мета статті – з'ясувати жанрово-стильові особливості прозотексту, що увиразнюють авторську своєрідність творення прозового дискурсу у творчості Олекси Гай-Головка.

Матеріали й методи. Матеріалом стала художня спадщина письменника, творена у полікультурному просторі чужини другої половини ХХ століття з цілеспрямованим ухилом її до раціональної концепції. Літературознавчі методи застосовані відповідно до мети і завдань дослідження, зокрема культурно-історичний, контекстуальний, комплексно-системний, філологічний. Частково використано біографічний метод, оскільки поштовхом для написання твору є особисті почуття та події з життя самого О. Гай-Головка.

Результати дослідження. В літературний процес України Гай-Головка увійшов 1931 року, тоді в Дніпропетровському журналі «Зоря» було надруковано його поезію «Балада про Федька». А 1934-го видав першу збірку поезій «Штурмові балади». Наступного року він стає наймолодшим членом Спілки письменників України, працюючи київських видавництвах. Коли працював у Харкові відповідальним секретарем журналу «Червоний шлях», то під впливом П. Панча, А. Любченка випробує свої сили у прозі, видрукувавши окремим виданням дві збірки «Світання», (1936, Київ) і «Десять новел» (1937, Київ).

Наприкінці Другої світової війни письменник перебував у Австрії, згодом – в таборах для переміщених осіб (Німеччина), де працював редактором літературно-

мистецького відділу журналу «Пу-Гу» (Німеччина, 1946–1947). У 1948-му переїхав до Великобританії, звідки через рік емігрував до Канади, поселившись у Вінніпезі. Співпрацював з редакцією газети «Український голос» (1950–52). Маючи фах агронома, домігся посади на дослідній станції Канадського департаменту агрокультури, займався науково-дослідницькою діяльністю (1956–1975) до виходу на пенсію. У 1987 році Гай-Головка до м. Суррей (передмістя Ванкуверу). В еміграції з-під пера письменника вийшли прозові твори «Одчайдушні» (1959), «Поєдинок з дияволом» (1950), «Смертельною дорогою» (1979), «Ім дзвони не дзвонили» (1987), романи «Воля без волі» (2004), «Лора» (не опублікований). Для творчого стилю прозаїка характерні властивості збереження національних традицій, раціональної концепції художнього творення людини і світу, «простота, ясність і межова щирість інтонації, «полум'яний патріотизм», позбавлення патетики, підкресленим сподвижницьким життям самого письменника» [8].

Жанрово-стильові ознаки розкривають специфіку сюжету на рівні хронотопу, часопросторової матриці, подієвості та образності. У Вінніпезі 1950 року О. Гай-Головка надрукував автобіографічну повість «Поєдинок з дияволом», твір чітко характеризує стильову манеру прозаїка. Автор оприявнює двосвіття добра і зла. Радянські спецслужби (зло) повертають на «родіну» тих, хто прагне залишитися у вільному світі, виловлюють українців, аби примусово їх відправити в Радянський Союз. Гай-Головка змушений був приховувати власне прізвище, і навіть місце народження він вказав Краків (Польща).

Події розгортаються в повоєнній Німеччині, де перебуває сам письменник. Головний герой повісті пережив найжахливіші прояви радянської системи, яку поіменував дияволом. А енкаведисти – це слуги диявола, вони віднесені до негативних персонажів. Характерними для них є нелюдські вчинки проти героїв повісті – катування, залякування, приниження. Одним із таких був таємним агентом письменник В. Петров (Домонтович), який, виконавши партійне завдання, таємно повернувся в СРСР, про що слушно зазначала «Українська літературна газета»: «Віктор Петров був засланий на е партійними установами зі спеціальним завданням, як і багато інших таких же советських агентів, а повернувся додому по виконанню своїх завдань» [9, с. 1]. Антитетичною негативу постає друга картина дійсності – це вірні друзі, які ціною власного життя допомагають в біді, віддають останню крихту хліба другові. Такі приємні хвилини автор описує з насолодою, називає добро світлим, перед ним схилиє голову. Художні концепти доброти людської підсилює в діалозі з незнайомим, який співчуває українському втікачеві від советчини: «“Я не знаю вас, але схвалюю ваш задум і благословляю вас у дорогу. Ідіть з Богом...”».

Як письменник, Гай-Головка добре розумів, що творчість починається зі свободи, а її в Радянському Союзі якраз і не було, бо за творчим процесом пильно стежили ідеологи від партії та цензура. Для письменника однією із центральних засад світорозуміння було втілення філософських принципів аксіологічного та онтологічного концепту свободи. Радянські визволителі Європи цього не розуміли, тому в повісті метафорично атрибутовано

поруч дихотомію добра і зла: «А сонце в золоті купало людей комах, вельмож і жебраків, праведників і розбишак, Божих людей і дияволів. Творець землі і неба обдарував усіх однаково й немов би не думав про прийняття чи знехтування, втілення чи потоптання Його святої ласки» [2, 124]. Про несвободу в СРСР Ю. Лаврінко писав, що захистив кандидатську дисертацію «Український епос козацьких дум», а «проте парторг Інституту Верба, роздаючи аспірантам принесені нею з НКО свідоцтва, що давали право викладача вищої школи, повернулася до мене й проголосила: « А вам сказали – врагам народа не позволим портити советскую молодежь» [5, с. 132–133]. Поєдинок Гай-Головка з дияволом тривав напружено. Енкаведисти вполювали письменника, відправили до карцера. Були допити, змучений, стомлений внутрішньою боротьбою, заснув міцним сном. Головний герой зізнається: «Це була найжахливіша ніч у моєму житті. Впродовж ночі я немов би зсох і вранці ледве підвівся з ліжка. Але коли сонце оповило мене промінням, я неначе став зцілятися. До мене поверталася сила, енергія і життєствердження» [3, 14]. Автор застосував словосполучення «життєствердження», означена лексема розкриває екзистенційні порухи душі головного героя, яких сміливо йде назустріч подолання страху. Наратор внутрішньо монтує план дій, бо «світ не такий уже порожній і чорний, як це здавалося мені в хвилини розпуки, а що в ньому живуть і люди, і недолюдки – носії добра і зла, які змагаються між собою відтоді, як засвітилося сонце. Я навіть наперекір дійсності почав думати, що ці носії зла й добра тепер змагаються за мене. Перші хочуть мене вихопити й утоптати в землю, другі не віддають. Але що в Ялті добро поступилося перед злом, надо мною на волоску висіла сокира. Якщо Зінько викраде в готелі мої справжні документи, де в одному зазначено, що я громадянин Советчини, то за диявольською ялтинською угодою мене носії зла потягнуть у пекло, яке вони звать «родіною»... [3, 54]. У структурній організації повісті існує поєднання авторського невідомого події з реальним історичним часом.

Відбиття семантичних навантажень метафор спостерігається в текстовій структурі, що підсилює образ головного персонажа засобами мистецтва і складає основу індивідуального стилю письменника. Отже, Жанрово-стильові ознаки розкривають специфіку сюжету на рівні хронотопу, часопросторової матриці, подієвості та образності. Авторська позиція повісті «Поєдинок з дияволом» за жанрово-стильовими параметрами відповідає усім критеріям, які співвіднесені до такого автобіографічного жанру: розповідь йде від першої особи, окремі епізоди реалій поєднані з вигадкою, авторськими відступами, підсиленими тропеїчними засобами, стилістичними фігурами, які увиразнюють правдоподібність і справжнє сприйняття читачем текстового наповнення. Зв'язки історичної нарації Гай-Головка розкривають трагічні сторінки буття окремої нації після закінчення Другої світової війни, окремих відомих особистостей, часопростору, реальних подій, фактів у минулому, але з проекцією на майбутнє. Авторський наратив звучить як застереження людству берегтися від авторитарної влади. Прозаїк в сюжетну канву «вмонтує» сміливця, який не є слабовольним, він йде назустріч важким випробуванням долі, щоб перемогти обставини. За висло-

вом У. Самчука, він «мав діло з лукавим» [10, спр. 185, арк. 3].

Пекучі події воєнної пори хвилювали письменника, їх від художньо відтворив у збірці оповідань «Одчайдушні» [2]. Зокрема, в оповіданні «Різдвяна містерія» також епізодично йдеться про те, як енкаведисти полювали за неповоротцями на «родину»: «Час до часу, коли широколиці вандали з кривавими зірками на кашкетах по втопаних західноєвропейських просторах за знедоленими на волі без волі, він міцно схоплював мене своїми гіллястими руками, підносив аж до вершка, і ми зросталися в обіймах в одну істоту... Він був мені на чужині єдиним рідним створінням» [2, с. 29]. Безіменний герой вирушає потягом у простір шукати брата. У напівтемряві сидів у потязі чоловік і мовчав. Перед зупинкою потяга розговорилися, виходячи з вагона, він сказав, що з мобілізаційною карткою рушив до Відня, а «потім американська окупаційна зона... Пошук брата, якого з милосердя новонародженого Христа сьогодні побачу, але не зна-ай-ду-у...» [2, с. 32]. І коли оповідач зсочив з потяга, зачинилися двері вагона, він зрозумів, що розмовляв з братом, бо у тьмяному освітленні ліхтаря побачив рідне обличчя. Але його крик розпачу розчавили вагонні колеса. У такий спосіб письменник зацентровує на антиімперській, антиколоніальній тематиці, адже інакомислячі не могли вільно почуватися на території тоталітарного режиму, яким був колишній СРСР. І навіть тих українців, які намагалися по війні залишитися у вільному світі, таємні агенти виявляли і насильницьки відправляли до держави, кордони якої були щільно закриті від цивілізованого світу, що його комуністи називали «загниваючим» капіталізмом. Після розвалу СРСР деякі з пропагандистів з радістю переїхали у такий світ.

Є в художній спадщині письменника ще один цікавий (рукописний) роман під назвою «Лора» [1]. Головна тема – життя українських емігрантів в Канаді. Жанрово-стильова палітра твору засвідчує зрілість письменницького почерку, його обізнаність із захіноєвропейською літературою. Джерела вияву його „європеїзму” та «американоїзму» зумовлені біографічними чинниками, знайомство з життям, побутом і культурою європейців та жителів Північної Америки. Він студював у Ленінграді, працював журналістом в Україні, емігрувавши, у повоєнні роки не полишав пера – був журналістом і письменником до кінця днів своїх. Його цікавили події в колишній Українській РСР, постаті як вітчизняного так і західноєвропейського письменства, що їх вводив у культурно-історичний контекст.

Прозаїк в романі «Лора» змальовує героїв твору в соціальному середовищі, адже центральна ознака потреби індивіда – це спілкування з іншими людьми за певними правилами поведінки соціуму, держави. У центрі оповіді український діаспорний письменник Юрій Четвер, який емігрував з Європи до Канади. Зав'язка починається із символу дороги, письменник потягом добирається до міста Вінніпег, в якому лікар-киїнин притримує йому місце в госпіталі. Юрій переймається тим, як він буде спілкуватися з хворими, коли ще недосконало володіє англійською мовою. Але в місті поліцейський упізнав в ньому емігранта і чемно скерував Четвера до місця призначення. Автор вдається до порівняльного сегменту з політичним підтекстом, бо коли він зайшов у крамницю, то побачив, що «скрізь було повно різноманітного кра-

му. Ви могли тут без харчових карток добре пообідати і без ордерів на одягу одягнутися з ніг до голови. Тільки гроші. Ви купуєте й Вам посміхалися і навіть дякували. У Советів було навпаки – покупець посміхався до продавця й дякував йому. Звичайно, коли покупцеві пощастило щось купити» [1, арк. 78]. Компаративні елементи прочитуються в діалозі, підсилюючи ставлення українців один до другого з причини релігійних, політичних та мовних спонук. Четвер навідався до видавництва «Зарєво» із спробою надрукувати свою повість. Директор Рак запитав: «Ви не з нашої парохії, чи так?», «Не з вашої». Поцікавився змістом повісті: «Про що ви пишете в ній?», «Про ув'язнення в Советах людської душі», «А якою мовою ви пишете?», «Цією, що розмовляю», «Вашою мовою книжка тут не піде», «А яка в мене мова?». «Московська, – відповів директор» [1, арк. 44]. Навідався Юрій до видавництва «Трембіта», але й там отримав фіаско, бо директор Булавка сказав, що треба, аби він вступив до їхньої партії. Порозмовлявши з письменником, Булавка категорично відповів: «Ми не можемо її друкувати, бо вона розходиться з нашими поглядами» [1, арк. 54]. І у видавництві «Перемога» не вляли повість до друку, бо там цікавляться лише політичними матеріалами, в яких висвітлюються проблеми боротьби за незалежність України.

Отже з образом Юрія Четвера пов'язані проблеми мистецтва слова, культурного розвитку українського слова на чужині. У творах О. Гай-Головка можна помітити деякі творчі прорахунки: подекуди відсутність переосмислення уроків історії, переобтяженість тексту словесними прикрасами, лексичними раритетами, діалектизмами, не завжди органічними в мові прозаїка. Наприклад, щодо «західняків», то вони першими з діаспорян підтримали морально і матеріально незалежність України, проголошену 1991 року. Надсилали книги і кошти на розвій демократичних інституцій, хоча не відставали від них і вихідці з Наддніпрянської України. Попри вищевомлене, Гай-Головка мав талант європейського масштабу, яким би могла пишатися будь-яка література. Тож його різножанрова (вірші, ліроепічні твори, мемуаристика, епістолярій, новели, оповідання, повісті, романи) і багатогранна спадщина заслуговує на пошанування читачами, приверне увагу ще не одного дослідника.

У романі письменник зацентровує увагу на амбівалентності в характерах і діях персонажів, яка виражена у прийнятті двох взаємовиключних тверджень – Інший. Конфлікт залишається непоміченим, «між іншим», тобто проігнорованим суспільним середовищем. Можна стверджувати, що роман «Лора» змодельований за принципом аксіологічної концепції, адже в осерді цінностей культури оприявлено такі ситуації, до яких людина іншої культури повинна припасовуватись в поліетнічному, полілінгвальному просторі. Головний герой екзистенційно протестує, його протест виражений мовчанням. Він мочки відступає від співрозмовників, але не від проблеми. Остання його хвилює, і Юрій Четвер знаходить в собі сили іти далі.

Звертається до бізнесмена Ловидуха, той категорично заявляє, що для нього час – це гроші: «О, ні. Я не витрачаю грошей на такі речі» [1, арк. 119]. В письменника миттєво прокидається болісний сором слухати гіркі слова-виправдання черстводуха, земляка-інтелігента та його ставлення до національної культури. Такий сором

розцінюємо як екзистенційно-психологічний подразник образу літературного персонажа. Його охопив сором за наших земляків-емігрантів, за їхнє байдуже ставлення до рідної мови, літератури на чужині. Н. Швець, аналізуючи роман з точки зору рецептивної естетики, зауважує: «Через концептуальне прочитання добрих і неприємних вчинків героїв О. Гай-Головка майстерно моделює світ у двох вимірах, у двох площинах. Тут спрацьовують принципи: звичність – незвичність, повторюваність – неповторюваність, які є підмурівком вироблення ідіостилі письменника. Реципієнт, який сприймає роман і зіставляє, порівнює можливі засоби словесного вираження художньої думки, а остання якраз навертає до несподіваності, незвичності мовного колориту, змушує уяву читача працювати, сприймати відчуття естетичної вартості тексту» [11, с. 99]. с. Таким чином, Гай-Головка у своєму романі «Лора» доводить, що людина є онтологічною та аксіологічною істотою, вона є посередником між реальним світом та ідеальними цінностями і категоріями. А все ж цінності сильніші за категорії, виступають у творчій ролі, що надають буття досі неіснуючому. Однак цінності існують в собі, незалежно від оцінок особистості чи шляхів їх реалізації.

Висновки. Нами проаналізовано жанрово-стильову та тематичну специфіку прози О. Гай-Головка. Доведено, що у своїй художній практиці письменник шукав свою жанрову ідентичність. Параметри автобіографічної повісті «Поєдинок з дияволом» свідчать про те, що на сюжетному рівні увиразнюється поетика часопростору, принцип реалізації тематики, її головної думки, котра атрибутує співвідношення і взаємозв'язок усіх мотивів. Останні широко організують подієву структуру тексту. Автор вдавався до написання різножанрової прози: новели, оповідання, повісті, роману. У зрілому віці, виїшовши на пенсію, письменник звертається до великої епічної форми, написавши романи «Лора» (1993), «Воля без волі» (2004) як жанрові зразки українського діаспорного роману. Проза Гай-Головка за своїми жанрово-стильовими особливостями є самотньою, її розглядаємо як художньо-естетичне явище крізь призму генології. Його внесок у розвиток жанрово-стильової парадигми є вагомим в історії української літератури другої половини ХХ століття. Прозу Гай-Головка відносимо до кращих зразків психологічного та інтелектуального красного письменства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гай-Головка О. Лора [роман] : рукопис. Ванкувер, 1993. // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Ф. 1352. Оп. 1. Спр.9. Арк. 1–326.
2. Гай-Головка О. Одчайдушні. Вінніпег: Муза, 1959. 196 с.
3. Гай-Головка О. Поєдинок з дияволом. Т.1. Вінніпег : Видавництво Івана Тиктора, 1950. 143 с.
4. Кожин В. Жанр. *Краткая литературная энциклопедия. В 9-ти томах.* Москва: Советская энциклопедия. Т.2. С. 914–917.
5. Лаврінченко Ю. Чорна пурга та інші спомини. Б.м.в (Нью-Йорк): Сучасність, 1985. 194 с.
6. Ленська С. В. Українська мала проза 1920–1960-х років: ідейно-тематичні доміанти, жанрові моделі і стильові стратегії. К., 2014. 470 с
7. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
8. Подолінний А. М., Сорока П.І. Гай-Головка Олекса Несторович. *Енциклопедія Сучасної України.* URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=28186
9. У справі Віктора Петрова. *Українська літературна газета.* 1956, Ч. 8 (14), с.1.
10. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Ф.1352. Оп.1. [Листи Гай-Головка О.Н.]. Спр.55–111.
11. Швець Н.С. Морально-етична проблематика у творчості Олекси Гай-Головка. Дис... канд. філол.н.: 10.01.01 / Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 192 с.

REFERENCES

1. Gaj-Golovko O. Lora [roman] : rukopy`s. Vankuver, 1993. // Central`ny`j derzhavny`j arxiv-muzej literatury` i my`stecztva Ukrainy`. F. 1352. Op. 1. Spr.9. Ark. 1–326.
2. Gaj-Golovko O. Odchajdushni. Vinnipeg: Muza, 1959. 196 s.
3. Gaj-Golovko O. Poyedy`nok z dy`yavolom. T.1. Vinnipeg : Vy`davny`ctvo Ivana Ty`ktora, 1950. 143 s.
4. Kozhy`nov V. Zhanr. *Kratkaya ly`teraturnaya ency`klopedy`ya. V 9-ty` tomah.* Moskva: Sovetskaya ency`klopedy`ya. T.2. S. 914–917.
5. Lavrinenko Yu. Chorna purga ta inshi spomy`ny`. B.m.v (N`yu-Jork): Suchasnist`, 1985. 194 s.
6. Lens`ka S. V. Ukrayins`ka mala proza 1920–1960-x rokov: idejno-tematy`chni dominanty`, zhanrovi modeli i sty`lovi strategiyi. K., 2014. 470 s
7. Literaturoznachy`j slovny`k-dovidny`k. Ky`yiv: VCz «Akademiya», 2006. 752 s.
8. Podoly`nny`j A. M., Soroka P.I. Gaj-Golovko Oleksa Nestorovy`ch. *Ency`klopediya Suchasnoyi Ukrainy`.* URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=28186
9. U spravi Viktora Petrova. *Ukrayins`ka literaturna gazeta.* 1956, Ch. 8 (14), s.1.
10. Central`ny`j derzhavny`j arxiv-muzej literatury` i my`stecztva Ukrainy`. F.1352. Op.1. [Ly`sty` Gaj-Golovka O.N.]. Spr.55–111.
11. Shvecz` N.S. Moral`no-ety`chna problematy`ka u tvorchosti Oleksy` Gaj-Golovka. Dy`s... kand. filol.n.: 10.01.01 / Ternopil`s`ky`j nacional`ny`j pedagogichny`j univerty`tet im. Volody`my`ra Gnatyuka. Ternopil`, 2015. 192 s.

Genre and style, thematic specifics of Oleksa-Hai-Holovko's prose L. O. Kaplychna

Abstract. The article analyzes the genre and style features of the artistic practice of the Ukrainian diaspora writer Oleksa Hai-Holovko (1910–2006), who lived in Canada. In the process of the analysis it was found that in his literary practice the writer used the main stylistic features of genre and thematic varieties of works following the principles of image, image system, plot and plot construction, composition, construction of space and time. The notion of genre and style is defined, the typological features of traditional prose in the context of the writer's work are analyzed. It is proved that the genre is classified as a formal unit that expresses a certain meaning, based on specific criteria: issues, themes of prose, the author's position, trend, pathos, conflict of work, ideology, plot-compositional features, narrative form.

Keywords: style, genre, diffusion, discourse, concept, prose.

Տղամարդկանց և կանանց հուզագրական հաղորդակցության ոչ խոսքային միջոցները

Ա. Տ. Կնյազյան; Տ. Ռ. Մարգարյան

Երևանի պետական համալսարան
Corresponding authors. E-mail: annaknyazyan@ysu; tatevik348.margarian95@gmail.com

Paper received 10.06.21; Accepted for publication 19.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-08>

Ամփոփագիր: Հոդվածում առանձնահատուկ դիտարկվում են տղամարդկանց և կանանց խոսքում հուզարտահայտչական միջոցները ոչ խոսքային մակարդակում: Կանանց ոչ խոսքային վարքը տարբերվում է տղամարդկանց համանման վարքից: Այդ առումով առանձնապես կարևոր է հաղորդակցության ոչ խոսքային բաղադրիչների հետազոտումը, որոնք արտացոլում են մարդու հուզական արձագանքները: Ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց հուզական արձագանքներն արտահայտելու համար կիրառվում են հաղորդակցության ոչ խոսքային բաղադրիչների ամենատարբեր տեսակները: Զգացմունքները, ինչպես տեղեկատվությունը, կարող են հաղորդվել մեկ կամ մի քանի ոչ խոսքային միջոցներով:

Բանալի բառեր: գենդեր, ոչ խոսքային բաղադրիչներ, շարժաբանական բաղադրիչներ, շոշափողական միջոցներ, հուզապրումներ,

Հասարակության անդամների միջև հաղորդակցությունը ոչ միայն նպատակաուղղված է, այլև իրավիճակային կողմնորոշում ունի, որը կապված է խոսողի և խոսակցի անձերի հետ: Հաղորդակցման գործընթացին ամենամիջակայան մասնակցություն են ունենում բազմաթիվ գործոններ՝ բնախոսական, հանրային, որոնք լրացուցիչ տեղեկատվություն են կրում հասցեատիրոջ վերաբերյալ: Հաղորդակցությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես տեղեկատվության խոսքային փոխանակման գիտակցված, բանականորեն ձևակերպված ակտ, այլև անմիջական հուզական շփում մարդկանց միջև: Այսպիսով, հաղորդակցությունը ոչ թե զուտ լեզվական, այլ գործաբանական-հոգեկան-լեզվական կարգ է: Առանց խոսքի իրականացվող ցանկացած շփում համարվում է ոչ խոսքային հաղորդակցություն: Դա հենց հաղորդակցության այն մասն է, որը մենք չենք գիտակցում, բայց որը գլխավորն է ցանկացած շփման ժամանակ:

Մույն հոդվածում անգլիական կենցաղային անեկդոտներում հետազոտության են ենթարկվում տղամարդկանց և կանանց խոսքում հուզարտահայտչական միջոցները ոչ խոսքային մակարդակում[6].

- շարժաբանության միջոցներ (դիմախոսություն ու ժեստեր),
- շոշափողական միջոցներ (ձեռքսեղմում, համբույր, ծափ, ուսին կամ մեջքին թփփփացնել):

Ոչ խոսքային հաղորդակցությունը այնքան էլ կուտ կառուցվածք չունի, ինչպես խոսքայինը: Գոյություն չունեն տարածում գտած բառարաններ և ժեստերի, դիմախոսության դասավանդման կանոններ, որոնց օգնությամբ մենք ի վիճակի լինենք միանշանակորեն հաղորդելու մեր զգացմունքները: Դրանք հաղորդելը կախված է բազմաթիվ գործոններից և հաճախ տեղի

է ունենում ոչ միանշանակ ձևով: Բոլոր արտալեզվական գործոնները օժանդակ դեր են կատարում շփվելիս: Հարկավոր է ոչ խոսքային լեզվին դասել նաև արտահայտչական շարժումները, որոնք խոսողի ներքին հուզավիճակի մասին են ազդարարում:

Ոչ խոսքային շփումը կարող է լրացնել կամ ուժեղացնել բառային շփումը, կամ հակասել դրան ու թուլացնել [1;7]: Թեպետ ոչ խոսքային շփումը հաճախ անգիտակցական գործընթաց է, ներկայումս այն բավականաչափ լավ ուսումնասիրված է և անհրաժեշտ արդյունքի հասնելու համար հաջողությամբ կարող է վերահսկվել:

Արտահայտչական շարժումները որոշակի անհրաժեշտ գործառույթ են կատարում, իսկ ավելի ճիշտ՝ շփման գործառույթ: Դրանք միաժամանակ հաղորդման և ներգործման միջոցներ են. դա ասես խոսք է, որը չունի բառեր, բայց լի է արտահայտչականությամբ: Արտահայտչական շարժման խորհրդանշականությունը ի հայտ է գալիս շփման փորձի երկարատև կուտակման ընթացքում: Շարժումների ձևերն ու տեսակներն ամրագրվում են այն հասարակական միջավայրի կողմից, որին մենք պատկանում ենք: Որոշ դեպքերում շարժումները պայմանական կարգավիճակ են ձեռք բերում: Մենք անում ենք հենց այս կամ այն շարժումն այն պատճառով, որովհետև, ինչպես մենք գիտենք, այն որոշակի նշանակություն ունի մյուսների համար: Այդպիսի շարժումները լիովին հասկանալու համար պետք է կարողանանք գնահատել այն ազդեցությունների բնույթը, որոնք ներգործում են շրջապատողների վրա: Արտահայտչական շարժումները մեր վարքագծում, այլ մարդկանց կողմից ընկալվելով և մեկնաբանվելով, որոշակի նշանակություն են ձեռք բերում նրանց համար:

Հուզապրումների ժամանակ փոփոխությունների է

ենթարկվում ամբողջ օրգանիզմը՝ տարածվելով դեմքի և ողջ մարմնի մկանների վրա: Առավել հաճախ, որպես արտահայտչականության ամենաեական տարրեր՝ հանդես են գալիս դիմախոսությունն և ձայնի հնչերանգը: Սովորաբար գործողությունը չի սպառվում իր արտաքին կողմով, այլ ունի նաև ներքին բովանդակություն: Դրա օգնությամբ մարդն արտահայտում է իր վերաբերմունքը շրջապատող աշխարհի նկատմամբ:

Մարդկանց՝ իրար ճանաչելու գործընթացը իրականացվում է սոցիալական իրականության արտացոլման երկու մակարդակներում՝ զգայական (մարդու ընկալումը մարդու կողմից) և տրամաբանական (այլ մարդու՝ որպես անհատի մասին հասկացությունը):

Գենդերային անհատի հույզերի ուսումնասիրությունը չի կարող լիարժեք համարվել առանց հիշատակելու նրանց այնպիսի կարևոր բաղկացուցիչի մասին, ինչպիսիք են ոչ խոսքային ձևերը:

Լեզվական նյութն ուսումնասիրելիս նկատել ենք, որ անգլիական անեկդոտներում ոչ խոսքային միջոցներ կիրառելիս շեշտը հիմնականում դրվում է **շարժաբանական բաղադրիչների (դիմախոսության և ժեստերի)** նկարագրման վրա:

Ոչ խոսքային վարքում արտացոլվող գենդերային տարբերությունները որոշարկելիս պարզ է դառնում, որ առանձին ժեստեր կամ նույնիսկ ոչ խոսքային վարքի ամբողջական ոճեր բնորոշ են կանանց և համապատասխանաբար՝ տղամարդկանց՝ անկախ իրական սեռից և կատարողից: Այսպես օրինակ՝ անգլիական անեկդոտներում տղամարդիկ, արտահայտելով շփոթվածություն, հաճախ ձեռքով շփում են կզակը կամ քիթը, իսկ կանայք՝ այտերը կամ պարանոցը: Գոյություն ունեն ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց բնորոշ կեցվածքներ, ժեստեր, քայլվածք: Հասարակության մեջ վաղուց գոյություն ունեն ավանդական դերաբաշխում, սոցիալական ծիսակարգեր, կարծրատիպեր և գնահատականներ, որոնք վերաբերում են տղամարդկանց և կանանց հույզերի արտահայտչականությանը:

Մեր կողմից ուսումնասիրվող նյութը վերլուծելիս առանձնացրել ենք հաղորդակցվողների հոգեբանական վիճակը արձանագրող հետևյալ բառայինները՝ **redde**n, **blanch**, **choke**, **gasp**, **flutter**, **palpitate**, **shiver**, և այլն: Ընդ որում, անգլիական լեզուն անեկդոտներում կանանց հոգեբանական վիճակը բնութագրելիս առավել գործածական են՝ **blush**, **flush**, **redde**n, **tremble**, **shiver** բառայինները: Անգլիական անեկդոտներում տղամարդկանց հոգեբանական վիճակը բնութագրելու համար շատ հաճախ գործածվում են **“choke**, **pant”** միավորները:

Հանդիպում են նաև հաղորդակցության որոշակի

ժեստային բաղադրիչներ [4;8]: Ուսումնասիրվող նյութը վերլուծելիս ոչ խոսքային հաղորդակցության միջոցների ողջ զինանոցից, առանձնացվել են հաղորդակցության որոշակի ժեստային բաղադրիչներ, որոնք կազմել են ամենաբազմաբանակ խումբը: Ընդհանուր առմամբ տղամարդկանց և կանանց վարքին բնորոշ են տարբեր ժեստեր, սակայն մի քանիսը բնորոշ են անգլիական լեզվամշակույթին ընդհանրապես: Օրինակ՝ **“clench one’s fists”** (բռունցքը սեղանին խփել, բռունցքները սեղմել), **“pull the plug”** (ձեռքը թափ տալ) ժեստերը տղամարդկանց համար, բնութագրական և կարծրատիպային են, նույնը չի կարելի ասել կանանց վերաբերյալ: Տղամարդկանց բնորոշ ժեստ է **“scratch one’s head”**-ը (ծոծրակը քորել), որը արտահայտում է **զարմանք, տարակուսանք, վարանմունք**:

Ծայրահեղ նյարդային վիճակում մարդը հաճախ չի կարողանում տեղը նստել և սկսում է քայլել: Անգլիական կենցաղային անեկդոտներում գայրույթի հույզի այդքան հաճախադեպ ոչ խոսքային դրսևորում նկատել ենք միայն տղամարդկանց վարքում: Իսկ դրական սպասումները տղամարդիկ արտահայտում են **“rub one’s hands”**-ը (ձեռքերը շփել) ժեստի օգնությամբ:

Ավանդաբար աղջիկներին սովորեցնում են, որ դյուրաբորբոքությունը զրկում է նրանց գրավչությունից: Սակայն ժամանակակից կանայք իրենց գայրույթն արտահայտում են նույնքան հաճախակի և նույն սաստկությամբ և ճիշտ այնպես, ինչպես տղամարդիկ: Այսպես օրինակ՝ **“grab someone’s hair”** ժեստը (քաշել ինչ-որ մեկի մազերը), որը կանանց բնորոշ ժեստ-ռեակցիա է, օգտագործվում է անգլիական անեկդոտներում **գայրույթի** հուզավիճակում: **“Throw up one’s hands”** (ձեռքերն իրար զարկել) ժեստը բնորոշ է թե՛ տղամարդկանց, թե՛ կանանց: Ամենաբնութագրական հույզերը, որոնց դեպքում կիրառվում է այդ ժեստը, հետևյալներն են՝ **զարմանքը, վրդովմունքը, վախը, հուսահատությունը, ուրախությունը**:

Անգլիական անեկդոտներում **“cover one’s face with one’s hands”** (երեսը ձեռքերով փակել) ժեստը առավելապես օգտագործում են կանայք, երբ լալիս են, վշտանում, այլայլվում, ամաչում: Տվյալ ժեստը նախատեսված է հենց հույզի արտահայտման, այլ ոչ թե հույզը թաքցնելու համար. սովորաբար թաքցնում են արցունքները (որպես վշտի արտահայտություն) կամ այտերի կարմրելը (որպես ամաչելու արտահայտություն), այլ ոչ թե բուն վշտի կամ ամոթի հույզերը: Անգլիական անեկդոտներում **“bury one’s head in one’s hands”**; **“bow one’s head”** ժեստը գլխավորապես օգտագործում են տղամարդիկ:

“Wring one’s hands” (ձեռքերը կտրատել) ժեստը սովորաբար օգտագործվում է այն իրավիճակում, երբ ժեստը ցույց տվողը շատ է ուզում, բայց ոչ մի կերպ չի կարող ազդել իրադարձությունների ընթացքի վրա:

Մեփական անգործության զգացողությունը տանջալից է ժեստի հեղինակի համար: Նա ձգտում է ինչ-որ բան անել և կատարում է ժեստային շարժում: Սովորաբար ժեստի հեղինակը դրա հետ մեկտեղ ուժեղ բացասական հուզապրում է ունենում՝ **վիշտ, վախ ինչ-որ մեկի համար, թախիծ** և այլն: Անգլիական անեկդոտներում այդ ժեստը ավելի հաճախ օգտագործում են կանայք: Իգական սեռի ներկայացուցիչներին բնորոշ ժեստերից է նաև **“stamp one’s foot”**-ը (ոտքերով դռփել), որը նախատիպորեն կապված է քմահաճ երեխայի կամ կնոջ հետ:

Անգլիական ՈլկենցադայինՈՒ անեկդոտներում միայն կնոջն է բնորոշ (տղամարդու վարքում այն չենք արձանագրել) **faint** (ուշաթափվել) ժեստը՝ մի ամբողջ շարք հույզերի ազդեցությամբ՝ **ուրախության, վշտի, վախի:**

Ոչ խոսքային հաղորդակցության ժեստային բաղադրիչների կիրառումը տեղաբաշխելով ըստ որոշակի հույզերի՝ մենք նկատում ենք, որ տղամարդկանց շրջանում առկա հույզերի մեջ քանակապես գերակշռում է **զայրույթի** հույզը, մյուս բոլոր հուզավիճակներում կանայք իրենց խոսքն ավելի հաճախակի են ժեստերով ուղեկցում, իսկ **ուրախության** հույզը դրանց շարքում գենդերային առումով առաջնային է:

Անգլիական անեկդոտներում մարդու ոչ խոսքային վարքում **դիմախոսության բաղադրիչներից** [2] կենտրոնական տեղ է գրավում դեմքի արտահայտությունը:

Համարվում է, որ դիմախոսության բաղադրիչները ոչ միայն արտահայտում են հույզեր, այլ հուզապրումները սաստկացնող գործոններ են: Հույզերի դիմախոսության դրսևորումը, ինչպես և հաղորդակցվողի հուզավիճակը ճանաչելու ունակությունը հույզերի ու հուզականության հետազոտման կարևոր տեսանկյունն է, քանի որ ոչ խոսքային արտահայտչաձևերը լիովին կարող են հանդես գալ որպես հույզերի օբյեկտիվ ցուցանիշներ:

Ներկայումս համընդհանուր ճանաչման է արժանացել դեմքի արտահայտություններում հիմնական հույզերի (**զայրույթ, տխրություն, վախ, ուրախություն, տհաճություն, զարմանք**) արտացոլումը, [3] և չեն ժխտվում նաև դիմախոսության միջնակությանից որոշ տարբերություններ: Դեմքը մարդկային կերպարի կարևորագույն բնութագիրն է: Ջղաձգումը փոխում է դեմքի արտահայտությունը և հայտնում մարդու հոգեվիճակի մասին: Վաղուց հայտնի է, որ տղամարդու դիմախոսությունն ուժի և մտքի մարմնացում է, իսկ կնոջ դիմախոսությունը՝ թուլության ու զգայականության:

Դիմախոսությամբ դրսևորված հույզերի (**վախ, հակակրանք, ուրախություն, զայրույթ, զարմանք**) մեծ մասն առավել ճիշտ է ընկալվում կանանց դեպքում: Թաքնված ենթատեքստի նկատմամբ կանանց

գերզգայունության պատճառը բնածին ոչ խոսքային ազդանշանները (դիրքերը, ժեստերը, մարմնի շարժումները) տեսնելու և վերծանելու նրանց կարողությունն է: Դրանք տեղի են ունենում ենթազգիտակցաբար և ցույց են տալիս խոսողի հոգեվիճակը:

Անգլիական ՈլկենցադայինՈՒ անեկդոտներում կանանց վարքում նկատվել է այնպիսի շարժասույթ, ինչպիսին է **“watch, listen with an open mouth”**, որը հաստուկ չէ տղամարդկանց դիմախոսության դրսևորմանը:

Ոչ խոսքային վարքագծի տարբերի թվին է պատկանում նաև **աչքերի միջոցով** հաղորդակցումը, որը հիմնված է նշանների օպտիկական-շարժաբանական (կինետիկ) համակարգի (կամ կինետիկայի) վրա:

Կանանց դիմախոսական դրսևորումներում առաջատարը աչքերի այն արտահայտությունն է կամ հայացքը, որը հաղորդվում է այդ շարժասույթի հուզարտահայտչական տարբեր որոշարկիչների օգնությամբ՝ **“look down”**-ը (ցույց է տալիս **սուղթ, վարանմունք, վիշտ, դժգոհություն**), **“widen the eyes”, “flutter the eyes”**-ը (հատուկ է **վախի և զարմանքի** դեպքում): Աչքերի արտահայտությամբ կարելի է հասկանալ և վերծանել ցանկացած հուզական տեղեկատվություն:

Բացի անգլիական ՈլկենցադայինՈՒ անեկդոտներում մեզ հանդիպած վերոհիշյալ բաղադրիչներից՝ մեր կարծիքով դիմախոսությանն են վերաբերում նաև հետևյալ շարժումները՝ **շրթունքներով**, հատկապես կանանց խոսքում, **հոնքերով, ճակատով**, հատկապես տղամարդկանց խոսքում, որոնք հաճախադեպ են բազմաբնույթ հույզեր արտահայտելու համար:

Վերոշարադրյալ լեզվական փաստերը թույլ են տալիս պարզել, որ ոչ խոսքային հաղորդակցության դիմախոսության միջոցները գենդերային առումով առաջնային են ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց համար **ուրախության** հուզապրումի դեպքում: **Չայրույթ կամ զարմանք** արտահայտելիս տղամարդկանց համար այդ շարժասույթը գենդերային առումով տեղին է: Կանայք տղամարդկանցից ավելի հաճախ են իրենց խոսքն ուղեկցում դեմքի տարբեր արտահայտություններով՝ **տխրության ու վախի** հուզավիճակներում: Հույզերի դիմախոսական դրսևորումը առհասարակ բնորոշ է կանանց վարքագծին (*տե՛ս աղյուսակ 1*), որի հիման վրա կարելի է ենթադրել, որ կանայք չեն կարողանում թաքցնել իրենց հույզերը:

Ոչ խոսքային վարքի հաջորդ բաղադրիչը, որը մենք կդիտարկենք սույն հոդվածում՝ **շոշափողական միջոցներն են** [5]: Անգլիական անեկդոտներում տարբերություններ նկատվում են նաև տղամարդկանց ու կանանց շոշափողական վարքում: Տակեսիկան ուսումնասիրում է շփման

իրադրությունում հայումը՝ ձեռքսեղմում, համբույր, շոշափում, շոյում, վանում և այլն: Ինչպես ցույց է տվել մեր նյութի վերլուծությունը անգլիական անեկդոտներում դիպչելու զանազան ձևերի օգնությամբ հաղորդակցության գործընթացը կարող է ստանալ տարբեր բնույթ և ընթանալ տարբեր արդյունավետությամբ: Տակեսիկան հիմնվում է երկու գլխավոր տարրերի վրա՝ ֆիզիկական շփման և տարածության մեջ մարմնի դիրքի: Ֆիզիկական շփումը (**հայումը, շոշափումը, համբույրը, ուսին թփթփացնելը**) մարդկանց միջև փոխգործակցության կարևոր միջոց է: Հպման միջոցով մարդն արտահայտում է ամենաուժեղ զգացմունքները՝ սերն ու աստելությունը: Շոշափողական վարքը, որպես ոչ խոսքային հաղորդակցության բաղկացուցիչ, ցանկացած վիճակի և հարաբերության ամենաճշգրիտ արտահայտչամիջոցներից է: Ժեստերի ու հպման միջոցով կարելի է հասկանալ անգամ մարդու այն մտքերն ու զգացմունքները, որոնք չեն բարձրաձայնվել: Անեկդոտներում կանանց և տղամարդկանց վարքի զուգադրական համեմատությունը թույլ է տվել պարզել, որ նրանք հաղորդակցվելիս օգտագործում են իրենց զրուցակիցներին հավելու զանազան ձևեր: Մարդիկ դիպչում են իրար տարբեր պատճառներով, տարբեր ձևերով և տարբեր վայրերում:

Անգլիական կենցաղային անեկդոտներում մարդիկ հատկապես հիվանդագին են արձագանքում ամբարտավան շարժումներին՝ ուսին կամ մեջքին թփթփացնելուն, գլխին կամ այտին խփելուն և այլն: Ազգականների կամ մտերիմների միջև նման ժեստերն ընկալվում են որպես համակրանքի դրսևորում: Մակայն քիչ ծանոթ մարդու կողմից նման ժեստը ընկալվում է որպես անշնորհություն:

Միմյանց դիպչելու ամենատարածված ձևը **ձեռքսեղմումն** է, որը տարբերվում է իր կատարման ձևով, ուժով և տևողությամբ: Մարդու հետ առաջին հանդիպման ժամանակ ձեռքսեղմման միջոցով փոխանցվում է հնարավոր փոխհարաբերությունների երեք տիպերից մեկը՝ **զերազանցությունը/ ենթարկվողությունը, գիջողատությունը և հավասարությունը**: Այս տեղեկատվությունն անգիտակցաբար հաղորդվում է, սակայն այս կամ այն ձեռքսեղմումը նպատակատուղով կիրառելու դեպքում մարդկանց վրա կարելի է անմիջական ազդեցություն գործել:

Չափից ավելի ուժեղ ձեռքսեղմումը տղամարդկանց տարբերակիչ առանձնահատկությունն է. այդպես են վարվում միտումնավոր՝ ցանկանալով շեշտել իրենց ուժը: Ձեռքսեղմման ամենաազդեցիվ ձևը օգտագործում են տղամարդիկ (*տե՛ս աղյուսակ 2*): Այն բնորոշ է ազդեցիվ, իշխող տղամարդուն, որն էլ միշտ ձեռքսեղմման նախաձեռնողն է: Մակայն կանայք երբեմն ստիպված են ցուցադրել ամուր

ձեռքսեղմում՝ տղամարդկանցից պաշտպանվելու համար:

Անգլիական կենցաղային անեկդոտներում հաղորդակցվելիս **շոյելը, համբուրելը** կատարում են խրախուսական, հուզական աջակցության գործառույթ: Համբույրը, որպես հավողական ժեստի տարատեսակ, լայնորեն կիրառվում է մարդու կյանքի բոլոր բնագավառներում: Կոնկրետ առարկայով պայմանավորված՝ փոխվում է համբույրի բնույթը: Մայրը համբուրում է զավակին քնքշորեն և սիրով, իրար սիրող մարդկանց դեպքում դրանք կարող են լինել շուրթերի թեթև հպումից մինչև կրքոտ համբույրներ: Համբույրները կարող են լինել ինչպես զգացմունքների անկեղծ դրսևորում, այնպես էլ ձևական: Համբույրը, որպես ֆիզիկական շփման տարր, անգլիական անեկդոտներում կանանց վարքում դիտվում է միայն մտերմիկ հարաբերությունների դեպքում:

Ոչ խոսքային հաղորդակցման այնպիսի միջոց, ինչպիսին **գրկելն է (hug smb.; hug smb. from behind)**, ավելի հաճախ հանդիպում է թույլ սեռի ներկայացուցիչների շփումներում, տղամարդկանց շրջանում այն անհամեմատ քիչ է հանդիպում (*տե՛ս աղյուսակ 2*):

Գրկախառնության բնույթով, ուժով, տևողությամբ որոշվում է մարդու արտահայտած զգացմունքների նշանակությունը (**give a hug; hold smb. in a tender embrace; carefully embrace smb.; embrace smb. tightly; put smb.'s arm around smb.**):

Մտերիմ բարեկամները, երկար ժամանակ իրարից հեռու լինելով, հանդիպելիս իրար խեղդելու չափ ամուր գրկախառնվում են: Սիրահարները գրկում են իրար քնքշորեն ու տևական ժամանակ: Հեռավոր ազգականների միջև գրկախառնությունները, նախկինում եղած հարաբերություններով պայմանավորված, կարող են լինել ինչպես զուսպ, սառը, այնպես էլ խանդավառ:

Ուսին կամ մեջքին թփթփացնելը հիմնականում բնորոշ է տղամարդկանց (*տե՛ս աղյուսակ 2*): Այս ոչ խոսքային ժեստերը (**tap/ dab smb. on the shoulder; pat smb.'s hand; pat smb. on the head; pat smb.'s head; pat smb. on the arm; pat smb. on the back; tap smb. on the knee; hit smb. on the upper arm**) մեկնաբանվում են որպես բարեկամական վերաբերմունքի, մասնակցության կամ խրախուսման արտահայտություն: Այս ոչ խոսքային ժեստերը գործնականում առկա են բոլոր տարիքային խմբերում: Ոչ խոսքային ժեստերը՝ **tap smb. on the knee; tap/ dab smb. on the shoulder** օգտագործվում են նաև զրուցակցի ուշադրությունը գրավելու համար:

Հայումը լայնորեն տարածված է ոչ խոսքային հաղորդակցության մեջ: Տարբերությամբ հպումները զրուցակցի չարտահայտած զգացմունքների ցուցիչներն են (**touch the back of smb.'s head; touch smb.'s knees with yours; tip touch smb.'s hand; touch with**

the tips of one's fingers; touch smb.'s elbow; touch smb.'s chest): Դրանք կարող են լինել քնքուշ, սիրալիր, թեթև, ուժեղ, կոպիտ, վիրավորող և ավելի հաճախ նկատվում են կանանց վարքում (*տե՛ս աղյուսակ 2*): Մակայն անգլիական մշակույթում գրուցակցին առանց պատճառաբանության և աներեսաբար դիպչելն անթույլատրելի է հատկապես եթե առաջին շփումն է:

Ոչ խոսքային հաղորդակցությունը մարդկանց փոխգործակցության գործընթացում բնավ էլ վերջին տեղում չէ: Ոչ խոսքային հաղորդակցության միջոցները, որպես զգացմունքների յուրօրինակ լեզու, ինչպես և բառերի լեզուն, հասարակության զարգացման նույնպիսի արդյունք են: Ոչ խոսքային հաղորդակցության բոլոր ձևերը (**դիմախոսությունը, ժեստերը, հպումները** և այլն) փոխգործակցում են՝ երբեմն փոխարացնելով իրար երբեմն՝ հակասելով միմյանց:

Ոչ խոսքային մակարդակում հուզարտահայտչական միջոցների գենդերային առանձնահատկությունների վիճակագրությունը ներկայացնենք աղյուսակներում (*աղյուսակները Ա.Տ. Կնյազյանի*):

Աղյուսակ 1 Շարժաբանության միջոցները կանանց և տղամարդկանց խոսքում

	Կանայք	Տղամարդիկ
Ժեստեր	55%	45%
Դիմախոսություն	60%	40%

Աղյուսակ 2 Շոշափողական միջոցները (տակեսիկա) կանանց և տղամարդկանց խոսքում

	Կանայք	Տղամարդիկ
Ձեռքսեղմում	30%	70%
Համբույր	60%	40%
Գրկախառնություն	75%	25%
Ուսին կամ մեջքին թփթփացնել	20%	80%
Հպում	75%	25%

Հետազոտելով գենդերային տարբերությունները ոչ խոսքային հաղորդակցության մակարդակում՝ կարելի է եզրակացնել, որ գենդերը չափազանց կարևոր դեր է կատարում: Նկարագրելով ցանկացած անհատի վարքագիծը որոշակի իրավիճակում՝ կարող ենք ճշգրտորեն որոշել, թե գենդերային որ տիպին է պատկանում տվյալ մարդը:

Գրականություն

- Henley N.M., La France M. Gender as culture: Difference and dominance in nonverbal behavior. In A. Wolfgang (Eds.), Non-verbal Behavior: Perspectives, Applications, Intercultural Insights. Lewiston, NY: C.J. Hogrefe. 1984. p. 351-371.
- Leathers Dale G. Nonverbal Communication Systems. Boston: Allyn and Bacon. 1976.
- Бехтерев В.М. Избранные работы по социальной психологии Москва.: «НАУКА», 1994.
- Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации. М.: Наука, 1980.
- Князян А. Гендерные различия в тактильном поведении (*на материале английских "бытовых" анекдотов*). // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2015, № 3 (45): в 3-х ч. Ч. III.с.88-91
- Гаспарян С.К., Князян А.Т. Гендерные различия в невербальной коммуникации (*на материале английских "бытовых" анекдотов*). // Лեզուն և գրականությունը գիտ. իմացության ժամանակակից հարացույցում: Գիտ. հոդվածների ժողովածու N 6, Երևան, 2010, էջ 120-129:
- Рюкле X. Ваше тайное оружие в общении. Мимика, жест, движение. М., 1996.
- Чанышева З.З. Лексические средства обозначения паралингвистических компонентов речи в современном английском языке. Дис. ... канд. филол. наук. М.: Институт иностранных языков им. Мориса Тореза, 1979.

REFERENCES

- Khenli N.M., La Frans M. Gender kak kul'tura: razlichiya i dominirovaniye v neverbal'nom povedenii. V A. Vol'fgang (red.), Neverbal'noye povedeniye: perspektivy, primeneniya, mezhkul'turnyye idei. L'yuiston, shtat N'yu-York: C.J. Hogrefe, 1984. p. 351-371
- Lezers Deyl G. Neverbal'nyye kommunikativnyye sistemy. Boston: Allin i Bekon. 1976 g.
- Bekhterev V.M. Izbrannyye raboty po sotsial'noy psikhologii Moskva: «NAUKA», 1994.
- Gorelov I. N. Neverbal'nyye komponenty kommunikatsii. M. : Nauka, 1980.
- Knyazyan A. Gendernyye razlichiya v takti'l'nom povedenii (na materiale angliyskikh «bytovykh» anekdotov). Voprosy teorii i praktiki. Tambov: Gramota, 2015, № 3 (45): v 3-kh ch. CH. III.s.88-91
- Gasparyan S.K., Knyazyan A.T. Gendernyye razlichiya v neverbal'noy kommunikatsii (na materiale angliyskikh «bytovykh» anekdotov). // Lezun ev grakanut'yuna git. imac'ut'yan zama-nakacic' harac'uyc'um: Git. acneri zogovacu N 6, Erevan, 2010, 120-129:
- Ryukle KH. Vashe taynoye oruzhiye v obshchenii. Mimika, zhest, dvizheniye. M., 1996.
- Chanysheva Z.Z. Leksicheskiye sredstva oboznacheniya paralingvistsicheskikh komponentov rechi na sovremennom angliyskom yazyke. Dis. ... Kand. filol. nauk. M. : Institut inostrannykh yazykov im. Morisa Toreza, 1979.

Non-verbal means in the emotional speech of men and women

A. T. Knyazyan, T. R. Margaryan

Abstract. The article deals with non-verbal means of expression in the speech of men and women. The non-verbal behavior of women differs from that of men. In this regard, it is especially important to study the non-verbal components of communication, reflecting a person's emotional reactions. Various non-verbal communication components are used to express the emotional responses of both men and women. Emotions, like information, can be conveyed in one or more non-verbal ways.

Keywords: gender, non-verbal means, kinesics, tactile behaviour, emotions.

До питання про лексико-семантичну підгрупу назв посуду для рідини

Л. М. Науменко

Університет Державної фіскальної служби України, Ірпінь, Україна
Corresponding author. E-mail: naumenko.liana@gmail.com

Paper received 10.06.21; Accepted for publication 23.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-09>

Анотація. Стаття продовжує цикл публікацій автора, які присвячені вивченню історії формування окремих лексико-семантичних груп назв посуду та меблів, які найчастіше використовувалися у повсякденному побутовому житті українців. У статті проаналізовано лексеми на позначення назв посуду, який служить для зберігання рідини. Простежено історію становлення назв; зміни, які відбулися на фонетичному чи графічному рівнях. Встановлено мову походження, фіксацію в різних українських джерелах. З'ясовано сучасний стан використання в мові: українська літературна мова чи говірки.

Ключові слова: лексема. Посуд, лексема, лексичне значення, демінутив, жбан, корчага, черпак.

Вступ. Останнім часом в українському мовознавстві актуальним є всебічне вивчення різних лексико-семантичних груп побутової лексики, які тісно пов'язані з повсякденним життям народу, різноманітними елементами його матеріальної й духовної культури. У цих студіях мовні факти досліджують на багатому історичному та етнографічному тлі. Однак не всі групи лексики української мови були глибоко досліджені з відповідним теоретичним обґрунтуванням. Зокрема до таких можемо віднести лексико-семантичну підгрупу назв посуду, який призначений для вживання та зберігання рідини.

Актуальність вибору об'єкта дослідження зумовлена тим, що ця група лексики належить до широко вживаних сфер словникового складу, становить активний шар українського лексикону, який має такі характеристики: динамічність, наявність різних семантичних процесів. Це дало змогу дослідити більш глибоко семантичні та дериваційні зміни в структурі слів цієї лексико-семантичної підгрупи.

Короткий огляд публікацій з теми. Питання дослідження історії слів, їх лексико-семантичних груп неодноразово ставало предметом вивчення значної кількості науковців. Автори цих наукових розвідок досліджували різні групи лексики. О.Ю. Малюк розглядає становлення найменувань посуду сучасної української мови як лексичної парадигми на основі структурно-семантичного та культурологічного підходів. Н.Й. П'яст дослідила лексеми на позначення посуду, зміст яких співвідноситься з предметами матеріального світу. Назви посуду за українськими Актівими книгами XVI–XVII ст. вивчала І.Б. Царалунга.

Мета дослідження. Проаналізувати аспекти, які входять до складу лексико-семантичної підгрупи назв посуду, призначеного для вживання та зберігання рідини.

Матеріал і методи. Джерельною базою дослідження слугували опубліковані пам'ятки XII – XVIII ст., зокрема лексикони вітчизняних лінгвістів середньоукраїнського періоду, тексти, видані впродовж останніх років, які стали об'єктом опрацювань сучасними лінгвістами вперше, історичні словники української мови («Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.» Є. Тимченка, «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.», «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.», «Словарь української мови» Б. Грінченка, «Словник укра-

їнської мови» П. Білецького-Носенка, Словник української мови в 11-ти томах). Початковий реєстр номенів встановлено з використанням етимологічних словників слов'янських мов, фіксації в найдавніших джерелах перевірено за словниками старослов'янської та давньоруської мов («Словарь старославянского языка IX – XI века», «Материалы для словаря древнерусского языка» І.І.Срезневського, «Словарь древнерусского языка XI – XIV в.в.» тощо). Було залучено лексеми, зафіксовані в діалектних словниках, етнографічних джерелах, спеціальній літературі з кулінарії та технології приготування їжі.

Методи дослідження вибрано відповідно до завдань і спрямованості роботи. *Порівняльно-історичний:* для визначення етимології досліджуваної лексики, встановлення еволюційних змін і закономірностей розвитку семантики конкретних лексичних одиниць; *методика внутрішньої реконструкції* як прийом порівняльно-історичного методу передбачає відтворення цілісної історії досліджуваних лексем; *методику зовнішньої реконструкції* застосовуємо для встановлення спільного й відмінного у функціонуванні досліджуваних номенів у споріднених слов'янських мовах; *описовий метод* застосовуємо при встановленні системних зв'язків між одиницями ЛСГ, а саме синтагматичних і парадигматичних зв'язків.

Результати та їх обговорення. *Джбан.* Дослідник історії слов'ян Л. Нідерле зазначає, що посуд, яким користувалися давні слов'яни, був не лише глиняним: траплялося, що чаші виготовляли з людських черепів, інколи ковані сріблом чи золотом. Вони мали невеликий розмір і для його позначення використовували слов'янські терміни, серед них *чьбань – жбан* [2, с. 347]. Етимологи виводять лексему від псл. *чьбань, слово поширилося в багатьох слов'янських мовах: р. бр. *жбан*, р.-цсл. *чьбань*, п. заст. *czban*, ч. *džban, žban, čban*, слц. *dzban*, схв. *жбѧн, жбѧнь, ѡбѧн*, ст. *чьбань*, стсл. *чьбань, чьвань*. О. Трубачов вказує на можливу спорідненість слов'янського кореня з **чьб-*, який не зберігся на слов'янському ґрунті, з лит. *kibtì, kimbi* [ЭССЯ, IV, с. 138–139]. І. Срезневський подає фонетичні варіанти *чьбань, чьвань*, які мали однакове лексичне значення 'посудина, глечик, чаша' [Срезневский, III, с. 1554]. М. Фасмер розглядає російський відповідник до українського *джбан / збан – жбан*, що в церковнослов'янській позначено як *чьбань / чьвань* 'дерев'яна посудина з кришкою' [Фасмер, II, с. 36–37].

Українські дослідники слово *дзбан* та форми *жбан*, *жбанок* також виводять від праслов'янського *šьbanъ і пов'язують його з *kubъ 'куб, кубок' [ЕСУМ, II, с. 47]. Фонетичний варіант *дзбан*, *збан*, *дзбанок*, *збанок* вважають запозиченням із польської. Його наводять як синонім до *куб*, *цебер* [ЕСУМ, II, с. 55, 47].

Лексема активно функціонувала в XVI – XVII ст. переважно зі звукосполученням *зб-*, спорадично *дзб-* на початку слова: *збанъ*, *збанъ* 'дзбаночок', діалектна форма *збаночок* / *збаночок*. У джерелах цього періоду зазначено також *сквдєль* як відповідник до *збанъ* [СУМ XVI – XVII, II, с. 36–37]. Синонімом до *збан* є *квкшинъ* [Зизаній, с. 53]. *Дзбанокъ* Начиння для напоїв банясте з вухом. XVII. За турецькіє *дзбанки* зол. 15 Арх. ЮЗР. I, XI, 38 (1605) [СУМ, II, с. 708]. *Збанокъ* Глечик. [Гедонъ] даль... *лямты въ збанкахъ порожнихъ* Рух. хр. 67. *Збанокъ* глиняный. Гал. II, 113 [ТМ, I, с. 708]; *Чванець*: *банка, оливная свдни, фаска, флаша* [1627 П. Бер., с. 156].

Збереглася ця традиція і в XVIII ст., в окремих текстах вказано на коштовні матеріали, з яких виготовляли цей посуд: ... *и сребряны(х) на столахъ стоящы(х) збановъ* [КлЗ, с. 282].

Про популярність цього виду посуду свідчить те, що назва потрапляла до перекладних словників: *сирпеа, сосу(д) винный, дєлва, дзбан* [1642 СЛІ, с. 125; XIX Maxim, I, с. 189].

У XIX ст. форми функціонують паралельно: *жбан*, демінутив *жбанок* позначають те саме, що й *збан*, *збанок* [Желехівський, I, с. 218]. Російському *жбанъ* відповідає українське *дзбан*, *коновка* [Уманець, I, с. 215].

У XIX ст. вживають форми з різними наслідками взаємодії приголосних: асиміляції, потім дисиміляції [зб] > [жб] > [дзб]: *Жбанъ* Глечик глиняный, посудина з вузьким горлом. *Жбанецъ* (змени.) Глечичокъ; *чванець*. Див. *Дзбанъ*. *Бардакъ*. *Дзбанъ* (и.с.м.р.) *Жбанъ*. Глечик. Див. *Глекъ*. *По-польски теже* [Б-Н, с. 136, 114].

Б. Грінченко зафіксував декілька лексем на позначення цього виду посуду: *збан* і *дзбан*: *Ишов красний пан, ніс води збан*. Чуб. I. 68. 2) Родъ узора въ вышивкѣ. Чуб. VII. 415. Деривати *збанка* та *збанок* утратили зменшене значення. Демінутиви *збаночок*, *збаня*, *збанятко* вказують на маленький розмір. Окремі слова стають багатозначними і тому входять у різні тематичні групи [Грінченко, II, с. 121]. Фонетичний варіант *жбан* має однакове лексичне значення з *дзбан*, зафіксовано демінутиви *жбанецъ*, *жбанок*, *жбаник*, *жбанчикок*. Від лексем *жбан*, *дзбан* утворилися деривати-прикметники *жбанів* / *дзбанів*, *жбанячий* [Грінченко, I, с. 476].

Сучасна українська мова зберегла лексему *дзбан*, *дзбан*, розм. *жбан*. 'Глекоподібний глиняний, дерев'яний або металевий посуд для води, молока, квасу і т. ін.' [СУМ, II, с. 263], але вона вийшла з активного вжитку і поповнила шар пасивної лексики, а саме історизмів. *Дзбанок* має відповідник у розмовній мові *жбанок* і те саме лексичне значення, що й *дзбан*. Від *дзбан*, *жбан* утворився дериват *дзбаник*, розм. *жбаник* [СУМ, II, с. 264].

Спорадично засвідчено в говірках: бойків. *дзбан*, *збан* 1) 'глек, глечик'. 2) 'емальований бідон для мо-

лока місткістю в 1–4 л'; *дзбанок*, *збанок* 1) 'глечик'. 2) 'скляна банка'; 'бідончик' [Онишкевич, с. 211]; наддністр. *дзбанє* 'малий глечик' [Шило, с. 170]; зах.-поліс. *збан* і *збанок* мають однакове лексичне значення 'глечик із ручкою', окрім того, *збанок* у говірках має й інші значення: 2) 'глечик без ручки', 3) 'глиняний кухоль для пиття води', демінутив *збаночок* 'невеликий глечик з ручкою' [Аркушин, с. 182].

Корчага. Етимологія слова пов'язана з псл. *kъrčagъ / *kъrčaga, у стсл. *кръчагъ* 'глиняна посудина, глечик, корчага'. Поширене в багатьох слов'янських мовах: болг. *кърча* 'глиняна посудина для води та інш., глечик', *слвц. krčah* 'велика посудина з вузьким горлом, глечик', *двр., цсл. кърчагъ, кърчагъ, корчага, корчага, къръчага* 'горщик'. О. М. Трубачов не погоджується з тюркською етимологією цього слова. Він припускає можливе додавання до *kъrkъ 'шия' суфікса *-(j)aga*, виходячи з лексичного значення слова *корчага* як 'посудини з (довгим) горлом' [ЭССЯ, XIII, с. 207–208; Фасмер, II, с. 341; ЕСУМ, III, с. 46].

І. І. Срезневський подає декілька лексичних значень слова *кърчага* = *корчага* = *къръчага* 'горшок': *Людѣ же нальѣша корчагу ѡбжа и сыты ѿ коллдаза...* Пов. Вр. Л. 6505 г.; 'міра визначеної ємності': *Вина 80 корчагъ* Іп. л. 6654 г. Таке саме лексичне значення має форма чол. роду *кърчагъ* = *кръчагъ*. На той час у мові функціонували деривати *кърчажъць* = *кръчажъць* = *корчажъць* [Срезневський, I, с. 1411].

Спорадично зафіксовано в джерелах XV – XVII ст. слово *корчага* (глиняний посуд) 'корчага, глечик', *цсл. корчагъ* з тим самим лексичним значенням та *корчакъ* 'дерев'яна посудина для черпання води' [СУМ XVI – XVII, Вип. XV, с. 39].

Російському *корчага*, *корчака* відповідає українське *горшчок*, *горщик* (глиняний, без вушка) [Уманець, II, с. 38].

На початок XX ст. лексичне значення деталізується: *корчага*. Глиняна посудина з вузьким горличком для горілки. Із цим же лексичним значенням у джерелі зазначено слова *корчів*, *корчова* [Грінченко, II, с. 288].

Л. Нідерле, описуючи посуд, відносить слово *къръчаг* до запозичень з турецької мови від *korçag* – 'глечик' [2, с. 347].

Сучасна українська мова не має в активному вжитку розглянутої лексеми, вона перейшла до пасивної лексики, а саме до історизмів: *корчага*. У Київській Русі – велика глиняна посудина з вузькою шийкою для зберігання зерна або рідини [СУМ, IV, с. 302].

В українських говірках зафіксовано слово *корчага*: *закарпат. 1. 'Обплетений лозою скляний бутель, використований переважно для вина', інше значення є застарілою назвою 'глиняна (керамічна посудина) для питної води'* [Сабадош, с. 151]. Добре збереглося в буковинських говірках: *корчага* 'плетінка для олії чи горілки', проведено паралель з пол. *korozak* 'дерев'яний ківш, черпак', *кошелик* 'вид глиняного глечика для горілки'; *коршів* / *корчів*, *корчова* те саме, що й *корчага* [Онишкевич, I, с. 379–380].

Черпак. Етимологія слова *черпак*, можливо, пов'язана з дієсловом *черпати*, яке походить від псл. *čerpiti, що первісно означало 'тягти, шарпати, рвати', унаслідок уточнення значення із часом почали пов'язувати з 'переливати, відливати рідину'. *Черпак*

означає назву ковша, посудини для черпання. Можливий зв'язок із псл. *čerǫ, яке відповідає укр. *чѣрен* (*черепо́к*). Дослідники вказують на його зв'язок із дієсловом *черпати*, яке означає дію під час набирання рідини; має похідні *черпальник*, *черпакуватий*, *вичерпливий*, *вичерпний* та відповідники в інших слов'янських мовах [ЕСУМ, VI, с. 308]. М. Фасмер виводить дієслово *черпать* від псл. *čьrǫ, *čьrǫti 'різати, відрізати' [Фасмер, IV, с. 346].

І. Срезневський зафіксував лексему *чърпало* 'ковш, чаша': *Вы же, оставльшии ма...и готовяущи трапезу родоу и рожаницамъ, напълняюще бѣсом чърпала* [XII Срезневський, III, с. 1567]. Гіпотетично іменник *чърпало* є суфіксальним утворенням від дієслова *чърпати*. Покликаючись на І. Срезневського, зазначаємо, що автор подає фонетичні варіанти слова *чърпаніє* = *чърпаніє* = *чърпаніє* для називання процесу пиття як уживання рідини: – *Готовящеи бѣсу трапезу и испольняющеи кумирж чърпаніє*; та переносне значення: – *чърпаніє, почърпаніє*: – *Клжджь, точа жизни мудро(сти) чърпаніємъ, вѣрнымъ...* [XI Срезневський, III, с. 1567]. Ще один фонетичний ряд дієслова *чърпати* (*чърпати* = *чърпати* = *чърпати* = *чърпати*) має декілька споріднених значень – *чърпать*: – *чърпаху, льюще (льюще) воду*; – *наливать, угощать*: *Чърпахуть ми синее вино съ трудом смѣшено. Сл. плк. Игор*. Наступний приклад підтверджує думку про використання цього дієслова не лише у побуті, а також і під час релігійних відправ: *Питаяи же есть и чърпя вино, всім вѣрнымъ подавая честное свое тѣло въ оставленіє грѣховъ. Кир. Тур.* [XII Срезневський, III, с. 1567]. Зауважимо, що вже на той час у др. мові були утворені деривати від *чърпало* – демінутив *чърпальник* (суфікс -льник-) 'ковш': – *малымъ чърпальникомъ море исчерпети* і *чърпальце* = *чърпальце* 'ковшиць': *Пять братинокъ...да чърпальце* [Срезневський, III, с. 1567]. Паралельні графічні варіанти, що відбивають різні стадії процесу втрати зредукованих фонем *чърпць* та *чърпць* зі значенням 'виночерпій' відомі з найдавніших пам'яток: *чърпцью его, златоу чашю погоубившоу и тѣмъ печалноу бывшоу, и слышавъ Александръ и призававъ...* Тотожне лексичне значення 'виночерпій' мають іменники *чърпцьи* = *чърпцьи* = *чърпцьи*: *То гдѣ ти соуть чърпцьи. Чърпцьиа готови предѣстояху. Чърпцьи кесаревь* [Срезневський, III, с. 1567].

Поодинокі випадки вживання слова *чърпало* // *почърпало* // *ковш* у пам'ятках XVII ст. вказують на функціонування в тогочасній українській мові паралельних форм, що мали однакове лексичне значення: *чърпало*, *почърпало*: *вѣдро* [Беринда, с. 156]; *чърпало*, *Situla/ Vrna / matella / Vas aquarium* [ЛСЛ, с. 536]; *ковш* *почърпало* [Синоніма, с. 122]. Спорадично засвідчено варіант *почърпало*: *чърпало*, *ковш* [ТМ, II, с. 202]; семантичний варіант *поставець* 'род сосуда для пиття'; род ковша для черпання пива, квасу і др.: *Поставець на столу стоять порожнице* [ТМ, II, с. 185].

На синонімію з лексемою *відро* вказує й І. Максимович, фіксуючи префіксальний дериват: *Situla. Почърпало, вѣдро, вѣдерце* [Махим, Ч. II, с. 1201].

Писемні джерела XIX ст. свідчать про особливу ак-

тивність використання лексеми *чърпало* на українському ґрунті. П. Білецький-Носенко зафіксував: *Кившъ. Ковшъ*, вказуючи на фонетичні відмінності між українським та російським варіантом цього слова (чергування голосних [i] // [o] в закритому складі) [Б-Н, с. 183]; *Ковганка. Корчага. Ковшъ* [Б-Н, с. 187] – семантика слів залишається незмінною в обох мовах, змінюється лише орфографія.

П. Білецький-Носенко подає у своєму словнику лексичний варіант *чумъ*, що мав відповідник у російській мові – *ковшъ* (*въ російськихъ льтописяхъ*) 'великий дерев'яний ківш'. Окрім цього автор висловлює помилкове, на нашу думку, припущення про походження лексеми *чумак* та всіх її похідних саме від зазначеної лексеми *чумъ*, проводить паралель з татарською [Б-Н, с. 393]. Перекладні словники цього періоду також фіксують варіанти лексеми *чърпало* 'черпак' та *чърпак* та дериват від них – *чърпальня*, утворений суфіксальним способом [Желехівський, II, с. 1068]. Українському *коряк* та *корчик* відповідало російське *чърпакъ* [Левченко, с. 176].

Частота і послідовність уживання слова *чърпак* упродовж XX ст. були досить обмеженими. Зауважимо, що Словник української мови Б. Грінченка засвідчує слово *чърпак*, але не має слова *чърпало*. Лексема *чърпак* 'черпак на довгій палці або відро з короткою ручкою, що стоїть догори, для набирання води': *Ось чърпак з водою* [Грінченко, IV, с. 458–459]. Інші лексичні значення не пов'язані з темою дослідження. Уже на початку XX ст. лексема зазнає змін не лише на рівні графічного оформлення, а й набуває додаткового (переносного) значення та розширює сферу використання з побутової до назви знаряддя праці. І. Огієнко зафіксував обидві форми – *чърпак* і *чърпало*, трактуючи їхню семантику як назву посудини, міри рідини, вказуючи на час фіксації – XV ст. Дієслово *чърпати*, на його думку, могло мати праслов. коріння, і функціонувало у прямому та переносному значеннях [Ларіон, IV, с. 485].

Сучасна українська мова зберегла лексему *чърпак* на позначення 'ковша як посудини для черпання чогонебудь, невеликої посудини', а також на позначення технічного терміна 'частини машини, механізму, що має форму ковша для виймання ґрунту, породи' [СУМ, XI, с. 312]. Іменник жіночого роду *чърпалка* – синонім до *чърпак*, *ківш*, але слугує лише для називання виду посудини для черпання. Демінутив від *чърпак* – *чърпачок* зберіг лексичне значення. Дериват *чърпачовий* виражено прикметником, він є суфіксальним утворенням (суфікс -овий) від початкової форми *чърпак*. Деривати *чърпальник* та *чърпальниця* утворені від іменника *чърпак*, але є назвами спеціальних понять, точніше назвами спеціальності людей певної професії; *чърпальний* указує на призначення. Дієслово *чърпати* має пряме і переносне значення, утворені від нього *чърпатися* і *чърпаня* однокореневі з *чърпати* – *чърпнути* [СУМ, XI, с. 312].

Окрім західноукраїнські говірки зберегли лексему *чърпак*, яка має декілька лексичних значень: вид посуду та термін із анатомії; є синонімом до закарп. *чъркало*, 'назва рибальської снасті' [Сабадош, с. 415]. У бойківських говірках граматична форма *чърпак* має зовсім іншу семантику: 'рибальський термін або при-

стрій для збирання чорниць [Онишкевич, с. 367].

Висновки. До складу зазначеної підгрупи входять лексеми, які відрізняються етимологією, за часом першої фіксації та відображенням у сучасній українській мові, її говірках. Більшість назв належить до питомої лексики: *дзбан/дзбан, корчага, черпак*. Праслов'янізмами є *дзбан/дзбан, корчага*; в давньоукраїнський період у мові з'явився номен *черпак*; *носатка* зафіксоване в новій українській мові; запозиченням з

церковнослов'янської є *кондійка*. Лексема *черпак* збереглася в сучасній мові та розширила лексичне значення, усі інші перейшли до пасивного шару лексики. Всі вони спорадично зафіксовані в українських говірках.

Варто продовжувати дослідження лексико-семантичних груп та їх підгруп української побутової лексики. Результати їх вивчення повинні стати підгрунтами для подальших лінгвістичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малюк О.Ю. Систематологічний та культурологічний аспекти номінації посуду в сучасній українській мові (на матеріалі назв реалій побутово-виробничого призначення): дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2000. 200 с.
2. Нидерле Л. Славянские древности. Москва: Изд-во иностр. лит., 1936. 450 с.
3. П'яст Н.Й. Формування тематичної групи «Назви посуду» в сучасній українській літературній мові: дис. ... канд.

філол. наук. Київ, 2003. 19 с.

4. Царалунга, І. Б. Назви посуду в українських актових книгах кінця XVI – початку XVII століття. *Наукові записки*. Сер.: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. пр. Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 100. С. 483-487.

REFERENCES

1. Maliuk O.Iu. Systematolohichniy ta kulturolohichniy aspekty nominatsii posudu v suchasniy ukrainskiiy movi (na materialii nazv realii pobutovo-vyrobnychoho pryznachennia): dys. ... kand. filol. nauk. Donetsk, 2000. 200 s.
2. Nyderle L. Slavianskye drevnosti. Moskva: Yzd-vo ynostr. lyt., 1936. 450 s.
3. Piast N.I. Formuvannia tematychnoi hrupy «Nazvy posudu» v suchasniy ukrainskiiy literaturnii movi: dys. ... kand. filol.

nauk. Kyiv, 2003. 19 s.

4. Tsaralunha, I. B. Nazvy posudu v ukrainskykh aktovykh knyzhakh kintsia KhVI – pochatku KhVII stolittia. *Naukovi zapysky*. Ser.: Filolohichni nauky (movoznavstvo) : zb. nauk. pr. Kirovohrad. derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2011. Vyp. 100. S. 483-487.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Аркушин** – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок у 2-х т. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Держ ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1. А – Н, 2000. 353 с., Т. 2. О – Я, 200. 456 с.
2. **Беринда** – Лексикон словенороський Памви Беринди / підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчук: надрук. з вид. 1697 р. фотомех. способом. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 271 с.
3. **Б-Н** – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до вид. В. В. Німчук. Київ: Наукова думка, 1966. 421 с.
4. **Грінченко** – Словник української мови: В 4 т. / за ред. Б. Д. Грінченка. Київ: Лексикон, 1996.
5. **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: В 7 т. Київ: Наукова думка, 1982 – 2012. Т. 1 – 6.
6. **Желехівський** – Желехівський Є., Недільський С. Мало-русько-німецький словник. Львів, 1886. Т. 1: А – О, 590 с.; Т. 2.: П – Я, 632 с.
7. **Зизаній** – «Лексис» Лаврентія Зизанія. «Синоніма славеноросская» / підгот. текстів пам'яток і вступ. стаття В. В. Німчука. Київ: Наукова думка, 1964. С. 23 – 89.
8. **Іларіон** – Етимологічно-семантичний словник української мови – Etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language : У 4 т. / Митрополит Іларіон ; ред. й допов. М. Ласло-Куцюк. – Вінніпег: Волинь, 1979 – 1994. Інститут дослідів Волині; Ч. 39. Т. 1: А – Д / ред., Ю. О. Мулик-Луцик, 1979. 365 с.; Т. 2: Е – Л / ред. Ю. О. Мулик-Луцик, 1982. 399 с.; Т. 3: М – О / ред. Ю. О. Мулик-Луцик, 1988. 415 с.; Т. 4: П – Я / ред. Ю. О. Мулик-Луцик. 1994. 557 с.
9. **ІСУМ** – Історичний словник українського язика / Всеукр. акад. наук, НДІ мовознав., Словник. сектор; уклад.: Є. Тимченко [та ін.] ; ред. С. Тимченко. Харків; Київ: Держ. вид. України, 1930. Т. 1 : А–Ж: зошит II (Г – Ж). 1932. 419 с.; Т. 1: А – Ж : зошит I (А – Г). 1930. XXIV, 528 с.
10. **КлЗ** – Зинівіт К. Вірші. Приповіді посполиті / підгот. тексту І. П. Чепіги; іст.-літ. коментар В. П. Колосової.

Київ: Наукова думка, 1971. 391 с.

11. **ЛСЛ** – Славинецький Є., Корецький-Сатановський А. Лексикон славено-латинський. Славинецький Є. Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон славено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підг. до друку В. В. Німчук. Київ: Наукова думка, 1973. С. 423 – 541.
12. **Онишкевич** – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984. Ч. 1. А – Н, 1984. 494 с.; Ч. 2. О – Я, 1984. 514 с.
13. **Сабадош** – Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського р-ну. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
14. **Синоніма** – Синоніма славеноросская. «Лексис» Лаврентія Зизанія. «Синоніма славеноросская» / підг. текстів і пам'яток і вступ. стаття В. В. Німчука. Київ: Наукова думка, 1964. С. 91 – 172.
15. **СЛЛ** – Славинецький Є. Лексикон латинський. Славинецький Є. Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон славено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підг. до друку В. В. Німчук. Київ: Наукова думка, 1973. С. 59 – 420.
16. **Срезневський** – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. СПб., 1893 – 1912. Т. 1 – 3.
17. **СУМ** – Словник української мови: В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 1 – 11.
18. **СУМ XVI – XVII** – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 1994 – 2017. Вип. 1 – 17.
19. **ТМ** – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.: У 2-х кн. / підг. вид. В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ – Нью-Йорк, 2002.
20. **Уманець** – Уманець М., Спілка А. Словарь російсько-український. Львів, 1893 – 1894. Т. 1 – 2.
21. **Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. Москва: Прогресс, 1964 – 1973. Т. 1 – 4.

22. **Шило** – Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник. Львів, Нью-Йорк: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2008. 288 с.
ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков / под ред. О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1974 – 2014. Вып. 1 – 39.
23. **Maxim** – Maximowicz J. Dictionarum Latino-Slavorum (1718–1724) / Joannis Maximowicz; фотопередрук і передм. О. Горбача. Рим: [s.n.], 1991. Ч. 1. 950 с.; Ч. 2. С. 951 – 1426 (Opera Graeco-Catholicae Academiae Theologicae Leopolitanae; Vol. 81).
- SOURCES**
1. **Аркушин** (Arkushyn) – Arkushyn H.L. Dictionary of West Polissya dialects in 2 volumes Lutsk: RVV "Tower" Volyn. Lesya Ukrainka National University, 2000. Vol. 1. A - H, 2000. 353 p., Vol. 2. O -Ya, 200. 456 p.
2. **Беринда** (Berynda) – Lexicon of Slovenian Pamva Berinda / prepared. text and introduction. Art. VV Nimchuk: print. with kind. 1697 photomech. way. Kyiv: Publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1961. 271 p.
3. **Б-Н** (B.-N.) P. Biletskyi-Nosenko Dictionary of the Ukrainian language / P. P. Biletskyi-Nosenko [Prepared for publication by V. V. Nimchuk]. – Kyiv: Naukova dumka, 1966. – 421p.
4. **Грінченко** (Grinchenko.) – Dictionary of the Ukrainian Language: in 4 volumes / Edited by B. D. Hrinchenko. – K.: Lexycon, 1996.
5. **ЕСУМ** (ESUM) – An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: in 7 volumes – K.: Naukova dumka, 1982 – 2006. – Volume 1-7.
6. **Желехівський** (Zhelehivsky) – Zhelehivskyi Ye., Nedilskyi S. Malorussian-German dictionary. Lviv, 1886. Vol. 1: A - O, 590 p.; T. 2.: P - Ya. 632 p.
7. **Зизаній** "Lexis" by Lawrence Zizani. "Synonym of Slavic" / prepared. memo texts and introduction. article by VV Nimchuk. Kyiv: Naukova Dumka, 1964. P. 23 - 89.
8. **Ларіон** (Iarion) – Etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language - Etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language: У 4 т. / Митрополит Ларіон; ed. and added. M. Laszlo-Kutsiuk. - Winnipeg: Volyn, 1979 - 1994. Volyn Research Institute; Ch. 39. T. 1: A - D / red., Yu. O. Mulik-Lutsik, 1979. 365 p.; Vol. 2: E - L / ed. Yu. O. Mulik-Lutsik, 1982. 399 p.; Vol. 3: M - O / ed. Yu. O. Mulik-Lutsik, 1988. 415 p.; T. 4: P - I / ed. Yu. O. Mulik-Lutsyk. 1994. 557 c
9. **ІСУМ** (ISUM) – Historical Dictionary of the Ukrainian Language / Edited by Ye. Tymchenko. Ch.; K.: State Publishing House of Ukraine, 1930 – 1932. – Volume I.
10. **КлЗ** (CIZ) – K. Zynoviiv Poems. Folksy embellishments / □Text preparation by I. P. Chepiha; Historico-literary commentary by V. P. Kolosova □. K.: Naukova dumka, 1971. – 391 p.
11. **ЛСЛ** (LSL) – E. Slavinetsky, A. Koretsky-Satanovsky Slavic-Latin lexicon // E. Slavinetsky Latin lexicon of E. Slavinetsky. Slavic-Latin lexicon of E. Slavinetsky and A. Koretsky-Satanovsky / [Prepared for publication by V. V. Nimchuk]. K.: Naukova dumka, 1973. p.423 – 541.
12. **Онишкевич** (Onishkevich) – Onyshkevych M.Y. Dictionary of Boiky dialects: in 2 parts. Kyiv: Naukova Dumka, 1984. Part 1. A - H, 1984. 494 p.; Part 2. O - Ya, 1984. 514 p.
13. **Сабодош** (Sabadosh) – Sabadosh IV Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyrynysia, Khust district. Uzhhorod: Lira, 2008. 480 p.
14. **Синоніма** . (Sinonima) – Synonymous with Slavonic. "Lexis" by Lawrence Zizani. "Synonym of Slavic Russia" / ed. texts and memorabilia and introduction. article by VV Nimchuk. Kyiv: Naukova Dumka, 1964. S. 91 - 172.
15. **СЛЛ** (SLL) – Slavynetskyi Y. (Leksykon Latynskyi // Slavynetskyi Y. Leksikon Latynskyi Ye. Slavynetskogo. Leksykon slaveno-latynskyi Y. Slavynetskogo ta A. Koretskogo-Satanovskogo (Latin Glossary // Slavynetskyi Y. Latin Glossary by Slavynetskyi Y. Latin-Slavic Dictionary. Slavynetskyi Y. and Koretskyi-Satanovskyi / [Ed. by V.V. Nimchuk]. Kiev: Naukova dumka, 1973. – p. 59-420. Print.
16. **Срезневский** (Sreznevsky) – I. I. Sreznevsky The Materials for a Dictionary of the Old Russian Language / I. I. Sreznevsky. – St. Petersburg, 1893 – 1912. – Volume 1 – 3.
17. **СУМ** (SUM) – .Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 volumes K.: Naukova dumka, 1970 – 1980. – Volume 1-11.
18. **СУМ XVI – XVII** – Dictionary of the Old Ukrainian Language XVI – XVII ст. Lviv: Institute of Ukrainian Studies. I. Групакевич of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1994 2017. Вип. 1 – 17.
19. **ТМ** (TM) – Tymchenko E. Materials for the dictionary of written and book Ukrainian language of the XV - XVIII centuries: In 2 books. / prep. kind. VV Nimchuk, GI Fox. Kyiv - New York, 2002.
20. **Фасмер** (Fasmer) – M. Vasmer Etymological dictionary of the Russian language / [Translated from German and amended by O. N. Trubachev]. – M.: Progress, 1964 – 1973. – Volume 1 – 4.
21. **Шило** – Transnistrian regional dictionary. Lviv, New York: I. Кривакевич Institute of Ukrainian Studies, 2008. 288 p.
ЭССЯ – Etymologicheskyy slovar slavianskykh yazykov / pod red. O. N. Trubacheva. Moskva: Nauka, 1974 – 2014. Vyp. 1 – 39.
22. **Maxim** – Maximowicz J. Dictionarum Latino-Slavorum (1718–1724) / Joannis Maximowicz; фотопередрук і передм. О. Горбача. Рим: [s.n.], 1991. Ч. 1. 950 с.; Ч. 2. С. 951 – 1426 (Opera Graeco-Catholicae Academiae Theologicae Leopolitanae; Vol. 81).

On the question of the lexical-semantic subgroup of names of dishes for liquids

L. M. Naumenko

Annotation. The article continues the series of the author's publications, which are devoted to the study of the history of formation of separate lexical and semantic groups of names of dishes and furniture, which are most often used in everyday life of Ukrainian people. The article analyzes the tokens to denote the names of dishes used for liquid storage. The history of formation of names is traced; changes that have occurred at the phonetic or graphical levels. The language of origin and fixation in various Ukrainian sources have been established. The current state of use in the language is clarified: Ukrainian literary language or dialects.

Keywords: dishes, lexeme, lexical meaning, diminutive, jug, korchaga, ladle.

Национальная обусловленность аксиологических значений в немецкоязычном культурном пространстве

О. В. Петрочук

Киевский национальный лингвистический университет, Киев, Украина
Corresponding author. E-mail: oxana.petrotschuk@knlu.edu.ua

Paper received 03.05.21; Accepted for publication 19.05.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-10>

Аннотация. Рассматривается национальная обусловленность аксиологических значений в немецкоязычном культурном пространстве, которые формируются на основе конвенциональных ценностей. Ценность связана с особенностями национальной культуры, и с познавательной деятельностью человека в процессе оценивания предметов окружающего мира. В оценочных языковых знаках отражаются не только ценности (посредством позитивных оценок), но и антиценности, характеризующие отрицательными оценками. Языковые пары, образующие семантические диады соотносятся с определёнными национальными и культурными представлениями о ценностях и антиценностях. Взаимоотношения, возникающие в экстралингвистической сфере, обуславливают механизмы вербализации ценностей в языковой картине мира.

Ключевые слова: аксиологическое значение, ценность, антиценность, оценочная картина мира, ценностная картина мира.

Введение. Формирование в научных исследованиях понятия «ценность» относят ко второй половине XIX века, и связывают традиционно с трудами немецкого естествоиспытателя и философа Г. Лотце, который в 60 — 70-е гг. XIX в. отделил область ценностного определения должного от области явлений действительности (фактов) и их познания (истин). Тем самым он придал понятию «ценность» категориальный смысл, имеющий значение как для бытия, так и для познания [10]. Это обеспечило в дальнейшем возможность исследования вербализации ценностей и установления культурных своеобразий восприятия окружающего мира и национально-самобытной концептуализации действительности.

Цель. Рассмотреть и проанализировать национальную обусловленность аксиологических значений в немецкоязычном культурном пространстве, которые формируются на основе конвенциональных ценностей.

Материалы и методы. В исследовании используются общенаучные приёмы анализа: наблюдение, моделирование, классификация; научные методы: индукция, дедукция, анализ, синтез, абстрагирование, обобщение и др.; лингвистические методы такие как, описательный метод – для констатации характерных языковых явлений на данном этапе его развития, связанных с формированием аксиологических значений; метод синхронного анализа, применяемый для изучения социального функционирования языка, для описания и анализа особенностей аксиологических значений в немецкоязычном культурном пространстве.

Краткий обзор публикаций по теме. Рассмотрение проблем ценностей присутствуют уже и в древности, и в средневековье [1]. Именно средневековье является для всех европейских культур источником национальной самобытности и своеобразия. Здесь формируются базисные парадигмы национального менталитета – специфический для данного народа изначальный взгляд на окружающий мир [3].

В философских учениях древности и средневековья происходит формирование эстетических основ ценностного восприятия окружающего мира [1]. Ценность представляет собой значимость предмета для человека

и основывается на отношении предмета, обладающего ценностью, к человеку, а именно, к его отношению к миру. Ценностное отношение, выделяет объектные характеристики как самих явлений, так и их свойств. Ценность отображает насколько предмет важен для человека, насколько отвечает его потребностям и интересам. Ценности обладают определённой объективностью [9]. Основу изучения национальной обусловленности аксиологических значений в немецкоязычном культурном пространстве составляет изучение включённости ценностного отношения немцев к предметам и явлениям в формирование оценочной характеристики.

Ценность неразрывно связана как с особенностями национальной культуры, так и с познавательной деятельностью человека в процессе оценивания предметов окружающего мира [11]. Человек наделяет ценностью те объекты, которые вызывают достаточно сильные субъективные переживания в связи с их обладанием или потерей. При сопоставлении переживаний отдельных субъектов возможны аналогии, которые позволяют говорить о существовании неких общих ценностей, характерных для больших групп субъектов [1]. Устойчивые сравнения, закреплённые в национальном языке, которые демонстрируют эстетические и социальные оценки — яркое тому подтверждение: *[schön] wie die Sonne sein, [schön] wie eine Rose sein, bildschön sein, rein wie eine Lilie sein, kristallklar sein, rein wie ein Kristall sein, schön wie ein Gott; ein Kerl wie ein Baum (eine Eiche), launisch wie Aprilwetter; Wie im Schlaraffenland leben* [13].

Результаты и их обсуждение. Ценность напрямую зависит от экспликации ценностного отношения в рамках мировоззрений и традиций отдельно взятой нации. Одной из форм экспликации ценности является языковая выраженность, т. е. языковое и речевое воплощение ценностных представлений человека [9, с. 11]. Важным аспектом изучения особенностей представления ценностей одного культурного пространства является анализ как положительных, так и отрицательных ценностей присущих той или иной нации. Данный анализ основывается на выявлении ценностей у носителей одного национального языка в рамках конкретной

культуры. В оценочных языковых знаках отражаются не только ценности (посредством позитивных оценок), но и антиценности, характеризуемые отрицательными оценками [5]. Изучение информационно-смыслового потенциала оценочных значений выясняет суть механизмов, которые удерживают в системе значений национального языка знания о том, что является хорошим, а что — плохим (полезным/вредным; приятным/неприятным и т. п.). Такие знания дают возможность раскрыть ценностные ориентиры нации, а также её мировоззрение [6]. Ценность всегда антропогена, т. е. является результатом человеческого осмысления и оценки. Ценностная система отражает представления конкретной нации о ценности (о норме) и антиценности (отступлениях от нормы) [11]. Составляющими элементами ценности являются критерии нормы, пользы, целесообразности, определяющие практическую значимость действий и поступков человека как благоприятную. Оценивание объектов реального мира происходит в соответствии с их практической значимостью, выражающейся в соответствии норме и являющейся полезной и целесообразной [5].

Классификация конвенциональных ценностей и антиценностей, закодированных в сознании и культуре социумов, представляет собой семантические диады, такие как: жизнь — смерть, здоровье — болезнь, счастье — несчастье, родина — чужбина, труд — безработица, лень — отдых, богатый — бедный, умный — глупый, правда — ложь, смех — плач, рай — ад. Языковые пары, образующие семантическую диаду, которые заполняются конкретным языковым материалом, отражают национальное своеобразие концептуализации универсальных ценностей и соотносятся с определёнными национальными и культурными представлениями о ценностях и антиценностях [12]. Следовательно, системность устройства и взаимосвязь языка и культуры позволяют объяснить национальную обусловленность аксиологических значений и выявить национально-специфичные признаки немецкоязычного культурного пространства.

Ценности — это цели, ориентирующие человека в его деятельности и детерминирующие нормы его поведения. Ориентация на ценности — важнейшая характеристика познания мира человеком, а сами ценности составляют основу человеческого мировоззрения [4]. Ценность, как отмечалось выше, — это положительная значимость объектов окружающего мира как для отдельного человека, так и для нации в целом, которая определяется не их свойствами самими по себе, а их вовлечённостью в сферу человеческой жизнедеятельности, интересов и потребностей, социальных отношений [11].

Ценности как идеалы и приоритеты человеческой

деятельности характеризуют духовный и материальный мир человека, своеобразие национально-культурного миропонимания, закреплённого и отражённого в языке. Ценности — это ориентиры жизнедеятельности человека, для изучения которых выявляются культурные коды. Культурные коды всегда национально детерминированы и обусловлены самобытной культурой народа. Культурный код представляет собой реалию, которую человек «наградил» определённым культурным смыслом, и которая взаимодействует с экстралингвистической сферой. Связи и отношения, возникающие в экстралингвистической сфере, обуславливают своеобразие механизмов вербализации ценностей в языковой картине мира [12].

Языковая картина мира — переработанная и зафиксированная посредством языковых знаков информация о мире — основывается на том знании, которое внушается родным языком с его единицами и категориями. Языковая картина мира обусловлена и репрезентирована национальным языком, поэтому она не может носить глобальный и всеобщий характер [2; 7]. Передавая знаковым способом миропонимание народов языковая картина мира фиксирует важные фрагменты действительности и закрепляет посредством средств языкового выражения представления об объективном мире, и суждение о нем, а именно: его ценностные характеристики и субъективное отношение к нему со стороны членов данного культурного пространства [5]. Языковая картина мира является ментально-лингвальным образованием, её элементы — концепты [2, с. 400].

Ценностная картина мира отражает систему идеалов общества и представляет собой специфическую разновидность языковой картины мира. Главным фактором формирования ценностной картины мира выступает оценка. В каждом культурном пространстве существуют свои представления о том, что ценно, а что антиценно [2]. Оценочная картина мира представляет собой совокупность ценностных культурно-мировоззренческих установок, которые в особом взаимодействии отражаются различными средствами и находят своё выражение в национальном языке.

Выводы. Таким образом, можно предположить, что национальная специфика аксиологических значений в немецкоязычном культурном пространстве фиксируется иерархически в оценочной, ценностной и языковой картинах мира. Оценочная и ценностная картины мира являются фрагментами языковой картины мира. Взаимоотношения ценностной и оценочной картин мира является актуальной перспективой дальнейших исследований, так как ценности и оценки, представленные сквозь призму семантики, отражают национальные культурные характеристики, соотносённые с определённым культурным пространством.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баева Л. В. Ценности изменяющегося мира: Экзистенциальная аксиология истории [Текст] : монография. Астрахань, 2004. 275 с.
2. Гончарова Н. Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки, 2012. №2. С. 396-405.
3. Кузнецова Т. В. Искусство и «дух народа» в проблематике немецкой эстетической мысли конца XVIII — начала XIX века // Философия и общество. 2000. №3(20). URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/521473/>.
4. Маслова В. А. Образы языка как главной национальной ценности // Аксиологические аспекты современных филологических исследований: тез. докл. Междунар. науч. конф. (УрФУ, 15-17 октября, 2019) / Отв. ред. Н. А. Купина. Екатеринбург: Издательский дом «Ажур», 2019. С. 38-40.

5. Мед Н. Г. Оценочная картина мира в испанской лексике и фразеологии (на материале испанской разговорной речи): дис. доктора филологических наук. — Санкт-Петербург, 2008. — 332 с.
6. Писанова Т. В. Национально-культурные аспекты оценочной семантики: Эстет. и этич. оценки: дис. доктора филологических наук. — Москва, 1997. — 393 с.
7. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. / Отв. ред.: Б. А. Серебrennikov. М.: Наука, 1988. С. 8-69.
8. Салеев В. А. Как я понимаю культурологию // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук, 2018. Т. 63, № 3. С. 263-272.
9. Томберг О. В. Аксиологические характеристики художественных образов в англосаксонской поэтической лингвокультуре: дис. доктора филологических наук. — Волгоград, 2019. — 486 с.
10. Фёдоров В. А., Благова А. С. Эволюция понятия «Ценность» // Вестник РУДН. Серия: Философия, 2016. №1. С. 128-140.
11. Ценность // Большой Энциклопедический словарь. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/319990>.
12. Юнусова Р. Д. Семантика фразеологизмов о гостеприимстве: аксиологический аспект // Проблемы истории, филологии, культуры, 2009. №4 (26). С. 133-136.
13. Tushych Y. Ethnokulturelle Elemente in der Phraseologie (Untersuchung anhand folgender Sprachen: Ukrainisch, Tschechisch, Deutsch und Russisch): Inauguraldissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie. — Greifswald, 2014. — 268 с.

REFERENCES

1. Baeva L. V. Tsennosti izmenyayushchegosya mira: Ekzistentsialnaya aksiologiya istorii [Tekst] : monografiya. Ast-rakhan, 2004. 275 p.
2. Goncharova N. N. Yazykovaya kartina mira kak obekt lingvisticeskogo opisaniya // Izvestiya TulGU. Gumanitarnye nauki, 2012. №2. P. 396-405.
3. Kuznetsova T. V. Iskusstvo i «dukh naroda» v problematike nemetskoj esteticeskoy mysli kontsa XVIII — nachala XIX veka // Filosofiya i obshchestvo. 2000. №3(20). URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/521473/>.
4. Maslova V. A. Obrazy yazyka kak glavnoy natsionalnoy tsennosti // Aksiologicheskie aspekty sovremennykh filologicheskikh issledovaniy: tez. dokl. Mezhdunar. nauch. konf. (UrFU, 15-17 oktyabrya, 2019) / Otv. red. N. A. Kupina. Yekaterinburg: Izdatelskiy dom «Azhur», 2019. P. 38-40.
5. Med N. G. Otsenochnaya kartina mira v ispanskoj leksike i frazeologii (na materiale ispanskoj razgovornoj rechi): dis. doktora filologicheskikh nauk. — Sankt-Peterburg, 2008. — 332 p.
6. Pisanova T. V. Natsionalno-kulturnye aspekty otsenочноy semantiki: Estet. i etich. otsenki: dis. doktora filologicheskikh nauk. — Moskva, 1997. — 393 p.
7. Postovalova V. I. Kartina mira v zhiznedeyatel'nosti cheloveka // Rol chelovecheskogo faktora v yazyke: Yazyk i kartina mira. / Otv. red.: B. A. Serebrennikov. M.: Nauka, 1988. P. 8-69.
8. Saleev V. A. Kak ya ponimayu kulturologiyu // Ves. Nats. akad. navuk Belarusi. Ser. gumanit. Navuk, 2018. T. 63, № 3. P. 263-272.
9. Tomberg O. V. Aksiologicheskie kharakteristiki khudozhestvennykh obrazov v anglosaksonskoy poeticheskoy lingvokulture: dis. doktora filologicheskikh nauk. — Volgograd, 2019. — 486 p.
10. Fedorov V. A., Blagova A. S. Evolyutsiya ponyatiya «Tsennost» // Vestnik RUDN. Seriya: Filosofiya, 2016. №1. P. 128-140.
11. Tsennost // Bolshoy Entsiklopedicheskiy slovar. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/319990>.
12. Yunusova R. D. Semantika frazeologizmov o gostepriimstve: aksiologicheskiy aspekt // Problemy istorii, filologii, kultury, 2009. №4 (26). P. 133-136.
13. Tushych Y. Ethnokulturelle Elemente in der Phraseologie (Untersuchung anhand folgender Sprachen: Ukrainisch, Tschechisch, Deutsch und Russisch): Inauguraldissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie. — Greifswald, 2014. — 268 p.

National dependence of the axiological meanings in German-speaking cultural space

O. V. Petrochuk

Abstract. The article examines the national conditioning of axiological meanings in the German-speaking cultural space, which are formed on the basis of conventional values. The concept of *value* is analyzed, which possesses a categorical meaning and is significant both for everyday life and for cognition. The value is associated with the peculiarities of the national culture, and with the cognitive activity of a person in the process of evaluating objects of the surrounding world. Value is always the result of human understanding and appreciation. With value perception, analogies are possible in the experiences and perceptions of individual people. These analogies determine the existence of certain common values characteristic of national mentality. The main paradigms of national mentality are formed in the Middle Ages. Values are explicated through linguistic expression. In evaluative linguistic signs, not only values are reflected (through positive evaluations), but also anti-values, characterized by negative evaluations. Language pairs that form semantic dyads correspond to certain national and cultural ideas about values and anti-values. The relationships that arise in the extralinguistic sphere determine the mechanisms of verbalization of values in the linguistic picture of the world. Evaluative and value worldviews are fragments of the linguistic worldview.

Keywords: axiological meaning, value, anti-value, evaluative worldview, value worldview.

Репрезентація іноземних літератур в англomовних перекладах та ідеологічна поляризація світу в ХХ ст.

Н. М. Рудницька

Кафедра германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Paper received 05.05.21; Accepted for publication 23.05.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-11>

Анотація. У статті розглядається репрезентація іноземних літератур в англomовних перекладах в умовах ідеологічної поляризації світу в 1920-х – 1980-х р.р. Висвітлено ідеологічні чинники, які впливали на добір першотворів для перекладу, та особливості репрезентації літератур країн «соцблоку» у Сполученому королівстві та США.

Ключові слова: художній переклад, ідеологія, цензурування перекладів, літературний канон, ідеологічно вмотивована асиметрія.

Події 1910-х р.р. – Перша світова війна, Жовтнева революція в Росії – мали визначальний вплив на всі сфери діяльності людства, включаючи культуру в цілому і художній переклад зокрема. У західних демократіях протягом ХХ ст. відбулося послаблення тиску пуританської та релігійної цензури, але царина художнього перекладу зазнавала значних обмежень під тиском політичної ідеології. Внаслідок такого впливу добір творів для перекладу в англomовних країнах був обмежений і розширення репертуару перекладних творів на пряму залежало від актуальної політичної ситуації у країні і світі.

Починаючи з 1980-х р.р. вплив ідеологічних чинників на переклад у демократичному суспільстві опинився в центрі перекладознавчих досліджень. Низка дослідників зосередили увагу на впливі конкретної ідеології, як-от патріархальної і феміністичної (В. Godard, В. Johnson, S. Simon, M. Wildeman), або впливу ідеологічних чинників на переклад у (пост)колоніальному контексті (S. Bassnett, G.C. Spivak, Н. Trivedi). Ідеологічний аспект перекладу як складової націєтворчого проекту Ізраїлю розглядали дослідники в межах теорії полісистеми (I. Even-Sohar, N. Ben-Ari). Дж. Мандей висвітлив ідеологічне модифікування перекладів латиноамериканської літератури англійською мовою та вплив ідеології перекладача на професійну діяльність [Munday 2007, 2008].

Більш широкий підхід застосовують А. Лефевр і С. Баснет, розглядаючи переклад в цілому як «переписування», на яке впливає ціла низка чинників, включаючи ідеологію [Bassnett 1992; Lefevre 1992]. Л. Венуті, аналізуючи англomовні переклади, наголошує на «обов'язковому одомашненні» перекладеного тексту і вписуванні в нього «мовних і культурних цінностей, що є зрозумілими» для цільової аудиторії [Venuti 1998: 67]. Цілком справедливим видається твердження П. Торопа щодо розвинених демократичних країн, що там відбувалося «переідеологізує (в найширшому сенсі слова) “переписування” перекладу» [Тороп 2015: 89].

Увага дослідників до ідеологічного аспекту перекладу і необхідність комплексного дослідження і осмислення ідеологічних чинників художнього перекладу визначають **актуальність** даної розвідки, **метою** якої є висвітлення особливостей репрезентації іноземних літератур в англomовних перекладах під впливом ідеологічної поляризації світу у 1920-х – 1980-х р.р.

Об'єктом розгляду виступають особливості репрезентації іноземних літератур у перекладі, а **предметом** – ознаки першотворів та зовнішні ідеологічні чинники, які впливали на (не)переклад художніх творів англійською мовою у зазначений період.

Унаслідок поширеного уявлення про те, що ідеологічне цензурування перекладів існувало перш за все у країнах соцтабору, а також появи доступу до державних архівів східноєвропейських країн після 1991 р., дослідники цензури в перекладі зосередили увагу саме на цих країнах (А. Азов, О. Вімп, С. Вітт, Н. Камовнікова, С. Шеррі та ін.). За твердженням Б. Мюллер, недоступність архівів відповідних інституцій у західноєвропейських країнах і США сприяла зверненню дослідників «до Сходу, до доступних даних» [Müller 2012: 99] (тут і далі переклад іншомовних цитат наш. – Н.Р.). Дослідниця називає уявлення про обмеженість цензурного втручання у переклад «не-демократичними» країнами «упередженням», оскільки і в ХХІ ст. продовжують функціонувати такі організації, як Британська рада з класифікації фільмів, а деякі переклади мають явні ознаки цензурування, як-от північноамериканський переклад роману К. Вольф “Patterns of Childhood”, з якого вилучено всі згадки про війну у В'єтнамі [Müller 2012: 100].

Досліджуючи ідеологічно вмотивовані перекручення в англomовних перекладах п'єс В. Гавела, М. Вудз вказує, що ці перекручення дають підстави для сумнівів, що п'єси «перемістилися з умов тотальної цензури на сцену, де панує свобода слова» [Woods 2006: 42]. Тексти, які не зазнали цензурних змін у Чехословаччині, В. Гавелу і його перекладачеві довелося адаптувати і купюрувати при перекладі англійською через ідеологічні чинники [Woods 2006: 43].

Як наголошує М. Вудз, головним елементом драми В. Гавел вважав «відкритість значення» тексту, діалог з глядачем, множинність потенційних інтерпретацій і критикував дидактичність і ідеологізованість сучасної йому драми [Woods 2006: 44]. Однак у перекладі відбувалося спрощення, а п'єси інтерпретувалися виключно як політична сатира, найтрагічнішим було те, що саме зазначені риси ставали згодом об'єктом критики в рецензіях (переважно негативних) і перешкоджали рецепції творів в англomовних країнах: цільова аудиторія на той момент вже втратила інтерес до сатири комунізму, а художня цінність п'єс у перекладах англійською не отримувала високої оцінки [Woods 2006: 72-]

73].

На цензурування перекладів вказував М. Кундера, який у відкритому листі у до британських і північноамериканських видавців перекладу його роману ("The Joke") порівнював останніх з «доктринерами Сталіна» [Kundera 1978].

Аналізуючи ситуацію в царині літератури в цілому, М. Кундера зазначав, що все своє життя в Чехословаччині боровся проти використання літератури з пропагандистською метою, але у західних демократіях література Східної Європи розглядалася виключно як інструмент пропаганди – комуністичної або антикомуністичної. На думку письменника, визначення витвору мистецтва як «дисидентського» є «ідеологічним переключенням, яке деформує» твір, адже важливість останнього не у звинуваченні певного політичного режиму, а в наданні свідчення про життя людини за інших «соціальних та людських обставин» [там само].

На думку М. Вудз, «редагування та переписування цих текстів, щоб привести їх у відповідність до західних уявлень про Східну Європу протягом холодної війни, цілеспрямовано робили самі тексти менш бунтарськими і більш успішними комерційно» [Woods 2006: 7]. Дослідниця називає «іронічною» ситуацію цензурування у перекладі текстів, які вочевидь були обрані для перекладу через їх цензурування в країні створення [Woods 2006: 8].

М. Кундера також вказував, що т.зв. «східні» письменники цікавили Захід лише за умови, що їхні твори були заборонені; в англійських перекладах ці твори називали спрощення, їхня інтерпретація обмежувалася виключно політичною [Kundera 1978].

Як приклад найбільш явного зовнішнього ідеологічного впливу на переклад художньої літератури можна розглядати перекладацький проект ЦРУ 1950-х – 1960-х р.р., на який вказує Ф.С. Сондерз: Управління спонсорувало переклад і публікацію «сотень перекладів різними мовами <...>, що було частиною т.зв. "психологічної зброї"» [Saunders 2000: 209].

ІВА у відборі першотворів для перекладу була характерна не лише для країн соцблоку. Як зазначає Л. Венуті, після Другої світової війни в США завдяки перекладу обмеженої кількості японських письменників було сформовано англійський канон японської літератури – авторитетний, але нерепрезентативний, адже він складався в основному з творів Ю. Танізаки, Я. Кавабати, Ю. Мішіми і не включав комічні та пролетарські романи; ці переклади «створили чіткий стереотип японської культури (невразної, неоднозначної, меланхолійної), що виражав ностальгію за менш войовничою і більш традиційною Японією» [Routledge 2001: 311]. За твердженням Е. Фаулера, перекладені романи «забезпечували правильний образ Японії за часів, коли країна перетворилася <...> зі смертельного ворога у Тихому океані на ключового союзника у холодній війні» [Fowler 1992: 6].

Важливо зазначити, що ознаки ІВА можна виявити не лише тоді, коли переклад означав культурний обмін між країнами, що брали участь в ідеологічному протистоянні. Не обмежуючись аналізом впливу політичних ідеологій, Дж. Мандей розглядає переклад творів латиноамериканських письменників англійською і встановлює залежність між добром першотворів і метою

створити певний імідж Латинської Америки. Дослідник доходить висновку, що вибір перекладацьких стратегій і стиль ТП залежать від ідеологічного макроконтексту [Munday 2008].

СРСР (який часто називали «Росія» в західних країнах, де приділяли увагу культурі лише титульної нації) був головним ідеологічним опонентом західних демократій; відповідно, представлення російської літератури ХХ ст. у перекладах регламентувалося перш за все ідеологічними чинниками. За твердженням Дж. Кейтса, у ХХ ст. переклад і публікація російської поезії англійською, особливо в США, були обов'язково політичними актами; незважаючи на коливання політичного курсу в різні десятиліття, незмінним залишався вплив саме політичних чинників [Kates 2008: 68]. Слід зазначити, що це стосується також і прозових творів, на що вказує, зокрема П. Франс [France 2000: 606]. Справедливим видається твердження дослідника, що російська література ХХ ст. була представлена не у вигляді єдиного літературного канону, а вельми фрагментарно, окремими прізвищами. До 1950-х р.р. красне письменство початку століття було представлене творами І. Буніна, М. Горького та В. Маяковського, а також «спорадичними і дещо рандомними перекладами сучасної російської літератури»: творів І. Бабея, Є. Замятіна, В. Катаєва та Б. Пільняка [France 2000: 606]. Як зазначає Дж. Кейтс, єдина англійська антологія між світовими війнами – "Modern Russian Poetry" (1921 р.) – включала твори 36 поетів у перекладах Б. Дойч і мала на меті продемонструвати, що поезія в Росії не загинула разом з Романовими [Kates 2008: 69].

Період між 1958-м і 1960-м р.р. П. Франс називає «поворотним моментом» в рецепції російської літератури [France 2000: 607]. Дійсно, переклад англійською мовою у 1958 р. роману Б. Пастернака «Доктор Живаго» відкрив і поезію цього автора англійському читачеві; варто зазначити, втім, що вперше увага до творчості Б. Пастернака виникла лише після початку переслідувань автора на батьківщині. У 1960-ті р.р. було перекладено окремі твори В. Аксенова, В. Войновича, Ю. Казакова, В. Некрасова, О. Солженіцина. Інтерес до творчості М. Булгакова у західних видавців виник лише після першої публікації роману «Майстер і Маргарита» в 1966 р. через 26 років після смерті автора; вже наступного року роман було оприлюднено у перекладі англійською М. Гленні, популярність якого відкрила дорогу для перекладів інших творів М. Булгакова. У 1970-ті р.р. було перекладено твори А. Платонова «Чевенгур» і «Котлован», створені наприкінці 1920-х.

Щодо російської поезії, за словами Дж. Кейтса, у цей період перекладачі звертали увагу на тих поетів, які якщо не були дисидентами, то принаймні виділялися своєю «індивідуальністю»: «смільвий» Є. Євтушенко, А. Вознесенський з його «силою і мужністю» [Kates 2008: 71]. Творчість А. Ахматової стала доступною у цей період англійському читачеві і отримала позитивні відгуки критиків; О. Манделштам став відомим після оприлюднення мемуарів його вдови Надії; після еміграції Й. Бродського були оприлюднені переклади його творів, а він набув репутації провідного російського поета [France 2000: 602].

Аналіз репертуару творів російських радянських письменників, представлених в англійських перекладах,

свідчить про вплив ідеологічних чинників на вибір одних творів і ігнорування інших; час публікації перекладів також демонструє залежність від ідеологічного курсу сприймаючої країни. Розглянемо справедливості зазначених тверджень на прикладі відбору творів С. Замятіна, В. Катаєва, Б. Пільняка та Ю. Трифонова.

Антиутопія С. Замятіна «Ми», що змальовує вигадану тоталітарну державу, була вперше оприлюднена не в оригіналі, а саме в перекладі англійською мовою 1924 р. [Zamyatin 1952: XVIII]. Хоча письменник і отримав негласний статус «першого російського дисидента», інші його твори, написані переважно у 1920-х–1930-х р.р., були перекладені англійською лише у 1966 р. і пізніше, після згаданого вище «поворотного моменту» у відносинах між СРСР і західними демократіями. Щодо роману «Ми», протягом ХХ ст. було оприлюднено принаймні п'ять різних перекладів англійською мовою (Г. Зілбурга 1924 р., Б.Г. Герні 1970 р., М. Гінзбург 1971 р., А. Міллера 1991 р., К. Брауна 1993 р.).

В англомовних перекладах спочатку були представлені тільки ті твори В. Катаєва, що містили критику певних аспектів життя радянського суспільства і самі стали згодом об'єктом радянської «офіційної критики»: «Растратчики» (1926 р.) – “Embezzlers” (1929 р.), «Квадратура круга» (1928 р.) – “Squaring the Circle” (1936 р.). Протягом 1962-1976 р.р. було перекладено ще сім творів В. Катаєва (“Our Father Who Art in Heaven”, “The Suicide”, “The Grass of Oblivion” та ін.).

Твори Б. Пільняка, розстріляного 1938 р. і реабілітованого 1956 р., не публікувалися у СРСР у 1930 – 1975 р.р., але в англомовних країнах він мав репутацію «одного з провідних російських авторів свого покоління», за визначенням В. Т. Рек і М. Гріна [Pilniak 1988: 14]; вважалось, що його стиль «виразно контрастує з ортодоксальним радянським стилем» і автор «не вуалює мерзенні або недоречні в ідеологічному аспекті деталі» [там само].

Ю. Трифонов вважався у СРСР одним із головних літературних діячів, але англійською мовою його твори видавалися лише в СРСР (“Students: A Novel” (Foreign Languages Publishing House, 1953); “The Impatient Ones” (Progress Publishers, 1978) аж до 1978 р., коли вийшов друком єдиний за аналізований період переклад англійською, здійснений за межами СРСР (“The Long Goodbye: Three Novellas” (Ardis, 1978)).

Щодо української літератури, можна виокремити

три канали, через які вона досягала англомовного світу у цей період. Як зазначає О. Семенченко, ці канали були сформовані різними ідеологіями: українські емігранти намагалися продемонструвати відмінність української культури від російської і польської; московські і київські видавництва оприлюднювали англійською твори як «контр-пропаганду» у боротьбі з буржуазним націоналізмом і пропагуючи радянські досягнення; англомовні перекладачі (часто у співпраці з інтелектуалами українського походження) перекладали, керуючись перш за все естетичними чинниками, а не політичними [Semenchenko 2000: 219-220].

Слід сказати, що третій канал був найменш політично заангажований також порівняно з потоком перекладів творів російської літератури, що їх виконували англомовні перекладачі. Останні переклади були в центрі уваги західних ідеологів і мали виконувати важливу роль ідеологічної зброї в англомовному світі, створюючи та підтримуючи бажаний образ радянського суспільства, яке в англомовному світі зазвичай визначалося як “Russian”. Українська література, залишившись поза увагою західних ідеологів, отримала шанс на більш різнобічне представлення, але не мала підтримки у вигляді фінансування організаціями, зацікавленими у перекладі певного роду літератури, тому лівова частка англомовних перекладів української літератури була виконана саме українськими політичними емігрантами або за їх участі, і вибір як творів, так і перекладацької стратегії визначався перш за все ідеологічними чинниками (докл. див. [Коломієць 2004; Рудницька 2021]).

Таким чином, ідеологічна поляризація світу стала головним чинником ідеологічно вмотивованої асиметрії в репрезентації іноземних літератур у англомовних перекладах протягом 1920-х – 1980-х р.р.; така асиметрія була спричинена перш за все статусом відповідної країни – статусом «ідеологічного ворога/союзника». Літератури країн соціалістичного блоку розглядалися виключно як інструмент пропаганди, що мало визначний вплив на вибір першотворів для перекладу: перекладалися перш за все твори, заборонені в країні створення, дисидентська література, твори, що містили критику соціалістичного суспільства. Широта представлення конкретної літератури напряму залежала від коливань ідеологічних курсів країн і відносин між західними демократіями і державами соціалістичного блоку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії) : Монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 522 с.
2. Рудницька Н.М. Переклад і ідеологія (від кінця ХІХ століття до сьогодні) : Монографія. – Вінниця : Нова Книга, 2021. – 590 с.
3. Тороп, Пеегер. Тотальний переклад : монографія [пер. з рос.: О.А. Кальниченка, О. І. Оржицького]. – Вінниця : Нова Книга, 2015. – 264 с.
4. Bassnett, Susan and Lefevere, Andre. General editors' preface // Translation/History/Culture : A Sourcebook [Edited by André Lefevere] – Lnd, NY : Routledge, 1992. – 199 p.
5. Bassnett, Susan and Trivedi, Harish. Post-colonial Translation. Theory and practice [Edited by Susan Bassnett and Harish Trivedi]. – Lnd, NY : Routledge, 1999. – 201 p.
6. France, Peter. The Oxford Guide to Literature in English Translation. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 656 p.
7. Fowler, E. Rendering Words, Traversing Cultures : On the Art and Politics of Translating Modern Japanese Fiction // Journal of Japanese studies. – 1992. – No. 18. – Pp.1-44.
8. Kates, James. Choice of Voices. Как в США знакомилась с русскими поэтами 1917-2007 // Мосты. Журнал переводчиков. - № 1(17). – 2008. – С.68-71.
9. Kundera, Milan. Kundera on The Novel // The New York Times January 8, 1978, Page 1. – Режим доступу : <https://www.nytimes.com/1978/01/08/archives/kundera-on-the-novel-kundera.html>.

10. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame. – Lnd, NY : Routledge, 1992. – 169 p.
11. Munday, Jeremy. Style and ideology in translation : Latin American writing in English. – NY : Routledge, 2008. – 264 p.
12. Munday, Jeremy. The relations of Style and Ideology in translation : A case study of Harriet de Onis // Actas del III Congreso Internacional de la Asociacion Iberica de Estudios de Traducccion e Interpretacion. La traducccion del futuro: mediacion lingvistica e Cultural en el siglo XXI. Barcelona: PPU. Vol. 1, pp. 57-68.
13. Müller, Beate Response // Translation Studies Forum: Translation and censorship // Translation Studies. – 2012. – Issue 5:1. – Pp. 99-102.
14. Pilniak, Boris. Chinese story and other tales [translated by Vera T. Reck and Michael Green]. – Norman : University of Oklahoma Press, 1988. – 328 p.
15. Routledge Encyclopedia of Translation Studies [Edited by Mona Baker, Gabriela Saldanha]. – Lnd, NY : Routledge, 2011. – 704 p.
16. Saunders, Frances Stonor. The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters. Intelligence in Recent Public Literature. – New York: The New Press, 2000. – 509 p.
17. Semenchenko, Oleksa. Ukrainian // The Oxford Guide to Literature in English Translation. – Oxford : Oxford University Press, 2000 – Language Arts & Disciplines - Pp. 219-221.
18. Venuti, Lawrence. The Scandals of Translation : Towards an ethics of difference. – Lnd, NY : Routledge, 1998. – 210 p.
19. Woods, Michelle. Translating Milan Kundera. – Clevedon, Philadelphia, Toronto : Multilingual Matters, 2006. – 216 p.
20. Zamyatin, Yevgeny. WE [transl. by Gregory Zilboorg]. – NY : E. P. Dutton & Co., 1952. – 218 p.

REFERENCES

1. Bassnett, Susan and Lefevere, Andre. General editors' preface // Translation/History/Culture : A Sourcebook [Edited by André Lefevere] – Lnd, NY : Routledge, 1992. – 199 p.
2. Bassnett, Susan and Trivedi, Harish. Post-colonial Translation. Theory and practice [Edited by Susan Bassnett and Harish Trivedi]. – Lnd, NY : Routledge, 1999. – 201 p.
3. France, Peter. The Oxford Guide to Literature in English Translation. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 656 p.
4. Fowler, E. Rendering Words, Traversing Cultures : On the Art and Politics of Translating Modern Japanese Fiction // Journal of Japanese studies. – 1992. – No. 18. – Pp.1-44.
5. Kates, James. Choice of Voices. Как в США знакомилсь с русскими поэтами 1917-2007 // Мосты. Журнал переводчиков. - № 1(17). – 2008. – С.68-71.
6. Kolomiets' L.V. Kontseptual'no-metodolohichni zasady suchasnoho poetychnoho perekladu (na materialii perekladiv z anhliyskoi, irlandskoi ta amerykanskoii poesiyi) : Monohrafiia. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 2004. – 522 s.
7. Kundera, Milan. Kundera on The Novel // The New York Times January 8, 1978, Page 1. URL : <https://www.nytimes.com/1978/01/08/archives/kundera-on-the-novel-kundera.html> (Accessed 7 May 2021).
8. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame. – Lnd, NY : Routledge, 1992. – 169 p.
9. Munday, Jeremy. Style and ideology in translation : Latin American writing in English. – NY : Routledge, 2008. – 264 p.
10. Munday, Jeremy. The relations of Style and Ideology in translation : A case study of Harriet de Onis // Actas del III Congreso Internacional de la Asociacion Iberica de Estudios de Traducccion e Interpretacion. La traducccion del futuro: mediacion lingvistica e Cultural en el siglo XXI. Barcelona: PPU. Vol. 1, pp. 57-68.
11. Müller, Beate Response // Translation Studies Forum: Translation and censorship // Translation Studies. – 2012. – Issue 5:1. – Pp. 99-102.
12. Pilniak, Boris. Chinese story and other tales [translated by Vera T. Reck and Michael Green]. – Norman : University of Oklahoma Press, 1988. – 328 p.
13. Routledge Encyclopedia of Translation Studies [Edited by Mona Baker, Gabriela Saldanha]. – Lnd, NY : Routledge, 2011. – 704 p.
14. Rudnytska N. M. Pereklad i ideolohiia (vid kintsia XIX stolittia do siohodennia) : Monohrafiia. Vinnytsia : Nova Knyha, 2021. – 590 s.
15. Saunders, Frances Stonor. The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters. Intelligence in Recent Public Literature. – New York: The New Press, 2000. – 509 p.
16. Semenchenko, Oleksa. Ukrainian // The Oxford Guide to Literature in English Translation. – Oxford : Oxford University Press, 2000 – Language Arts & Disciplines - Pp. 219-221.
17. Torop, Peeter. Totalnyi pereklad : Monohrafiia. Vinnytsia : Nova Knyha, 2015. – 264 s.
18. Venuti, Lawrence. The Scandals of Translation : Towards an ethics of difference. – Lnd, NY : Routledge, 1998. – 210 p.
19. Woods, Michelle. Translating Milan Kundera. – Clevedon, Philadelphia, Toronto : Multilingual Matters, 2006. – 216 p.
20. Zamyatin, Yevgeny. WE [transl. by Gregory Zilboorg]. – NY : E. P. Dutton & Co., 1952. – 218 p.

Representation of foreign literatures in English translations and ideological polarization of the world in the 20th century N. Rudnytska

Abstract. The article discusses the representation of foreign literatures in English translations in the context of the ideological polarization of the world in the 1920-80s. There have been highlighted ideological factors that influenced the choice of original literary works to be translated and peculiarities of representation of literatures of the Eastern bloc countries in the UK and the USA.

Keywords: literary translation, ideology, translation censorship, literary canon, ideologically motivated asymmetry.

Зміна міфологічних мотивів за ланцюгом «фольклор-міфологія-література» (на основі міфів «Цар Едін», «Рустем і Шахраб» і роману Орхана Памука «Рудоволоса жінка»)

А. Р. Рудницька*, Ф. І. Арнаут

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: nastia.rud98@gmail.com

Paper received 05.05.21; Accepted for publication 23.05.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-12>

Анотація. Існує чимало робіт присвячених вивченню еволюції літературних мотивів, які зустрічаються у фольклорі і міфах «Цар Едін» і «Рустем і Шахраб». Однак ґрунтовних досліджень щодо їхнього використання у літературі доби постмодернізму досить мало. У період постмодернізму поняття «оригінал» повністю зникає, що робить посилання автора роману на інші твори усної та писемної творчості, зокрема міфи, досить частотним явищем. У зв'язку з тим, що запозичений автором міфологічний мотив у процесі інтерпретації зазнає змін, існує загроза набуття міфом нової форми, що може призвести до його повної віддаленості від першоджерела. Ця стаття присвячена дослідженню процесу деформації таких мотивів за ланцюгом «фольклор-міфологія-література» і визначенню етапу міфів на якому вони перебувають. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі функціонування досліджених нами мотивів у межах інших романів написаних в добу постмодернізму.

Ключові слова: Цар Едін, Рустем і Шахраб, Орхан Памук, Рудоволоса жінка, міф, мотив.

Вступ. У сучасному літературознавстві актуальним є дослідження міфів, які на думку к. філос. наук. С.В. Маслової мають дві тенденції прояву у літературі, а саме: збільшення своєї потужності і руйнування своєї структури у відповідь на постмодерністський хаос і масову культуру [6, с. 214]. У зв'язку з тим, що пародія є однією з головних характеристик цієї доби, використання міфів у межах інших літературних явищ не є рідкістю. Саме це призвело до виникнення такого поняття, як «неоміф», що виражається у запозиченні давніх міфологічних сюжетів, уподібнені літературної мови до мови міфів і у створенні власних міфологічних світів та образів [7]. Під час цього процесу складові елементи міфів зазнають деформації, що може призвести до повного віддалення інтерпретованої версії міфу від його оригіналу. У цій статті ми проаналізуємо, яким чином спільні для міфів «Цар Едін» і «Рустем і Шахраб» і роману Орхана Памука «Рудоволоса жінка» мотиви змінювались у певному проміжку часу, починаючи із фольклору і закінчуючи літературою.

Огляд публікацій по темі. Значний внесок у дослідження зв'язку фольклору із міфом «Цар Едін» здійснив російський філолог і фольклорист В.Я. Пропп, який у праці під назвою «*Едип в світле фольклора*» підкреслив важливість державного устрою, який мав безпосередній вплив на формування усної творчості давніх племен [9]. Український науковець В.В. Курилик у статті «*Концептуалізація проблеми функціонування традиційного сюжету про Едіна в світовій літературі*» встановив спорідненість між міфом «Цар Едін» і п'єсою В. Шекспіра «*Гамлет*», які були створені на основі спільних давніх культів і ритуалів і зазначив необхідність в аналізуванні не лише історичних і літературних факторів, а й інших, для кращого розуміння процесу трансформації сюжету [3]. Окрім цього, існує чимало робіт в яких дослідники підтримують або, навпаки, відчужують думку про те, що джерелом міфу «Цар Едін» є фольклор. Зокрема, А.Х. Крапп, стверджує, що міф складається з двох мотивів (трагічна доля і зустріч матері і сина), перший з яких є фольклорним, тоді як другий – започаткований і вдосконалених письменниками. У зв'язку з цим, вважати міф частиною

фольклору – помилка [11, с. 129-130]. Натомість, Г.А. Мегас вважає, що «Цар Едін» - це створений за певним зразком міф, який складається з декількох мотивів і містить ознаки народної казки, що надає йому завершеності і робить його міфом [11, с. 141]. На протипагу міфу «Цар Едін», «Рустем і Шахраб» не був широко дослідженим. Однак відомо, що П. Бісенбаєв у статті під назвою «*Традиційні мотиви в дастані Рустам и Сухраб*» порівняв мотиви міфу із азербайджанською версією дастану «*Кьорогли*», дастаном «*Дарига-ки*» і турецькою версією твору «*Сухраб*» [1].

Метою роботи є аналіз мотивів, які зустрічаються у романі Орхана Памука «Рудоволоса жінка» та інтерпретовані автором у процесі написання роману міфах «Цар Едін» і «Рустем і Шахраб», за ланцюгом «фольклор-міфологія-література» і встановлення етапу, на якому перебувають вищезазначені міфи.

Матеріали та методи. Матеріалом для написання статті виступили роман Орхана Памука «Рудоволоса жінка», грецький міф «Цар Едін» та іранський міф «Рустем і Шахраб». У процесі дослідження було використано такі загальнонаукові методи як узагальнення, порівняння, дедукція. Окрім цього, були застосовані літературознавчі методи, а саме: метод міфологічного аналізу, формальний метод і культурно-історичний.

Результати та їх обговорення. Роман Орхана Памука «Рудоволоса жінка» є чудовим прикладом літератури доби постмодернізму. Разом із такими прийомами як деканонізація, іронія і метамистецтво, автор також застосовує інтертекстуальність – використання героями роману нових текстів, які можуть бути написані як тим самим автором, так і іншими письменниками [14, с. 47-48]. У романі спостерігаються три типи інтертекстуальних відносин, а саме: посилання, алюзії і цитати. Тоді як у сукупності роман «Рудоволоса жінка» – це пародія, у якій тема змінена, а ідея, спільна для роману й міфів «Цар Едін» і «Рустем і Шахраб», залишилась тією ж.

Мотиви роману є основними елементами запозичень, використання яких змушує читача самостійно проводити паралель між романом і міфами, на які здійснюється посилання. Однак у зв'язку з тим, що мотиви, які ми надали

будемо аналізувати, зустрічаються не лише у вищезгаданих міфах, а й у інших (наприклад, легенда про Кира Великого), можемо стверджувати, що існує первісне джерело, від якого вони походять. Саме цим джерелом є усна народна творчість – фольклор. Визначити витoki самого міфу важко, однак аналіз його окремих частин, зокрема мотивів, може сприяти наближенню до цієї мети. Для проведення такого аналізу на рівні фольклору, до уваги була взята стаття В.Я. Проппа «*Едіп в світле фольклору*».

В.Я. Пропп виділяє такі основні мотиви як батьковбивство, відчуження дитини, знаки смерті, дитина-вождь, виховання дитини, однолітки, що беруть участь у вихованні, розкриття таємниці та інцестні стосунки [9]. Основним і найбільш очевидним мотивом є саме перший. На думку дослідника, історія ворожих стосунків між батьком і сином почалась ще тоді, коли здійснювалась боротьба за землю та інше майно. Часто сторонами такого конфлікту виступали цар і його спадкоємець-син або зять. Варто зазначити, що у більшості випадків, вбивця царя не вважався злочинцем, а навпаки – отримував пошани і повагу від народу. Однак якщо у фольклорі вбивство вважалося навмисним, то на етапі міфології, із появою патріархального устрою, такий тип злочину здійснювався лише випадково. Адже цар прирівнювався до Бога, кривдити якого не просто заборонялось, а й жорстоко каралось. Так, у міфі Едіп ненароком вбиває батька під час сутички, у результаті чого, королівство страждає від чуми, Йокаста кінчає життя самогубством, а Едіп виколює собі очі. Натомість цар Лай, який вирішив позбавитись сина, відправивши у його ліс, не зазнає жодної критики [9, с. 13-18]. У романі «*Рудоволоса жінка*» ми спостерігаємо стосунки батька і сина двічі. У першому розділі перед нами постає Джем, що працює із майстром Магмудом, який виступає у ролі названого батька. Адже сам герой не рідко згадував про любов і турботу, яку майстер проявляв по відношенню до нього. Незважаючи на те, що Джем періодично був розгніваний на майстра, роки, які він провів каючись за свій вчинок і шукаючи підтвердження своєї невинуватості, є доказом того, що падіння майстра у колодязь було випадковим. У другому розділі виникає сутичка між Джемом і його сином Енвером, у результаті якої Енвер вистрілює у батькове око. Про те, що цей вчинок був здійснений не навмисно, ми дізнаємось від Гюльджіхан, яка у третьому розділі пояснює мету і процес написання роману: «*Oğlum kuyunun başında öfkesine hakim olamayıp tabancısını çeken babasına karşı yalnızca kendisini korumak istemişti.*» [12, с. 187] – Мій син хотів лише захистити себе від батька, який біля колодязю, не в змозі стримати свій гнів, витягнув пістолет (відтепер і далі авторський переклад).

Важливим є також мотив відчуження дитини. У фольклорі дитину, яка за пророцтвом становить загрозу для своїх батьків, кладуть у кошик і пускають по річці [9, с. 22]. Такий приклад ми спостерігаємо у казці про Пливунчика, якого цар наказує вбити аби той не одружився із його донькою: «*Пишов царський слуга до того вуляра, силою забрав від нього дитину і пишов у ліс. Там поклав дитину у кошик, засмолив цей кошик смерекового смолою, потім кошик з дитиною пустив у воду.*» [13]. У міфі «*Цар Едіп*» місцевість, до якої переноситься дитина дещо змінюється. Зокрема, Едіпа кладуть не у річку, а залишають самого у горах [9, с. 22]. Софокл оповідає це таким чином:

Суглоби ніжок ізв'язавши, кинули

Сторонні руки в нетрі непрохідних гір [2, с. 89].

Натомість, у романі «*Рудоволоса жінка*» перенесення немовля до іншої місцевості не спостерігається. Однак форма відчуження зображується у свідомій і випадковій формі. З тексту роману відомо, що батько Джема навмисно покидає дім, залишаючи жінку і дитину без коштів, тоді як Джем, роками не знав, що в нього є син.

Знаки смерті – це порізи, які залишають на тілі немовля у процесі відчуження [9, с. 23]. Вони є ключовим елементом, за допомогою якого батьки пізнають своїх дорослих дітей. У фольклорі такий тип поранення ми спостерігаємо у казці про Юду Іскаріота, якому проколюють праве стегно [9, с. 23]. У міфології знаки смерті теж присутні. Зокрема, у міфі «*Цар Едіп*» головному герою сковують ноги перед тим як залишити його у горах. Однак важливої ролі це не зіграло. Адже Йокаста пізнає свого сина Едіпа не по ранах, а внаслідок розмови із гонцем і пастухом. У романі такі знаки взагалі відсутні.

У своїй праці В.Я. Пропп зазначає, що більшість малюків, які були приречені на смерть і яких залишали у воді, згодом ставали царями або вождями свого народу [9, с. 24]. Підтвердженням цього є Мойсей, ім'я якого розшифровується як «врятований з води». Підрісши, Мойсею вдалося врятувати ізраїльський народ і стати на чолі єгипетської держави [5]. Незважаючи на те, що у міфі «*Цар Едіп*» головний герой не був покинутим у воді, він відгадавши загадку Сфінкса, став героєм і царем Фів, а дізнавшись що він є вбивцею царя Лая – виколює собі очі і відігнав чуму від народу. Орхан Памук у романі також зображує Джема успішним головою компанії «*Шахраб*», який слугує прикладом для інших працівників. Проблема полягає лише у тому, що зароблені подружньою парою гроші не приносили радощів: «*Kazandığımız para ile Ayşe ile bir sürü giysiler, biblolar, Osmanlı antikaları, fermanlar, güzel halılar, İtalya'dan gelen tirilmiş mobilyalar aldık ama gösteriş tüketimi ikimizi de mutlu etmiyor, yalnızca yüzeysel ve iğreti hiisediyorduk kendimizi.*» [12, с. 125-126] – На зароблені гроші ми з Айше накуповували чимало кількість одягу, статуеток, османського антикваріату, фірманів, гарних килимів та меблів з Італії, однак такий тип хизування не робив нас щасливими, натомість ми відчували себе бездушними та огидними.

На перших етапах формування європейського фольклору вихованням знайденої дитини займались здебільшого тварини. Зокрема, покинутих у річці Тибр братів-близнюків Ромула і Рема викормлювала своїм молоком вовчиця [9, с. 27]. Згодом, поступово почав відбуватись перехід до вихователя-людини. Вихователем могла виступати як рідна матір, яка виховувала дитину без участі батька, так і нерідні батьки. У міфі «*Цар Едіп*» ми спостерігаємо саме другий випадок. Едіпа виховували прийомні батьки Поліб і Меропа, яких він, до розмови із гонцем, який приніс його до королівства, вважав рідними:

Гонець

Та ні, не рідний зовсім ти Полібові.

Едіп

Та що ти кажеш? То Поліб – не батько мій?

Гонець

Такий же самий, як і я, повір мені [2, с. 100].

У романі «*Рудоволоса жінка*» головний герой Джем виховується вже не жінкою, а чоловіком – майстром Магмудом. Ми можемо припустити, що такий вибір автора був спричинений патріархальним устроєм у державі. Не-

зважаючи на те, що Туреччина вже протягом багатьох років намагається слідувати європейським звичаям і традиціям, у деяких сім'ях батько досі залишається головною сім'єю. Разом із цим, виконання важких робіт, зокрема викопування колодязю, не під силу жінці. Саме тому, виконання цієї ролі майстром Магмудом є досить логічним. Енвер, у свою чергу, виховується рідною матір'ю, яка до останньої хвилини не хотіла розповідати сину про батька і звертатись до суду, однак щастя сина було важливішим за сором: "*Gençliğimde olsaydı böyle bir davayı asla açmazdım. Çocuğunu kabul etmeyen bir babaya, devlet ve polis zoruyla babalığını kabul ettirmek; ondan dava tehdidiyle para istemek; onun düzenlediği toplantıya davetsiz gidip kendini göstermek... Bunları yaptığım için oğlum utanç duydu benden.*" [12, с. 185-186] – Замолоду я нізачо не звернулася би до суду. За допомогою держави і поліції змушувати батька, який не признає свою дитину, взяти на себе батьківські обов'язки; вимагати у нього гроші, погрожуючи судом; приходити на влаштоване ним зібрання не запрошеною... Через це все мій син соромився мене.

Присутність однолітків під час виховання дитини нерідними батьками є також характерною особливістю фольклору. У більшості випадків головний герой наділений більш розвинутими здібностями у порівнянні із ними [9, с. 35-36]. Для прикладу, у фольклорній казці «Понелюшка» ми спостерігаємо заздрість і гнів сестер, спрямовані на головну героїню, яка була надзвичайно вродливою і мала добре серце. У зв'язку з тим, що сім'я Поліба і Меропи була бездітною, даний мотив у міфі «Цар Едін» не спостерігається. Натомість у романі разом із Джемом і його названим батьком майстром Магмудом працює парубок на ім'я Алі. Незважаючи на те, що він був досвідченішими у цій справі, майстер Магмуд довіряв Дjemu більше: "*Benimle daha açık konuşuyordu çünkü Ali mal sahibinin adamıydı. Bu benim hoşuma gider, ustamla burdaki işin sahibi gibi hissederdim kendimi.*" [12, с. 19] – Він був з мною більш відвертим тому, що Алі був людиною замовника. Мені це подобалось. Я відчував немов ми з майстром спільно вели цю справу.

Розв'язкою твору зазвичай є розкриття таємниці, під час якої дитина дізнається хто її справжні батьки або ким вона є сама. Герой фольклору частіше дізнається правду від своїх однолітків під час гри або конфлікту [9, с. 38]. Однак у міфології, а саме міфі «Цар Едін» такою особою стає гість на бенкеті:

На учті якось надто захмелілий гість

Сказав, що я не справжній батька син [2, с. 92].

У романі «Рудоволоса жінка» у ролі оповісника виступають дружина Джема, Айше, і мати Енвера, Гюльджіхан. У першому випадку Айше здогадавшись, що парубок, який знаходиться поряд із чоловіком – його син, дзвонить Дjemu і намагається переконати його покинути те місце, куди вони прийшли: "*Şimdi dinle beni*" dedi Ayşe: *Yıllarca Oidipus ve babasını, Rüstem ile Sührab'ı okurken düşündüklerimiz doğrusa... O delikanlı oğluyca, o seni öldürecek! Batılı isyancı bir birey olduğu için...*" [12, с. 163-164] – А зараз послухай мене уважно, сказала Айше: якщо усі наші думки з приводу Рустема і Шахраб, про яких ми роками читали, правдиві... Якщо це парубок твій син, то він тебе уб'є. Через те, що він бунтівник західного зразка... У другій сюжетній лінії, як зазначено вище, Гюльджіхан повідомляє сину про Джема, аби у нього була певна фінансова підтримка з боку батька.

У фольклорі часто зустрічались інцестні стосунки між

батьком і донькою. Цар або король не наважувався ділити майно із майбутнім нареченим своєї доньки. Тому аби усе багатство залишилось у межах однієї родини, він одружувався із своєю дитиною. Інколи причиною виступав заповіт його дружини. Зокрема, у казці про царя Поганина, тяжко хвора дружина наказала чоловікові після її смерті обрати собі дружину із таким самим вродливим обличчям як у неї [4]. Обмін ролями між донькою і матір'ю, який ми спостерігаємо у міфі «Цар Едін», В.Я. Пропп пояснює заміною зятя на сина у фольклорі [9, с. 45]. У романі інцестні стосунки не спостерігаються. Головний герой закоханий не у матір, а у колишню дівчину свого батька. Цей вибір автора можна пояснити негативною реакцією публіки. Якщо у європейській літературі такий тип стосунків зустрічається досить часто, то у турецькій – приклади цього знайти досить важко. Орхан Памук з вуст Рудоволосої жінки розповідає про ставлення турецького суспільства до п'єси «Цар Едін» таким чином: "*Kırmızı saçlarıyla Oidipus'un annesi İokaste'yi oynayıp bilmeden oğlumla yattığını söylediğim ve bütün içtenliğimle ağladığım Gülüül kasabasında, 1986 yılında ilk gün tehditler aldık, ertesi gece yarısı tiyatro çadırı yanmaya başlayınca yetişip zor söndürdük.*" [12, с. 179-180] – У селищі Гюльдолю, у якому я-рудоволоса у 1986 році виступаючи у ролі матері Едіпа – Йокасти розповіла про те, що не знаючи того, спала із сином, і ридала від усієї душі, у перший же день ми отримали погрози, а наступної ночі, опівночі, коли наша палатка почала горіти, нам ледве вдалося погасити вогонь.

Основними мотивами, які об'єднують роман «Рудоволоса жінка» та іранський міф «Рустем і Шахраб» є виховання дитини і розкриття таємниці. Герой роману Енвер виховується рідною матір'ю, як і Шахраб виховується Тахміне. Однак якщо у романі відчуження дитини здійснюється безсвідомо (Джем не знав про існування сина), то у другому випадку батько не лише знав, а й відправляв подарунки на честь народження сина, доки сам продовжував здійснювати героїчні подвиги:

*І тут потаємно вона дістає
Листи від Рустема і сину дає.*

*Рубіни сліпучі в них на кружельцях,
З Ірану добралася вісточка ця* [10, с. 181].

Таким чином свідоме виховання дитини без участі батька, характерне для міфу, змінюється на безсвідоме.

Знаки смерті на тілі у дитини, які зустрічаються у фольклорі і міфі «Цар Едін», у міфі «Рустем і Шахраб» змінюються на речові докази спорідненості батька і сина. Талісман, який Тахміне дала своєму сину, відіграв значну роль в кінці міфу, однак це сталося вже після того, як Рустем його вбив на полі бою:

*Рустам розстібає вояцький кафтан,
Маленьке кружальце знаходить він там.*

*Сказав він: «Ну як тебе вбити я міг,
Відважного, знаного, в землях усіх?»* [10, с. 258].

У фольклорі суперечки між батьком і сином призводили не лише до батьковбивства, а й до вбивства батьком дітей. Такий приклад ми спостерігаємо у якутському фольклорі, де цар Тигин вбив усіх своїх дітей: «*От девяти жен его родилось девять могучих сыновей. Почти всех их Тыгын убил; опасался от них худого – чтобы не завидовали его славе.*» [8, с. 200]. Тобто вбивство було здійснено навмисно. Проте у міфі «Рустем і Шахраб», так само як і у міфі про царя Едіпа, навмисні вчинки перетворюються у випадкові. Зокрема, Рустем до останньої

хвилини не знав, що Шахраб його син. Незважаючи на те, що у романі мотив вбивства батьком сина відсутній, автор у кінці роману зробив момент боротьби двох сторін досить напруженим. Схожість кінцівки роману із будь-яким із згаданих міфів повністю залежала від останніх вчинків героїв. Таким чином, з тексту роману ми спостерігаємо як автор надає перевагу саме грецькому міфу.

Висновки. Проаналізувавши зміну спільних для роману Орхана Памука «*Рудоволоса жінка*» і міфів «*Цар Едіп*» і «*Рустем і Шахраб*» мотивів, ми дійшли до висновку, що більшість із них зазнали деформації вже на етапі міфології. До них належать мотив батьковбивства, відчуження дитини, виховання дитини і розкриття таємниці.

Інша частина (перенесення дитини до іншої місцевості, знаки смерті та інцестні стосунки) не спостерігається у романі взагалі. Це наводить нас на думку про те, що зміна міфів на неоміфи у процесі їх використання у межах інших літературних творів супроводжуватиметься поступовим зникненням деяких сюжетних елементів та мотивів, що на кінцевому етапі може призвести до повної віддаленості запозичених міфологем від їхніх аналогів у оригінальних версіях міфів. Для більш детального аналізу цієї теми, пропонуємо розглянути інші романи доби постмодернізму, в яких здійснюється посилення на міфи «*Цар Едіп*» і «*Рустем і Шахраб*».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бисенбаев, П. Традиционные мотивы в дастане «Рустам и Сухраб». Вестник КазНУ. Серия Филологическая, 2015. 3 (155). С. 102-107.
2. Давньогрецька трагедія. Вершини світового письменства: збірник / пер. Б. Тен. Київ: Дніпро, 1981. 232 с.
3. Курилик В.В. Концептуалізація проблеми функціонування традиційного сюжету про Едіпа в світовій літературі. Питання літературознавства. Чернівці. 1998. 5 (62). С. 87-94.
4. Лит.Век. Время электронных книг. URL: <https://litvek.com/book-read/9527-kniga-avtor-neizvesten-skazki-verhovinyi-chitat-online?p=1> (дата звернення: 27.05.2021)
5. Літературний всесвіт. Мойсей. URL: <https://sites.google.com/site/literatumijvsesvit/assignments/-1/perekladna-literatura/biblia/starij-zapovit/mojsej> (дата звернення 27.05.2021).
6. Маслова С.В. Функционирование мифа в современной культуре: контекст перехода к рациональности постмодерна. Известия Томского политехнического университета, 2007. 310 (2). С. 210-214.
7. Научная электронная библиотека. Галанина Е.В. Миф как реальность и реальность как миф: мифологические основания современной культуры. Академия Естествознания. 2013. URL: <https://monographies.ru/ru/book/section?id=5423> (дата звернення: 27.05.2021).
8. Попов А.А. Якутский фольклор. Ленинград: Советский писатель, 1936. 311 с.
9. Пропп В.Я. Фольклор. Литература. История. Москва: Лабириント, 2002. 463 с.
10. Фірдоусі А. Шах-наме. Книга 3 / пер. М. Ільницького. Тернопіль: Богдан, 2019. 304 с.
11. Edmunds L., Dundes A. Oedipus. A Folklore Casebook. The University of Wisconsin Press, 1995. s. 274.
12. Pamuk O. Kırmızı Saçlı Kadın. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017. s. 203.
13. Uk.Bookmate.com. Казка про Пливунчика. URL: <https://uk.bookmate.com/reader/iEWKbDTa?resource=book> (дата звернення: 27.05.2021).
14. Yalçın Çelik D. Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları. Ankara: Akçağa Yayınları, 2005. s. 251.

REFERENCES

1. Bissenbaev P. Traditional motives in the dastan «Rustam and Sukhrab». KazNu Bulletin. Philology Series, 2015. 3 (155). P. 102-107.
2. Ancient Greek Tragedy. The best of world literature: collection / trans. B. Tan. Kyiv: Dnipro, 1981. 232 p.
3. Kurylyk V.V. The conceptualization of the problem of the functioning of the traditional plot of Oedipus in world literature. Pytanya literaturoznavstva. Chernivtsi. 1998. 5 (62). P. 87-94.
4. Lit.Vek. E-book time. <https://litvek.com/book-read/9527-kniga-avtor-neizvesten-skazki-verhovinyi-chitat-online?p=1> (appeal date: 28.05.2021).
5. Literary Universe. Moses. URL: <https://sites.google.com/site/literatumijvsesvit/assignments/-1/perekladna-literatura/biblia/starij-zapovit/mojsej> (appeal date: 27.05.2021).
6. Maslova S.V. The functioning of myth in modern culture: the context of the transition to postmodern rationality. Izvestiya Tomskogo politehnicheskogo universiteta, 2007. 310 (2). P.210-214.
7. Scientific electronic library. Galanina E.V. Myth as reality and reality as myth: mythological foundations of modern culture. Academy of Natural Sciences. 2013. URL: <https://monographies.ru/ru/book/section?id=5423> (appeal date: 27.05.2021).
8. Popov A.A. Yakut Folklore. Leningrad: Sovyetskiy Pisatel, 1936. 311 p.
9. Propp V.Y. Folklore. Literature. History. Moscow: Labirint, 2002. 463 p.
10. Ferdowsi A. Shahnameh. Book 3 / trans. M. Ilnitsky. Ternopil: Bogdan, 2019. 304 p.
13. Uk.Bookmate.com. A fairy tale about Plyvunchyk. URL: <https://uk.bookmate.com/reader/iEWKbDTa?resource=book> (appeal date: 27.05.2021).

Change of mythological motifs in the chain "folklore-mythology-literature" (on the example of myths "King Oedipus", "Rustem and Suhrab" and Orhan Pamuk's novel "The Red-Haired Woman")

A. R. Rudnytska, F. I. Arnaut

Abstract. There are many works devoted to the study of the evolution of literary motifs common for a folklore and myths "King Oedipus" and "Rustem and Suhrab". However, there are quite a few thorough studies on their use in the literature of the postmodern era. In the postmodern period, the concept of "originality" completely disappears, which makes the reference of the author of a novel to other works of oral and written literature, in particular myths, quite frequent. Due to the fact that the mythological motif borrowed by the author undergoes changes in the process of interpretation, there is a threat that the myth will acquire a new form, which may lead to its complete remoteness from the original source. This article is devoted to the study of the process of deformation of such motifs in the chain "folklore-mythology-literature" and determining the stage at which the myths are located. Prospects for further research lie in the analysis of the functioning of the motives we have studied in other novels written in the postmodern era.

Keywords: King Oedipus, Rustem and Suhrab, Orhan Pamuk, Red-Haired Woman, motif, myth.

Інтерпретація історії Франції повоєнної доби у романі Паскаля Кіньяра “Американська окупація”

О. В. Савич

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: xenia.savych@gmail.com

Paper received 04.05.21; Accepted for publication 21.05.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-13>

Анотація. Стаття присвячена специфіці інтерпретації історії повоєнної доби у Франції, здійсненої сучасним французьким письменником Паскалем Кіньяром у романі “Американська окупація” (1994). Письменник детально репрезентує вибраний історичний період, роблячи акцент на його соціополітичних та культурних особливостях. Автор також приділяє увагу феномену модифікації національної ідентичності персонажів під впливом американської масової культури. Зображення конкретної історичної епохи у творі стає частиною рефлексії П. Кіньяра щодо сенсу історії у цілому.

Ключові слова: французька література, Паскаль Кіньяр, роман, історія, ідентичність.

Постановка проблеми. Роман сучасного французького письменника Паскаля Кіньяра “Американська окупація”, виданий у 1994 році, репрезентує звичне для його творчості звернення до минулих епох. Проте, якщо у своїх попередніх знакових творах – як-от “Записки на табличках Апроненії Авіції” (1984), “Альбуцій” (1990), “Всі ранки світу” (1994) – П. Кіньяр зосереджував романну дію в Античному Римі та у Франції в XVII ст., то у романі “Американська окупація” часова дистанція, як на те вказує сама назва твору, куди ближча до сьогодення. У цьому творі він реактуалізує історію повоєнної Франції: дія відбувається в 1950-х роках, у час активних політичних та соціокультурних зв'язків між Францією та США, зумовлених, зокрема, присутністю американських військових баз на території французької метрополії у цей період. Як слушно зазначає французький науковець Б. Тібо у статті, присвяченій тлумаченню цього роману, “<...> “Американська окупація” є твором, котрий пропонує критичну рефлексію як сучасності, так і темпоральності водночас, постаючи прикладом гри із історичною нарацією [6, с. 115]. З огляду на вагомість місця, яке тема концептуалізації історії та темпоральності займає у кіньярівській поезії загалом, вважаємо за необхідне проаналізувати твір, в якому згадана тематика оприявлена експліцитно. **Мега цієї розвідки** полягає у дослідженні авторських стратегій реактуалізації історії у романі “Американська окупація” та у виявленні специфіки Кіньярової інтерпретації історії Франції повоєнної доби.

Викладення основного матеріалу. Дія в “Американській окупації” відбувається впродовж 1958-1959 рр. у французькому провінційному містечку Мен поблизу Орлеану, котре на той момент стає одним із пунктів розташування військових баз НАТО. Протагоністом роману є вісімнадцятирічний Патрік Карріон – місцевий учень випускного класу, який разом зі своєю подругою дитинства Марі-Жозе Вір відкриває для себе новий вражаючий світ американської масової культури. На початку твору автор окреслює тодішній історичний контекст: “US Air Force створили одинадцять баз у метрополії. <...> Army Communication Zone, центр тилового забезпечення всієї Європи, розмістився в Орлеані. В околицях міста проживало десять тисяч американських солдатів. Ближче до ночі за колючий дріт навколо табору в Мені виставляли сміт-

тєві баки. І ось одного вечора Патрік вирішив у них покопирсатися” [4, с. 18]. У такий спосіб автор відпочатково єднає персональну історію протагоніста із колективною історією Франції.

Читач дізнається про те, що герой разом зі своєю подругою впадає у невимовне захоплення тими речами американських військових, що їх персонажі віднаходять на смітниках, – журналами, одягом, сигаретами тощо. Їхній захват від заокеанських артефактів набуває небувалого масштабу: “Друзі поклонялись американським ідолам із тим же запалом, з яким благочесні чи нещасні душі колись вдарялись в релігію. <...> Діти захоплювались невідомою цивілізацією за колючим дротом і сторожевими вежами; цивілізацією, від якої їм залишився один лиш мотлох. <...> Їхні мрії втілювались у назвах інструментів, предметів гардеробу, далеких міст: джаз, тостер, Голівуд, Mercury 1953, холодильник Kelvinator, Нью-Йорк” [4, с. 24]. Так, на думку автора, у повоєнну добу захоплення американським світом для молодшої генерації французів стає схожим на новий тип релігії. Разом із тим, в кіньярівській оптиці згадане зачарування Америкою набуває пейоративного забарвлення, оскільки всі ті об'єкти, котрі є священними в сприйнятті героїв, насправді походять зі смітників і через це, як згадується у творі, є малоприсадними до використання [4, с. 23].

Модифікація картини світу цих персонажів відбувається поступово: вони охоче вчать англійську мову, намагаються розмовляти нею з американським акцентом, зачитуються романами Е. Гемінґвея, Ф. Фіцджеральда і В. Фолкнера та навіть заводять дружбу із місцевими американськими солдатами. Зрештою, однокласники Патріка стають називати його “Пі-Кей” на американський манер – зміна імені очевидно підкреслює поступове розмиття національної ідентичності протагоніста. Герой також починають мріяти про подальший переїзд до США. Зокрема, Марі-Жозе аргументує Патрікові цю необхідність у такий спосіб: “Ми повинні втекти з цієї діри. <...> Треба їхати до Америки. <...> Тебе точно відішлють до Алжиру” [4, с. 111]. Тож у творі виринає ще один важливий геополітичний контекст – Алжирська війна (1954-1962), – острах щодо участі в ній стає для молодих героїв хоч і другорядним, але окремим чинником, що формує їхню антипатію до тодішнього

французького укладу. Окрім того, “американська мрія” героїв базується на звичному уявленні про Америку як про простір неодмінної реалізації нових можливостей. Французький філософ Ж. Бодріяр в есеї “Америка” (1986) інтерпретує це явище так: “Америка – це не сновидіння і не реальність, Америка – це гіперреальність. Вона гіперреальна, оскільки являє собою утопію, котра з самого початку переживалась як втілена. Все тут є реальним і прагматичним, і в той же час все занурює вас у мрію. <...> один тільки європеєць може знайти тут свій власний симулякр, симулякр іманентності і матеріального втілення всіх цінностей” [8]. Відтак спостерігаємо виразне оприявлення цієї концепції в аксіології головних персонажів.

Утім, настрої багатьох місцевих жителів суттєво контрастують із новою аксіологією головних героїв. “Американізм” Патріка і Марі-Жозе зіштовхується з неприховано антиамериканськими настроями старшого покоління мешканців Мену – генераційний вимір цієї опозиції у романі постає відпочатково прокресленим. Так батько героїні, власник локальної крамнички, відмовляється продавати кока-колу, вважаючи її “отрутою, що дурманить людей”, а вздовж доріг, що ведуть до баз НАТО, починають з’являтися написи “US GO HOME”. У творі викристалізовується виразна бінарна опозиція між французьким традиційним буржуазним ладом і сучасною культурою, котра походить з-за океану. Протистояння старого і нового укладів відбувається тут, по-перше, на політичному рівні: старше покоління жителів через свій страх перед американськими силами починає виявляти комуністичні настрої. Кіньяр пише: “Найпрогресивніші громадяни Орлеану і Мену, які задрісно спостерігали за розкішним життям офіцерів на бульварі Шатоден і зневажали їхні звичаї, вже палко мріяли, щоб прийшли росіяни і їх звільнили” [4, с. 29]. Неприйняття французами американських звичаїв постає маніфестацією звичного для повоєнної доби у Франції явища “антиамериканізму”. Французький філософ Жан-Франсуа Ревель пояснює цей феномен як картину світу, в межах якої “<...> американці роблять *тільки* помилки, чинять *тільки* злочини, привносять *тільки* дурниці, будучи при цьому винними у *всіх* поразках, у *всіх* несправедливостях і *всіх* стражданнях цілого людства” [5, с. 248]. У досліджуваному нами романі вороже ставлення до Америки також оприявлене через відразу жителів Франції до цієї культури. Приміром, батько головного героя виражає неприховану антипатію до його нового захоплення творами американських джазменів. Між батьком і сином відбувається такий діалог:

– На землі існує безліч іншої музики. Є Бах, є “Месія” Генделя. Є Каміль Сен-Санс. У кінці-кінців, є спів пташок.

Патрік зауважив, що він не Каміль і не пташка. І додав:

– Тату, я – не ти” [4, с. 83].

Отож конфлікт героїв не лише репрезентує непорозуміння представників двох різних генерацій, а й ілюструє зіткнення двох культур – старого укладу, вкоріненого в тяглу європейську традицію, і модерного мистецтва, витвореного новим світом.

Окрім численних музичних ремінісценцій, котрі ілюструють вказану колізію, важливою також постає згадка у творі про репродукцію картини французького художника Андре Фужерона (1913-1998), яку один із персонажів чіпляє на стіну. Йдеться про полотно “Атлантична цивілізація” (1953): на ньому зображений американський солдат із есесівською емблемою на мундирі, який, сидячи за кермом автомобіля, переїздить французьких пішоходів. Американський мистецтвознавець Р. Фогль, досліджуючи специфіку репрезентації Америки у французькому мистецтві середини ХХ ст., тлумачить цей витвір А. Фужерона так: “Розділяючи картину на дві частини, де французьке суспільство розміщене ліворуч, а американське праворуч, автор напевне вказує на політичні нахили кожної країни. <...> Фізична брутальність нового світу також оприявлена в образі електричного стільця, розміщеного на п’єдесталі, який постає сильним символом американської політичної жорсткості” [7, с. 57]. За визначенням дослідника, окремі деталі картини символізують американське економічне і політичне свавілля, що вони виростають зі згаданої “брутальності”. Відтак у межах тематичного аналізу роману “Американська окупація” зауважуємо, що опис цієї картини тут, по-перше, віддзеркалює антиамериканські тенденції, притаманні тодішньому французькому мистецтву, і, по-друге, увиразнює страх окремих героїв твору як перед економічною і політичною експансією США, так і перед умовною культурною окупацією, що загрожує Франції в нову епоху панування масової американської культури. З цього ж приводу Р. Фогль зазначає, що у 1950-х роках для французьких інтелектуалів звичним стало протиставлення французької цивілізованості й американських антиінтелектуалізму, конформності та брутальності – звідси виникла стереотипна опозиція “цивілізованості” одних та “комерціалізованості” інших [7, с. 55].

Принагідно до питання про специфіку історичної епохи, реконструйованої Кіньяром в “Американській окупації”, Б. Тібо характеризує її як час, коли через встановлення нового світового порядку історія прискорила: “<...> йдеться не лише про зникнення інституцій, які раніше забезпечували регулярний перехід від минулого до майбутнього, але й також про остаточне вмирання минулого, спричинене швидким розвитком наук і технологій” [6, с. 115]. Знаходимо слушною тезу про “прискорення історії”, з яким у творі вимушено зіштовхуються жителі провінційного містечка внаслідок нових неунікненних контактів із американським всесвітом. Однак, на нашу думку, про остаточне вмирання минулого історичного ладу в романі не йдеться. У кіньярівській перспективі важливою характеристикою міста Мен постає не лише близьке розміщення військових баз НАТО, а і його історичне минуле. Автор згадує: “Містечко Мен-сюр-Луар неодмінно вказувалося у туристичних путівниках завдяки трьом історичним пам’яткам: дому, в якому поет написав “Роман про Троянду”, мосту, відбитому Жанною д’Арк у англійців, і тюрмі, в якій замкнули Франсуа Війона” [4, с. 59-60]. Покликання на історію цього міста у творі є численними – вони репрезентують постійне відлуння минулого в сучасності. Зосібна, особливої ваги у творі набувають згад-

ки про перебування Війона у місцевій в'язниці. Головні герої неодноразово цитують тексти його ренесансних балад – для молодих персонажів він стає символом бунту проти усталеного ладу, наснажуючи тим самим їхній власний спротив тодішньому оточенню. Так у романі зазначається: “<...> Війон став символом бунту, неприйняття сучасного суспільства; своїм прагненням вирушити вдалечінь він вселяв їм надію коли-небудь дістатись до берегів Міссісіпі” [с. 97]. В іншій главі Кіньяр також уточнює, як саме Марі-Жозе сприймає Мен: “Це містечко колись прийняло Франсуа Війона лишень задля того, щоб закинути його до в'язниці. У ньому було багато зла та ненависті, і це заважало їй жити” [4, с. 131]. Патрік зауважує, що вони у 1959 р. розмірковують так само, як Війон у 1461 р. Відтак проамериканська світоглядна парадигма головних героїв не заперечує ту французьку історію, що її вони вивчали у школі, а навпаки – до певної міри живиться нею, інтерпретуючи її на сучасний лад.

Важливим для прояснення специфіки реактуалізації історії у романі стають згадки про Жанну д'Арк та в цілому всіх війн, що відбувались на цій території упродовж всього часу. Власне, Кіньяр розпочинає твір так: “Коли тільки закінчатся ці війни! Орлеанську землю захоплювали кельти, германці, затим на цілісіньких п'ять століть римляни зі своїми дванадцятьма богами, потім алани, франки, нормани, англійці, німці і, зрештою, американці. <...> Ми витрачаємо сили не на те, щоб прожити щасливе життя, мирно постаріти і померти. Ми витрачаємо сили, щоб дожити до вечора” [4, с. 9]. Стає зрозуміло, що обрана автором історична перспектива – час після Другої світової війни – є умовною, адже письменник переймається радше сенсом історії у цілому, акцентуючи її рекурентну природу та певні універсальні закономірності її перебігу. Потвердження цієї гіпотези віднаходимо, зокрема, в інтерв'ю Паскаля Кіньяра 2014 року. Так у відповідь на питання про можливість літератури репрезентувати суспільні зміни письменник розмірковує: “Ймовірно, існує три типи літератури. Японці мають три види коміксів манга: манга про війну, манга про руїни, манга про реконструкцію. <...> Таким є велике політичне повторення: війни, руїни, реконструкції. Це те, що ми зовемо Історією” [1, с. 328]. У Кіньяровому баченні історія постає процесом, ґрунтованим на ніцшеанській ідеї вічного повернення. Разом із тим, прикметним є зв'язок історії і політики, на якому наголошує автор. В «Американській окупації» письменник репрезентує власне ставлення до історії у цілому через один конкретний історико-політичний епізод. Тематика роману при цьому не вичерпується тільки зображенням франко-американських стосунків у французькій провінції 1950-х років, а, натомість, сходиться до рівня концептуалізації історії як філософського феномену.

Важливо зазначити, що головний герой упродовж усього твору переживає суттєву внутрішню еволюцію. На відміну від статичної антипатії старших жителів Мена до всього американського, світоглядні переконання протагоніста зазнають динамічних змін – зокрема, через вплив його нового приятеля Ріделла, разом з яким вони грають у створеному ними джазовому гурті. Ріделл захоплюється афроамериканською

музикою, проте виявляє нігілістичний підхід як до ідеї замилування американською дійсністю, так і до проросійських «лівих» настроїв значної частини тодішнього французького соціуму. Герой відверто зневажає привнесену американцями масову культуру, вважаючи, що в сучасну епоху людські душі стали «<...> жалюгідною мішаниною яскравих обгортков, конвертів із платівками, коміксів, кінокадрів і рекламних проспектів» [4, с. 120]. Згодом Ріделл захоплюється індуїстською культурою і буддистськими практиками, починаючи проповідувати своїм приятелям ідеї цілковитої атараксії й байдужості до всіх світських умовностей. Він пояснює свою світоглядну концепцію так: «Реальність – це вічне теперішнє, наділене чудесною надприродною силою. <...> Реальність непізнана та ілюзорна. <...> Ми нібито граємось в політику, сім'ю, соціальну сферу й особисте життя, а насправді крутимось уві сні. <...> Ланцюг поколінь і ланцюг метаморфоз підвладні одному і тому ж задумові. <...> Нас спопеляє рух, нас спопеляє статева приналежність. <...> Ми жадібно вимагаємо смерті» [4, с. 119]. У парадигмі цього персонажа також актуалізується кіньярівська концепція універсальності і позачасовості певних характеристик людської природи, що вони реалізуються повторювано. Зрештою, світовідчуття Патріка також трансформується під впливом уявлень Ріделла про ницність американської культури, яка постає не яскравим небаченим досі явищем, а, навпаки, феноменом, що в історії людства вже існував і надалі також повторюватиметься.

Фінал “Американської окупації” розгортається на двох рівнях – у межах великої історії Франції та малої історії життя персонажів. На рівні макроісторії твір завершується евакуацією без НАТО, ініційованою генералом де Голлем у 1959 р., – що стало виявом тодішнього офіційного політичного антиамериканізму з боку Франції [2, с. 15]. Мікроісторія Патріка також розвивається драматично: його подруга Марі-Жозе через власну неспроможність примиритись із завершенням “американської окупації” та відповідною руйнацією своєї американської мрії вирішує вкоротити собі віку, перерізавши вени шматком дроту, котрий раніше огортав військову базу. Своєю чергою Патрік назавжди покидає заняття джазовою музикою, які раніше становили весь сенс його життя, і з часом переїздить до Індії. Припускаємо, що у такий спосіб він також оприявнює власні аксіологічні пріоритети – на зміну втраченому захопленню найсучаснішим новим світом приходиться інтерес до старосвітської і, сказати би, позачасової індійської культури.

Висновки. Вважаємо справедливим твердження Ж.-Л. Потро, французького дослідника творчості Кіньяра, стосовно проблематики цього роману: “Через персонажів, які існують в розриві з домінуючим для свого часу дискурсом, Паскаль Кіньяр підважує заспокоїливі стереотипні уявлення щодо, зокрема, гармонії споживацького ладу, встановленої американцями у час після війни” [3, с. 151]. У художній ретроспективі Кіньяра повоєнна доба постає у всій строкатості тодішніх соціополітичних настроїв та переконань французького суспільства. Деталізована реалістична оповідь докладно репрезентує цей історичний

період, при цьому один із найважливіших акцентів автором робиться на відтворенні культурної атмосфери того часу, побудованої на постійних зіткненнях про- і антиамериканських точок зору. Проте письменник виявляє інтерес не тільки до вибраного епізоду з історії Франції, а й переймається питаннями францу-

зької культурної та національної ідентичності, виражаючи критику тодішнього соціуму. Назагал, у романі "Американська окупація" П. Кіньяр не лише реалізує повоєнну історію, а й імпліцитно подає власну рефлексію історії як глобального процесу, заснованого на постійному поверненні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boulard S., Santi S. Pascal Quignard, un écrivain politique // Contemporary French and Francophone Studies., 2014., No. 3, Vol. 18. P. 323-335.
2. O'Connor B. The anti-American Tradition: A history in four phases // The Rise of anti-Americanism. Routledge, 2006. P. 11-24.
3. Pautrot J. Pascal Quignard ou le fonds du monde. New York: Rodopi, 2007. 195 p.
4. Quignard P. L'Occupation américaine. Paris : Éditions du Seuil, 1994. 210 p.
5. Revel J. L'Obsession anti-américaine ; Son fonctionnement, ses causes, ses conséquences. Paris : Plon, 2002. 330 p.
6. Thibault B. L'Autrefois et le Jadis dans L'Occupation américaine de Pascal Quignard // French Forum. 2016., No. 1, Vol. 41. P. 115-126.
7. Vogl R. In Defense of Civilisation: Modernism, Anti-Americanism and the Struggle for Cultural Identity in French Art (1953- 1968) // Paroles gelées. 2007., No. 1 Vol. 23. P. 51-71.
8. Бодрийяр Ж. Америка / пер. с франц. Калугин Д., Санкт Петербург: Владимир Даль, 2000. 204 с.

REFERENCES

1. Baudrillard J. America / translated from French by Kalugin D., Saint Petersburg: Vladimir Dal, 2000. 204 p.
2. Boulard S., Santi S. Pascal Quignard, un écrivain politique // Contemporary French and Francophone Studies., 2014., No. 3, Vol. 18. P. 323-335.
3. O'Connor B. The anti-American Tradition: A history in four phases // The Rise of anti-Americanism. Routledge, 2006. P. 11-24.
4. Pautrot J. Pascal Quignard ou le fonds du monde. New York: Rodopi, 2007. 195 p.
5. Quignard P. L'Occupation américaine. Paris : Éditions du Seuil, 1994. 210 p.
6. Revel J. L'Obsession anti-américaine ; Son fonctionnement, ses causes, ses conséquences. Paris : Plon, 2002. 330 p.
7. Thibault B. L'Autrefois et le Jadis dans L'Occupation américaine de Pascal Quignard // French Forum. 2016., No. 1, Vol. 41. P. 115-126.
8. Vogl R. In Defense of Civilisation: Modernism, Anti-Americanism and the Struggle for Cultural Identity in French Art (1953- 1968) // Paroles gelées. 2007., No. 1 Vol. 23. P. 51-71.

Interpretation of the history of post-war France in Pascal Quignard's "The American Occupation"

O. V. Savych

Abstract. The article deals with the specifics of the interpretation of the history of post-war France, made by a contemporary French writer Pascal Quignard in the novel "The American Occupation" (1994). The writer represents in detail the chosen historical period, emphasizing its socio-political and cultural peculiarities. In addition, the author pays attention to the phenomenon of modification of the national identity of the protagonists influenced by American mass culture. The depiction of a specific historical epoch in this work becomes part of Pascal Quignard's reflection on the meaning of history in its entirety.

Keywords: French literature, Pascal Quignard, novel, history, identity.

Трагедія В. Шекспіра «Гамлет» в психоаналітичній інтерпретації З. Фрейда

О. В. Трохимчук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Paper received 29.05.21; Accepted for publication 15.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-14>

Анотація. Широкий інтерпретаційний діапазон шекспірівської трагедії «Гамлет» вказує на те, що вона вирізняється неабиякою художньою силою, яка протягом століть не зменшувалася, а, навпаки, кріпшала та породжувала інтерес до п'єси у все нових інтерпретаторів. Твір своєю завжди актуальною онтологічною проблематикою відкриває читачам епоху Ренесансу, знайомить з художньо-естетичними канонами того часу, розгортає картини приватного (родинного) та суспільного життя. Чимала кількість інтерпретацій шекспірівського сюжету у творах дослідників була причиною появи новітніх підходів до трактування сюжетної лінії, поведінкової моделі героїв, які почали з'являтися в літературі.

Ключові слова: інтерпретаційна стратегія, психологічний театр, сублімація, катарсис, бінарна модель світу.

З. Фрейд, який з дитинства був бунтарем [8], без остраху вмів виражати власну незгоду, сміливо мислив і висловлював свої думки, ніколи не боявся піти проти суспільної думки та загальноприйнятих канонів, якщо був переконаний у правоті власної теорії, був поціновувачем творчості В. Шекспіра. Засновник психоаналізу не просто читав твори В. Шекспіра, він цитував їх, чудово орієнтувався у англійській літературі. Він розділяв думку, що трагедія «Гамлет» варта уваги як один з найвагоміших творів світової літератури. Водночас чимало суперечливих суджень виникало у З. Фрейда, коли він піддавав аналізу не лише цю трагедію, а й творчість В. Шекспіра загалом. З. Фрейд був переконаний, що за ім'ям драматурга стоїть хтось інший, а саме граф Оксфорд. Коли в 1920 році вийшла в світ сенсаційна книга «Пізнаний Шекспір», Фрейд довго залишався під враженням від неї, ділився власними думками, викликаними книгою у своєму листі Вільгельму Фліссу. Він дотримувався історичної версії авторства у власній оцінці шекспірівської п'єси [4] та не зміг розгледіти у ній щось інше, крім архаїчного минулого.

Крім Фрейда, нараховується велика кількість науковців, дослідників, які намагалися інтерпретувати трагедію в різних культурно-історичних контекстах. Імена відомих постатей фігурують поряд з В. Шекспіром та його трагедією. Й. В. Гете, брати Шлегелі, Г. Гегель, Стендаль і В. Гюго, В. Г. Белінський і І. С. Тургенєв, Л. С. Виготський, А. Анікст, Г. Брандес тощо – всі вони і багато інших внесли значний вклад у розуміння шекспірівської творчості. Різні підходи до інтерпретацій «Гамлета» дозволили по-різному осягнути постать головного героя, уявлення про якого розвивалося та змінювалося разом з історією та культурою.

Фрейд був тим, хто вдавався до трансферу, або інтерпретації себе, – своєрідного перенесення власного життєвого досвіду на постаті літературних героїв. Ж.-П. Сартр у своїй праці «Фрейд» згадував про декілька епізодів з дитинства психоаналітика, коли той уявляв свого батька іншою особою, а сам хотів бути Ганнібалом, а не простим єврейським хлопчиком. Його сильне бажання бути кимось іншим стало своєрідним витісненим бажанням, яке Фрейд міг би з легкістю діагностувати у будь-якого пацієнта. Загадка власного «я», яку прагнув розгадати Фрейд, була рушійною силою в його творчому шляху.

Фрейд стверджував, що причини всіх відхилень у дорослому житті людини пов'язані з дитинством. Сам психоаналітик був сином єврея, торговця тканинами; любов

до матері була надзвичайно сильною, стосунки з нею були ніжними та довірливими. З батьком все було по-іншому: один з епізодів дитинства був показовим та негативно вплинув на їхні стосунки. Нездатність батька гідно, на думку Фрейда, відповісти німцю, який привселюдно принизив його, кардинально змінила ставлення сина до батька. Відразу після цього Фрейд вдався до інтерпретації самого себе, про що було сказано вище. Фрейд був вимогливим сином, переконаним, що голова сім'ї повинен бути прикладом для дітей. Почуття до батька були багатогранними – презирство, біль, сум, жалість – весь цей спектр емоцій мав місце в його особистісному становленні. Ставлення Фрейда до батька породило несвідому зневагу до людей, слабких морально та фізично. Розум став у його сприйнятті шляхом до спасіння, надією на успіх, ключем до набуття значущості. Фрейд відстоював власні теоретичні позиції з невимовною рішучістю та мужністю. Потреба у визнанні була притаманна йому ще з дитинства. Визнання, яке не зміг отримати від свого батька, він намагався компенсувати визнанням із зовнішнього світу. Сартр вважає, що Фрейд переносив свої проблеми, кризи, модель поведінки на інших людей. Здатність відійти від суб'єктивності могла б показати нам іншого Фрейда, проте читач класичних психоаналітичних праць залишається в полоні фрейдівських страхів.

При аналізі п'єси Шекспіра Фрейд змістив акцент з тексту трагедії на постать героя, який для нього був втіленням людини розумної, освіченої, такої, яка викликала схвалення. Гамлет далекий від любові, що не могло не приваблювати Фрейда. Коли ж Гамлет вирішив прислухатися до своєї совісті, людяності, Фрейд вказав на його «пороки» і слабкість. Для австрійського психоаналітика віра в Бога та любов були несуттєвими, «зайвими», натомість науку, затребувані нею інтелектуальні здібності він вважав головним рушієм особистості.

Раціонізм Фрейда виключав все емоційне, зводив усе, що потрібно людині, до знання. Багато моментів у шекспірівській трагедії були близькими Фрейдю: як і Гамлет, він був переконаний, що любов неможлива у світі, вважав, що речником людської самотності є той, хто має пристрасть до науки.

Шекспір як представником доби Відродження своїми творами зумів передати дух та настрої того часу. Зміни, які стосувалися особистості, пов'язані передусім зі змінами у баченні власного «я» – переконанням у довершеності та неперевершеності людини – щасливої, гармоній-

ної, задоволеної собою. Ф. Енгельс цю епоху характеризував як час, що «породив титанів по силі думки, пристрасі і характеру, по багатосторонності і вченості», «цільних людей», наділених «повнотою і силою характеру» [6, с. 346]. Митці доби Відродження оспівували у своїй творчості велич та красу людини, прагнули до гармонії як внутрішньої, так і зовнішньої. Героїв художніх творів зображували максимально наближеними до ренесансного ідеалу. Серед численних представників цієї доби Шекспір займав почесне місце. Геніальність самого Шекспіра – результат синтезу здобутків попередніх століть, якого важко досягти наступним поколінням. Драматург володів неперевершеною уявою, гостротою розуму, винахідливістю, фантазією, наділяв своїх героїв (і, зокрема, Гамлета), рисами особливих людей. Якщо представники ренесансу прагнули гармонізації людини, то фрейдівська теорія не мала на меті зробити людство щасливішим, тільки – більш свідомим.

«Людина – це канат, натягнутий між твариною та надлюдиною, – канат над провалляем» [7, с. 9], – так стверджував Ф. Ніцше. Фрейд розвинув цю думку, представив світу власну структуру особистості, за якою людина перебуває в полоні «хочу» та «мушу», постійно шукає баланс між ними. Едіпів комплекс, розглянутий крізь призму моральності [5, с. 42], стає у психоаналітичному розумінні лакмусовим папірцем того, що людина не може собі дозволити, що для неї є принциповим. Якщо Шекспір зображував особистість, орієнтовану на майбутнє, то Фрейд проектував людину у площину минулого. Якщо Шекспір був представником доби Відродження, епохи піднесення людини та віри у неї, то Фрейд акцентував «тваринне» в людині. Так, всі мотиви дій Гамлета він зводить до сексуального начала. Там, де Гамлет демонструє стримане ставлення до матері, Фрейд бачить прояв прихованого сексуального бажання. Там, де читач віднаходить любов та повагу до батька зі сторони сина, Фрейд вбачає приховане бажання вбити батька-короля та посісти його місце. Якщо йти далі за Фрейдом, причина, через яку Гамлет не поспішає мститися Клавдію, криється у несвідомій вдячності за те, що той вбив свого брата і виконав таємне бажання свого племінника [10]. Він намагається переконати читача в тому, що причиною нерішучості Гамлета є його несвідоме розуміння того, що насправді він є не кращим за свого дядька. Побудована п'єса на сумнівах Гамлета стосовно зобов'язання перед Привидом, яке йому необхідно виконати, на його неготовності до активних вчинків. Якщо класична психологія займається проблемами свідомості, то класичний психоаналіз зосереджений на несвідомому. Якщо Шекспір розмірковує про велике, розумне, то Фрейд – про тваринне, тілесне. Такі категорії, як любов, співчуття, норми моралі не є ключовими, важливими для психоаналізу. Звернення Фрейда до художньої літератури давало змогу більш яскраво, наочно, образно аргументувати власні гіпотези. Художня література, твори античності, міфи слугували підґрунтям його теорії, матеріалом для теоретичних побудовань. На основі психоаналітичного прочитання зміст багатьох творів розумівся по-новому, перевернулось уявлення про те, з якого боку можна поглянути на його змістовну наповненість.

Трагедія «Гамлет», як і вся творчість англійського драматурга, – чи не перший приклад психологічного театру, так як до Шекспіра герої були однопланові, їхні слова та

дії відображали їхні наміри. За характерами шекспірівських героїв можна вивчати психологію людини. Образ Гамлета не одне десятиліття викликає суперечливі трактування та здогадки. Фабула трагедії знаходить відгук у багатьох художніх творах наступних століть, наукових працях, вона породжує різні інтерпретації – від Гете з його невимовною приязню до Гамлета як до «прекрасної, чистої, благородної, високоморальної істоти», до, наприклад, І. С. Тургенєва, який шекспірівського героя бачить егоїстом, скептиком, зацикленним на своїй особі [1, с. 224].

Фрейдівське вчення породило нетрадиційну інтерпретацію класичних творів світової літератури, актуальну не лише в межах психології, її провокаційний вплив на розуміння феномену людини і мистецтва вийшов далеко за кордони окремої наукової дисципліни у загальнокультурний простір. Це дало змогу читати художні тексти, виходячи з широкого бачення загальнолюдських проблем, використовуючи різні стратегії інтерпретації, змінюючи уявлення про незначне і суттєве. Неможливо ігнорувати вчення Фрейда, воно, безумовно, мало чималий вплив на людство. Проте не можна не погодитися і з тим, що все скандальне, провокаційне завжди викликало та буде викликати колосальний інтерес у людей. Табу, заборони у парадоксальний спосіб приваблюють людину, не відпускають її уяву, думки, направляють всю її енергію до «закритої» теми.

Коли Фрейд говорив про сублимацію, а саме основні її форми, такі як художня творчість та інтелектуальна діяльність, він наголошував на перетворенні сексуальної енергії на духовно-творчу [5, с. 19]. Німецький психолог Мюллер-Фрейнфельс стверджував: «...Шекспіру та Достоевському через те не стати злочинцями, що вони зображували злочинців у власних творах, і таким чином переборювали свої злочинницькі схильності. При цьому мистецтво виявляється чимось на кшталт терапевтичного лікування для художника і для глядача – дозволяє уладнати конфлікт з підсвідомим, не впадаючи в невроз» [2]. Іншими словами, саме творчість веде до катарсису, дозволяє особистості здійснювати контроль над хворобливими інтенціями, запобігати їх «виплескуванню» у зовнішній світ, гармонізує внутрішнє життя людини. Художні твори є тими об'єктивними фактами, які спроможні яскраво проявити несвідоме, надаючи важливий матеріал для інтерпретації феномену людини, векторів її духовного буття [3, с. 90].

Шекспірівський Гамлет є людиною епохи Відродження, він думає у масштабах людства, його мислення відкрите. Він зображений як персонаж, якому все під силу. Це образ людини, компетентної у багатьох питаннях, яка з легкістю орієнтується у сфері культури, історії, політики тощо. Багатогранність особистості та діяльності, пошук істини – ось що вирізняє людину часів Ренесансу. Така людина поєднує в собі інтелект та волю, в ній поєднуються часто протилежні особистісні риси.

Перед Гамлетом стоїть нелегкий вибір – він повинен помститися за смерть батька. Важливо зрозуміти, хто чи що саме заганяє його у рамки необхідної помсти – його власні фантазії чи «тіні» архаїчного минулого. Шекспір вимальовує складні суперечності переживань людини, чия внутрішня неготовність до зловісних змін у зовнішньому світі призводить до психологічної нестабільності та вразливості.

Бінарна модель світу, у якій поєднується добро і зло,

тіло і душа, життя і смерть, веде до конфлікту в свідомості героя. Як тільки Гамлет вирішує йти на злочин, порушується рівновага між добром та злом, змінюється переживання «нормального руху часу». Події, які мали статися в певний час, змінюють свою послідовність або не можуть відбутися взагалі. Виникають протиріччя між світлою (гуманістичним світосприйняттям) та темною (архаїчним героїзмом) сторонами свідомості.

Нерішучість Гамлета стосовно прийняття рішення Фройд пов'язує з комплексом Едіпа. Персонаж англійського драматурга став предметом дослідження багатьох психологів і психоаналітиків. У рамках фрейдівської психоаналітичної теорії Гамлет став символом неврозу, людини, яка не змогла подолати в собі комплекс Едіпа. Для Фрейда кожен, хто не зміг успішно вийти з цієї стадії особистісного розвитку, ставав жертвою едіпового комплексу, асоціювався з Гамлетом, психологічними характеристиками цього образу. Центр тяжіння психоаналітичної інтерпретаційної стратегії твору Шекспіра був зміщений з тексту трагедії на постать Гамлета, прототипом якого, за Фрейдом, був сам автор. Засновник психоаналізу наголошує на автобіографічному аспекті: на його думку, Шекспір не зміг позбутися едіпових бажань і переніс їх на головного персонажа трагедії. Для Фрейда літературний твір того чи іншого письменника слугував своєрідним матеріалом, який дозволяв йому майстерно інтерпретувати особистість автора як пацієнта, якого він прагнув зрозуміти, розгадати у системі координат власної теорії.

У літературознавстві існує багато варіантів розкриття таємниці Гамлета. Гарольд Блум у «Західному каноні»

схиляється до думки, що «...лише психоаналізу з комплексом Едіпа вдалося в повній мірі розкрити таємницю впливу трагедії "Гамлет" на глядача...». Фройд вдається до активного ототожнення автора та героя. В праці Георга Брандеса про Шекспіра (1896 р.) вказано, що саме в тяжкий для себе час, після смерті власного батька (1601) Шекспір приступає до написання «Гамлета». Для Фрейда ця зачіпка вагома, так як спогади з дитинства могли стати рушійним фактором для шекспірівської розробки сюжету твору [9].

Звісно, трагедія Шекспіра «Гамлет» – це ода людині, яка вирізняється розумом та гостротою мислення. Багатогранність постаті головного героя є відображенням внутрішнього багатства автора. Слова Гамлета – сильні та глибокі, у кожному з них відчувається філософ, який постійно сумнівається, поет, який вірить у власну мрію. У внутрішньому світі принца Данського борються свідомо гуманістична особистість та підсвідомо «тінь», що провокує його йти за архаїчним героїчним. Досконалість людини доби Відродження зіштовхується зі старим укладом життя, де нормою є негуманні та жорстокі закони. Шекспір створює передумови для появи незліченної кількості варіантів трактування його творів, в яких кожен може побачити щось особистісно значуще. Фройд не став виключенням і, скориставшись можливістю долучитися до інтерпретації творів англійського драматурга, увійшов в історію як людина, яка перевернула уявлення про Шекспіра та його творчість, провокуючи появу нових несподіваних інтерпретацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникст А.А. Трагедия Шекспира «Гамлет». М.: Просвещение, 1986. 224 с.
2. Бабуров В. П. Теория искусства. Художникам, если они хотят знать, чем же всё-таки они занимаются? М.: ЛитРес: Самиздат, 2020. 91 с.
3. Выготский Л. С. Психология искусства. Ростов н/Д: Феникс, 1998. 480 с.
4. Гамлетизируй психоанализ. URL: <http://w-shakespeare.ru/library/stoy-prizrak-doktrina-gamleta22.html> (дата обращения: 18.04.2021).
5. Зборовська Н. В. Психоаналіз та літературознавство: посібник. К.: Академвидав, 2003. 392 с.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 20. Издание второе. М.: Государственное издательство политической литературы, 1961. 858 с.
7. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. М.: Прогресс, 1994. 512 с.
8. Сартр Ж.-П. Фрейд. М.: Азбука, 2000. 400 с.
9. Фрейд З. Художник и фантазирование. М.: Республика, 1995. 400 с.
10. Шекспир У. Гамлет, принц датский. М.: Азбука, 2000. 416 с.

REFERENCES

1. Anikst A.A. Tragedija Shekspira «Gamlet» [Anikst A. A. Shakespeare's tragedy «Hamlet»]. M.: Prosveshhenie, 1986. 224 p. [in Russian].
2. Baburov V. P. Teorija iskusstva. Hudozhnikam, esli oni hotjat znat', chem zhe vsjo-taki oni zanimajutsja? [Baburov V. P. Theory of Art. Artists, if they want to know, what do they do after all?]. M.: LitRes: Samizdat, 2020. 91 p. [in Russian].
3. Vygotskij L. S. Psihologija iskusstva [Vygotsky L. S. Psychology of art]. Rostov n/D: Feniks, 1998. 480 p. [in Russian].
4. Gamletiziruj psihoanaliz [Hamletizing psychoanalysis]. URL: <http://w-shakespeare.ru/library/stoy-prizrak-doktrina-gamleta22.html> (accessed date: 18.04.2021) [in Russian].
5. Zborovs'ka N. V. Psykhoanaliz ta literaturoznavstvo: posibnyk [Psychoanalysis and literary studies]. K.: Akademvydav, 2003. 392 p. [in Ukrainian].
6. Marks K., Jengel's F. Sochinenija [Marx K., Engels F. Works]. T. 20. Izdanie vtoroe. M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1961. 858 p. [in Russian].
7. Nische F. Tak govoril Zaratustra [Nietzsche F. Thus spoke Zarathustra]. M.: Progress, 1994. 512 p. [in Russian].
8. Sartr Zh.-P. Frejd [Sartre J.-P. Freud]. M.: Azbuka, 2000. 400 p. [in Russian].
9. Freyd Z. Hudozhnik i fantazirovanie [Freud Z. The artist and imagination]. M.: Respublika, 1995. 400 p. [in Russian].
10. Shekspir U. Gamlet, princ datskij [Shakespeare W. Hamlet, Prince of Denmark]. M.: Azbuka, 2000. 416 p. [in Russian].

Shakespeare's tragedy «Hamlet» in Freud's psychoanalytic interpretation

O. Trokhymchuk

Abstract. The wide interpretative range of Shakespeare's tragedy Hamlet indicates that it has a considerable artistic power that has not diminished over the centuries, but on the contrary, has grown stronger and generated interest in the play in all new interpreters. The work with its always relevant ontological problems opens to the readers the Renaissance era, introduces the artistic and aesthetic canons of the time, unfolds pictures of private (family) and public life. The considerable number of interpretations of the Shakespearean plot in the works of researchers was the reason for the appearance of new approaches to the interpretation of the storyline, the behavioral model of the characters, which began to appear in the literature.

Keywords: interpretive strategy, psychological theater, sublimation, catharsis, binary model of the world.

Дискурсивна маніфестація адресата

Т. А. Єщенко

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів, Україна
Corresponding author. E-mail: teua.lviv@gmail.com

Paper received 11.05.21; Accepted for publication 23.05.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-15>

Анотація. У статті здійснено опис текстової категорії «адресатність» в комунікативному і прагматичному аспектах. Подано типи адресатів, їх дискурсивні вияви та особливості у словесному цілому крізь призму заголовків, присвят, епіграфів. Здійснено класифікацію адресатів за зовнішньотекстовими / внутрішньотекстовими ознаками.

Ключові слова: адресат, комунікація, маніфестація дискурсивна, текст, текстова категорія, тип адресата.

Вступ. Активізація комунікативно-прагматичних наукових розвідок, скерованих на поглиблене дослідження ролі адресанта й адресата в їхній мовленнєвій взаємодії, зумовлена домінуванням дискурсивно-антропоцентричного підходу в лінгвістиці XXI століття. Текст розглядають як сукупність певним чином співвідносних категорій – інваріантних ознак, що відтворюють найістотніші особливості словесних цілих. При цьому враховують, що будь-яка текстова категорія виокремлюється на функціонально-семантичному підґрунті, репрезентуючи універсальний сенс словесного цілого, а також те, що кожній категорії притаманний певний ідеальний зміст і певна лінгвістична маніфестація. Відтоді, як І. Р. Гальперин систематизував і найповніше описав у мовознавстві текстові категорії такі, як: «інформативність», «членованість», «когезія» (внутрішньотекстові зв'язки), «автосемантичність відрізків тексту», «континуум», «простір» і «час»), «ретроспекція» і «проспекція», «модальність», «інтеграція», «завершеність», минуло 20 років. Проте вчений, здебільшого зосередившись на структурно-граматичному аспекті, не вбачав необхідності виокремлювати, скажімо, таку текстову категорію, як «антропоцентричність» з її складниками (адресант/адресат). Лише з часом у працях М. Брандес, Г. Ворожбитової, О. Селіванової було описано текстові категорії змістової групи: референційність, антропоцентричність, інтерактивність, інтерсеміотичність. У зв'язку з цим вкрай значущими є розвідки, в яких було ретельно вивчено категорію антропоцентричності з її складниками – адресанта і адресата.

У лінгвістиці тексту вже зроблено перші спроби опису вияву адресата (І. Безкровна [1], М. Венгринюк [2], В. Назарець [5]), проте огляд наукових розвідок промовисто свідчить: проблема адресата ліричного твору, розроблення теоретичних передумов для створення його типології вирішена у сучасних мовознавчих студіях усе ще не достатньо чітко й аргументовано.

Мета статті – здійснити суцільний аналіз заголовкових комплексів як виразників категорії адресатності й описати їх в комунікативному і прагматичному аспектах (дискурсивний вимір); подати домінуючі типи адресатів, з'ясувати їхні вияви та особливості.

Матеріали і методи. У ролі фактичного матеріалу обрано поезію українського класика, - Івана Франка, а методом студіювання – описовий метод.

Результати та обговорення. Категорія антропоцентричності охоплюється мовною особистістю. Її ро-

зуміємо як сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлює створення і сприймання нею мовленнєвих витворів (текстів). Мовна особистість може бути репрезентована адресантом і адресатом. Спираючись на праці В. В. Одинцова, І. Р. Гальперина, Н. Д. Зарубіної, О. О. Селіванової, З. Я. Тураєвої та ін., розглядаємо образ автора і образ читача як узагальнені поняття, що маніфестуються цілим конгломератом різномірних мовних, композиційних, архітектонічних явищ, розподілених по словесному масиву. Всі без винятку рівні лінгвістичної організації вербального цілого беруть участь в формуванні текстової тканини. Тож, поняттями «образ автора» і «образ читача» оперуємо під час аналізу композиційно-мовної специфіки повідомлення. Натомість поняття «адресант» і «адресат» використовуємо під час аналізу внутрішньокмунікативного акту. Переконані: це дві різні сфери репрезентації художньої інформації - композиційно-мовленнєва і комунікативна (дискурсивна).

Логічним видається диференціювання внутрішньотекстового адресата (вказаний в авторському зверненні самого тексту - послання, віршований лист, присвята) і зовнішньотекстового адресата (співвіднесений з образом читача). Як слушно зауважує український дослідник В. Назарець, «структурно-семантичні типи внутрішньотекстового адресата ліричного твору можуть бути класифіковані за такими трьома ознаками: 1) персоналізованості адресації; 2) суб'єктивної належності адресації; 3) текстуального вияву адресації» [5, с. 169].

Суцільний аналіз заголовкових комплексів (заголовок, присвята, епіграф) (понад 170 одиниць) надав підстав стверджувати, що поетичним текстам за ознакою персоналізованості вияву адресації притаманні такі різновиди адресатів: 1) зовнішньотекстовий («Земле моя, всеплодюча мати...» (1880) і внутрішньотекстовий («Руським в'язням...» (1882); 2) недиференційований («Шукай краси, добра шукай!...» (1877) і диференційований («Червона калино, чого в лузі гнешися?...» (1886 – 1893); 3) одноособний («Амвросію Яновському...» (1884) і узагальнений («Милосердним» (1880); 4) реальний («Михайлині Р.» (1882) і умовний («Послухай, сину, що премудрість каже...» (1881). Переконуємося: ступінь виявлення персоналізації у творі іноді важко визначити. Так, у вірші «Моєму читачеві» адресат може бути кваліфікований і як широкий загал читачької аудиторії (адресовано всім і кожному), так і як особа, яка безпосередньо долучена в текстові межі твору, присутня у його художньому

світі у вигляді уявного співрозмовника, з яким намагається налагодити діалог автор твору. Пор.: «Мій друже, що в нічну годину тиху / Отсі рядки очима пробігаєш / І в них народному заради лиху / Чи власним болям полекші шукаєш, – / Коли тобі хоч при одному слові / Живіше в грудях серце затріпоче, / В душі озветься щось, немов луна в діброві, / В очах огонь сльозу згасить захоче, – / Благословлю тебе, щоб аж до скону твого / Доніс ти серце чисте й щирю душу / І щоб ти не зазнав сирітства духового, / В якому я свій вік коротать мушу...» [8, т. 3, с. 102]. Хоч письменник у заголовку формально й окреслив внутрішньотекстовий статус адресата, але фактично він може бути потрактований і як зовнішньотекстовий, оскільки збігається з образом читача.

Спостерігаємо домінування заголовків з одноосібним адресатом. Зазвичай це реальна, біографічна особа, якій присвячений текст. У ролі адресата можуть поставати:

а) члени родини («Ой матінко люба, єдина моя...» (1878), «Мамцю, мамцю, що мені?...» (1887), «Олі» (1886), «Моїй дружині» (1887), «Матінко моя рідненька!...» (1893), «Послухай, сину, що премудрість каже...» (1881);

б) коханий або кохана («N. N. («Виступаєш ти чемно, порядно...»)» (1883), «N. N. («Будь здорова, моя мила...»)» (1883), «Не знаю, що мене до тебе тягне...» (1886 – 1893), «За що, красовице, я так тебе люблю...» (1886 – 1893), «Не минай з погордою...» (1886 – 1893), «Моїй не моїй...» (1886 – 1893), «Не схилий своє личко прекрасне...» (1893), «Чого являєшся мені у сні?...» (1886 – 1893), «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...» (1886 – 1893), «Я не тебе люблю, о ні...» (1886 – 1893); «Михайліні Р.» (1882), «К. П.» (1883), «О. О.» (1881), «Неназваній Марії» (1908);

в) друзі і знайомі («Молодому другові» (1883), поетичний цикл «Знайомим і незнайомим», «Лист до Стефанії» (1886 – 1893), «Здоров, Степане!...» (1886 – 1893), «Корженкові» (1882), «Данилові Млаці» (1882), «Зоні Юзичинській» (1916), «Анні П.» (1880);

г) божі істоти («Поклін тобі, Буддо!...» (1886 – 1893).

З-поміж одноосібних адресатів виокремлюється домінувальна група реальних адресатів - представники певних професій, сучасники-митці, члени родини, приятелі, знайомі, коханки та коханці і под. Фіксуємо скерування комунікації до історичного адресата. У ролі вказаного об'єкта мовлення зазвичай постає громадсько-політичний діяч, науковець, митець, непересічна особистість, яка зробила певний внесок у еволюційний поступ людства. Реальний адресат у контексті авторського звернення до нього може сприйматися як особа суто приватна. У цьому випадку ми можемо говорити про біографічного адресата, з яким автора зв'язують певні ділові, творчі, родинні, інтимні стосунки, або ж автор особисто незнайомий із ними, але вважає за необхідне висловити свої міркування з приводу тих або інших аспектів їхньої громадської, творчої діяльності, способу життя або мислення, морально-етичних або духовних запитів.

Частим явищем у текстах є узагальнений адресат. Він представлений певною масовою аудиторією: людство, нація, народність, мешканці певного регіо-

ну, особи певної статі, вікової категорії, громадсько-політичного руху, морально-етичної позиції, певної професії, соціального прошарку, творчої діяльності («Моєму читачеві» (1905), «Жіноче серце! Чи ти лід студений...» (1875), «Милосердним» (1880), «До Музи» (1906), «Товаришам» (1880), «Співакові» (1888), («Руським в'язням...» (1882), «Сідоглавому» (1886 – 1893), «Голубчики, українські поети... (Епілог)» (1893), «Росіє, краю туги і терпіння...» (1889), «Послухайте, добрі люди, що маю сказати...» (1878), «Галичино, думай о собі сама!...» (1884).

Узагальнений адресат корелює із поняттям «умовний адресат». Це широке коло екзистенційних та предметних об'єктів і реалій, які співвідносяться з повсякденним духовним та матеріальним життям людини. Різновидами умовного адресата можуть поставати об'єкти та процеси людської життєдіяльності, надприродні істоти та явища, природні об'єкти та явища, сезонні цикли, живі істоти тваринного світу («Весно, ох, довго ж на тебе чекаю!...» (1881), «Рад би я, весно, в веселішій нути...» (1881), «Осінній вітре, що могучим стоном...» (1882), «Вій, вітре, горою...» (1880), «Місяцю-князю!» (1883), «Я не кляв тебе, о зоре...» (1886 – 1893), «Розвійтеся вітром, листочки зів'ялі... (Епілог)» (1886 – 1893), «Ой ти, дубочку кучерявий...» (1886 – 1893), «Розвивайся, лозо, борзо...» (1880), «Смійтесь з мене, вічні зорі!...» (1886 – 1893). На інтровертну природу мовомислення адресата вказує адресація комунікації до узагальненого адресата, що вербалізований словами-концептами: *доля, горе, душа, рай, біль тощо* («Ой, жалю мій, жалю...» (1886 – 1893), «Я не жалуюсь на тебе, доле...» (1886 – 1893), («Гей, розіллялось ти, руське горе...» (1886 – 1893), «Мій раю зелений...» (1880), «Не покидай мене, пекучий боле...» (1883), «Душе моя!...» (1888). Фіксуємо цікаве явище, коли умовний адресат постає як метонімізований аналог узагальненого адресата або прихований різновид автоадресата («Галичино, думай о собі сама!...» (1884), «Росіє, краю туги і терпіння...» (1889).

За ознакою суб'єктної належності адресації у науці традиційно виокремлюють дві групи: власне адресат і автоадресат. Власне адресат – це типовий ТИ- або ВИ- адресат, інша людина, яка не може бути ідентифікована з автором твору («Не забудь, не забудь...» (1882). Цей тип адресата є найбільш поширеним і узвичаєним для усіх жанрових форм адресованої лірики. Але поряд із власне адресатом у поетичних текстах трапляється й інший семантичний тип адресата, який можна назвати автоадресатом, оскільки, звертаючись до уявного співрозмовника, автор, у цьому випадку має на увазі не сторонню особу, а самого себе. Наразі автоадресатом є стилізована під житейські, біографічні, екзистенційні, морально-етичні, соціально-політичні міркування творча іпостась самого автора: («Не біється тюрми!...» (1880): «Не біється тюрми, о други молодії! / Не біється тих пут, що на короткій час / Обкручують, немов холодні чорні змії, / Безсильне тіло! Що значить се все для нас? / Бажається панам погратися трохи з нами, / Бо бачать, що в тюрмі зовсім ми в їх руках, / Ну і обвішають старими бренькачками, / Щоб знати, як було в середніх це віках. / Ніщо для нас тюрма. Ми інші тюрми

знаєм, / Тверді, безвихідні, уперті та жисі, / І проти них, брати, борню ми підіймаєм! / А в тій слабій, дурній, хоч кам'яній, тюрмі / Ми бачим тільки страх панів і понімаєм, / Що панство їх крухе, як мури ті німі» [7, т. 2, с. 304].

За ознакою вияву адресації у словесному цілому текстова категорія «адресат» може бути репрезентована такими класифікаційними групами: 1) експліцитний і імпліцитний адресат; 2) фактичний і псевдоадресат; 3) моноадресат і поліадресат. Означений у площині прямого звернення, персонально ідентифікований, поіменованій (у заголовку, підзаголовку, епіграфі або безпосередньо у тексті твору) цей адресат називають ще експліцитним. Іменна форма адресації, коли особа адресата ідентифікується, зазвичай, у формі прямого означення його імені (коли ми маємо справу із одноосібним адресатом) або його історичного, соціального, екзистенційного статусу (коли автор звертається до узагальненого або умовного адресата) є найбільш типовою і поширеною. Наприклад, вірш «Моїй дружині» (1887), в якому з неабиякою ніжністю і теплотою звертається поет до коханої: «Спасибі тобі, моє сонечко, / За промінчик твій – щире словечко...» (7, т. 2, с. 401). Адресат, який у тексті є неозначений і його ім'я з певних причин автор у тексті твору не оприлюднює, – називається імпліцитним. У поетичному дискурсі він може бути анонімний і латентний. Анонімний імпліцитний адресат – це такий адресат, ім'я якого у тексті адресованого твору мовець свідомо приховує з тих або інших причин. Найчастіше, хоча й невиключно, анонімна адресація наявна в товариській або інтимній любовній ліриці, коли автор не бажає, аби ім'я його коханої чи коханого стало предметом широкого розголосу. В таких ліричних творах ім'я адресата автор зазначав (як правило, тільки у заголовковому комплексі) у вигляді ініціалів або їх транслітерації, однієї заголовної літери імені, певної екзистенційної характеристики або певних ситуативних обставин, які визначатимуть емоційний модус авторського звернення: «N. N. («Виступаєш ти чемно, порядно...»)» (1883), «N. N. («Будь здорова, моя мила...»)» (1883), «Михайлині Р.» (1882), «Анні П.» (1880), «К. П.» (1883), «Олі» (1886), «О. О.» (1881). Спостерігаємо у поетичних текстах латентний імпліцитний адресат. Це об'єкт мовлення, ім'я якого у творі не зазначено у формі прямої номінації («Милосердним» (1880), «Товаришам» (1880), «Снівакові» (1888)). Імпліцитність латентного адресата у поезії Івана Франка може бути зумовлена тим, що й сам автор не знає (не є принципово важливим) імені того, кому конкретно адресував текст. Наразі автор намагається типізувати прикметні риси, естетично узагальнити їх та піднести до значення певного символу. Подекуди імпліцитність латентного адресата може бути суто формальною і легко реконструюватися в

читацькій уяві за допомогою опосередкованих, але безпомилково впізнаваних біографічних або контекстних реалій життя чи творчості такого адресата. Зрідка фіксуємо фактичного (справжнього) адресата, його реального співрозмовника, з яким він веде уявний діалог. Натомість частішим виявом є псевдоадресат, тобто фіктивний адресат, якого автор увів у словесне ціле не з метою встановлення з ним діалогічного контакту, а із суто риторичних міркувань. Так, у вірші «Думи, діти мої...» (1880) автор створює відповідну емоційну атмосферу діалогізації, задля акцентування уваги читача на об'єкті зображення: «Думи, діти мої, / Думи, любі мої! / З усміхнутим лицем / В тій понурій тюрмі! / Наче запах весни, / Налітаєте ви, / Скорбне серце моє / Потішаєте ви! / Де жура душу тлить, / Живе серце болить, / Де в важкій боротьбі / Духа втома в'ялить, / Де хитається це, / Сумнівається це / Ум, де думка нова / Загорається це, - / Там ви, думи, летіть, / Слабосилих кріпите, / В горя й сумніву зарік / Лийте радісний світ!» [6, т. 1, с. 34 - 35].

Поезія є переважно моноадресатною. Але трапляються й випадки, коли авторське звернення адресоване відразу кільком, але персонально означеним адресатам. Прикладами поліадресатного типу в адресованій ліриці можуть слугувати поезія Івана Франка «Vivere memento» («Пам'ятай, що живеш!») (7 адресатів: весна, вітер, трава, річка, гори, тучі, люди): «Весно, що за чудо ти / Твориш в моїй груді? / Чи твій поклик з мертвоти / Й серце к життю будить? [...] / Вітре теплий, брате мій, / Чи твоя се мова? / Чи на гірці світляній / Так шумить діброва? / Травко, чи се, може, ти / Втішно так шептала, / Що з-під криги мертвоти / Знов на світло встала? / Чи се, може, шемріт твій, / Річко срібна ленто, / Змив мій смуток і засміть? / Vivere memento! / Всюди чую любий глас, / Клик життя могутий... / Весно, вітре, люблю Вас, / Гори, ріки, тучі! / Люди, люди! Я ваш брат, / Я для вас рад жити, / Серця свого кров'ю рад / Ваше горе змити...» [6, т. 1, с. 35].

Висновки. Текстова категорія «адресат», що є складником антропоцентричності словесного цілого, в поезії має широкий спектр дискурсивного вияву за ознаками: персоналізованість адресації, суб'єктна належність адресації, текстуальний вияв адресації. Найпродуктивнішими класифікаційними групами, що витворюють специфіку ідіостилю українського письменника-класика, є внутрішньотекстові, диференційовані, імпліцитні, одноосібні, реальні, власне адресати. Зрідка фіксуємо полі- і мета адресати. Такий вибір визначається інтенціональними завданнями впливу з боку відправника тексту, і які враховують ситуативні умови акту спілкування і прийняті у художньому функціональному стилі нормативні способи уживання мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безкровна І. Поетичний текст як комунікативний акт: типи адресатів / Ірина Безкровна // Мовознавство, 1998. № 4 – 5. С. 67 – 72.
2. Венгринюк М. І. Адресат у художньому тексті (на матеріалі української прози ХХ століття) / Мирослава Іванівна Венгринюк. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2006. 24 с.
3. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту / Тетяна Єщенко. К.: Академія, 2009. 264 с.
4. Єщенко Т. А. Категорія антропоцентричності: адресантність у тексті / Тетяна Єщенко // Лінгвістика: збірник наукових праць, 2011. №3 (24). Луганськ: Видавництво вищого навчального закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2011. С. 137 – 143.

5. Назарець В. Різновиди внутрішньотекстових адресатів в адресованій ліриці Івана Франка / Віталій Назарець // Українське літературознавство, 2014. Випуск 78. С. 169 – 178.
6. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 томах / Іван Франко. Том 1. Київ: Наукова думка, 1976. 542 с.
7. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 томах / Іван Франко. Том 2. Київ: Наукова думка, 1976. 502 с.
8. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 томах / Іван Франко. Том 3. Київ: Наукова думка, 1976. 503 с.

REFERENCES

1. Bezкровна I. Poetic text as a communicative act: types of addressees / Irina Bezкровna // Linguistics, 1998. № 4 - 5. P. 67 - 72.
2. Vengrinyuk M. I. The addressee in the literary text (on the material of Ukrainian prose of the twentieth century) / Myroslava Ivanivna Venhryniuk. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2006. 24 p.
3. Yeshchenko T. A. Linguistic analysis of the text / Tatiana Yeshchenko. K.: Academy, 2009. 264 p.
4. Yeshchenko T. A. Category of anthropocentrism: addressability in the text / Tatiana Yeshchenko // Linguistics: a collection of scientific papers, 2011. №3 (24). Luhansk: Publishing House of the Higher Educational Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University". 2011. P. 137 - 143.
5. Nazarets V. Varieties of intratext recipients in the addressed lyrics of Ivan Franko / Vitaliy Nazarets // Ukrainian Literary Studies, 2014. Issue 78. P. 169 - 178.
6. Franko I. Collection of works: in 50 volumes / Ivan Franko. Volume 1. Kyiv: Naukova Dumka, 1976. 542 p.
7. Franko I. Collection of works: in 50 volumes / Ivan Franko. Volume 2. Kyiv: Naukova Dumka, 1976. 502 p.
8. Franko I. Collection of works: in 50 volumes / Ivan Franko. Volume 3. Kyiv: Naukova Dumka, 1976. 503 p.

Discursive manifestation of the addressee

T. A. Yeshchenko

The article describes the text category "addressability" in communicative and pragmatic aspects. It presents the types of addressees, their discursive manifestations and features in the verbal whole through the prism of titles, dedications, epigraphs. The recipients are classified according to external text / internal text features.

Keywords: text, text category, addressee, type of addressee, communication.

An Application of Grice's Cooperative Principle to the Analysis of a Written Business Negotiation Model

R. Baghramyan

Armenian State University of Economics
Corresponding author. E-mail: rouzannabaghramyan@gmail.com

Paper received 10.03.21; Accepted for publication 03.04.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-02>

Abstract: This article focuses on institutional discourse pragmatics, highlighting its salient features in a business to customer negotiation model, based on an authentic business correspondence (email), through a prism of H. Grice's Theory of Cooperative Principle. The central thrust of this theory is the application of the maxims of Quantity, Quality, Relation and Manner to speech acts to secure identification of participants' intentions and sentence meaning, excluding irrelevancies throughout the communication process. Any kind of interaction in our life is accompanied by diverse tangible and intangible components. The role, function and impact of these aggregate components on the natural flow of communication irrespective of the form (oral/written) are the concern of pragmatics.

Keywords: discourse pragmatics, Gricean maxims, institutional discourse, business negotiations

Introduction. The multi-layered nature of discourse, its omnipresence in almost every sphere of human activity, allows us to study its diverse features in relation to other sciences. Scholars in linguistics, psycholinguistics and sociolinguistics recognized that the study of actual language use should not be limited to grammatical analysis of isolated sentences and advocated a focus on the structures, strategies and processes of the cognitively and socially situated text and talk of real language users [Van Dijk, 2009, p. 1]. Linguistic studies have extended their scope of research of the language, as one of the staples of human communication, to include cultural, social and cognitive dimensions. The study of discourse from the perspective of these dimensions is in the realm of pragmatics. As one of the disciplines of linguistic studies, pragmatics encompasses the whole gamut of contextual features providing an opportunity not only to analyze the written text or talk on the level of words or utterances, but also consider, interpret and examine all the factors contributing to the final result of the talk or text. Components, constituting pragmatics, create a platform throughout the communication process (written/spoken) to reach a certain outcome, which will be mutually acceptable or intend to share knowledge, which will become common for the parties involved in the communication process. On many occasions, the result is invisible at earlier stages, but it lays a foundation for further development. This is due to the indirect utterances, the meaning of which should be pragmatically inferred. The conventional pragmatic research is based on three pivotal pillars providing insights into the discourse pragmatic analysis. These are H. Grice's Theory of Cooperative principle, J. Austin and J. Searle's Speech Act Theory, P. Brown and S. Levinson's Model of Politeness.

Theory of Cooperative Principle (4 maxims). H. Grice Theory of Cooperative Principle plays a seminal role in the formation of pragmatic research. In his book "Logic and Conversation" he introduces the concept of implicature. The inferred meaning of utterance is defined as implicature. Intentional communication assumes either explicit or implicit conveyance of the message. When one uses the conventional meaning of the word, they express their ideas explicitly. If one of the participants does not want to communicate the message explicitly, the other side should consider an array of factors relevant to the situation to infer the meaning. For instance, in the utterance 'This is a disaster'

one may interpret the direct, conventional meaning of the word disaster - earthquake, hurricane or flooding. The consideration of multiple factors governing this utterance (physical setting, economic situation, familiarity with the context) significantly alter the perception of the sentence. A person observing a sharp decline in his share price may utter this phrase. When we deprive the sentence of the context and leave it with its conventional meaning, we do not leave space for extrapolation. H. Grice divides implicatures into conventional and non-conventional types. Conversation is regarded as a subclass of non-conventional implicature endowed with discourse attributes. He proposes 4 maxims under the Theory of Cooperative Principle to secure efficacious communication: 1 - Quantity, 2 - Quality, 3 - Relation, 4 - Manner.

1. Quantity – If you are assisting me to mend a car, I expect your contribution to be neither more nor less than is required; if I need four screws, I expect you to hand me four rather than two or six.

In other words, in business context, if the customer asks for a discount for a particular product, there is no need to send the price list for all discounted products.

2. Quality – I expect your contributions to be genuine and not spurious. If I need sugar as an ingredient in the cake, you are assisting me to make, I do not expect you to hand me salt; if I need a spoon, I do not need a trick spoon made of rubber.

'Honesty is the best policy'. By treating the interlocuter with probity and integrity, one establishes long-lasting, trustworthy relationship and pave the way to a desired result.

3. Relation- I expect a partner's contribution to be appropriate to the immediate needs at each stage of transaction; if I am mixing ingredients for a cake, I do not expect to be handed a good book, or even an oven cloth (though this might be an appropriate contribution at a later stage).

Adherence to relevancy of the components of discourse pragmatics in relation to the present situation is central to both written and spoken interactions. For example, if the customer requests information on the type of the materials used in the production process, there is no need to provide information about price or that the seller offers a 10% discount for paying in cash.

4. Manner – I expect a partner to make it clear what contribution he is making and to execute his performance

with reasonable dispatch. [Grice, 1975, p. 47]

Thus, contributions must be implemented transparently and show good judgement. "Our talk exchanges do not normally consist of a succession of disconnected remarks, and would not be rational if they did" [Grice, 1975, p. 45]. All contributions serve a general objective, thereby require cooperative efforts to accomplish the task set from the outset. On the other hand, participants may "violate, opt out, flout" the maxims in a way they consider effective for their cooperation. On many occasions, interactants violate the maxim of Quantity to be more polite and keep their social face. This notion of 'face' is based on the theory of Canadian-American sociologist E. Goffman. According to his theory face is "the positive social value a person effectively claims for himself by the line others assume he has taken during a particular contact" [Goffman, 1967 as cited in Blum-Kulka, Hamo, 2019, p. 152]. This forms the basis P. Brown and S. Levinson's Model of Politeness. They premised their idea on the face-saving theory, claiming that face has two dimensions: positive and negative. The constant shifting from one face to the other is a natural phenomenon throughout the interaction. One cannot keep a positive face continuously. Indubitably, it is one of the prerogatives of a person to maintain a socially positive face, adhering to a certain set of socially accepted principles and values, however it may sometimes seem imposing. Communicators feel losing their autonomy and freedom. Hence, the application of the negative face is vital for keeping the balance. Y. Yerznkyan in her book "Linguistic Category of Politeness" states that "Theory of Linguistic Politeness is understood as a guarantee of conflict-free communication and polite speech behavior presupposes a line of behavior that maximally takes into account the desires, feelings and inclinations of the partner in communication" [Yerznkyan, 2018, p. 67]. In essence, the theory of politeness executes the same function as the maxims: to reach a mutually accepted outcome with cooperative efforts. Mediums and linguistic tools are different and sometimes mutually exclusive, nevertheless the two theories are thoroughly intertwined. Likewise, J. Austin's Speech Act Theory, later developed by J. Searle, supplements the aforementioned theories, allowing us to research pragmatic field in a more systemized way. "A Speech Act is a purposeful speech action performed in accordance with the principles and rules of communicative behavior in each given society" [Yerznkyan, 2018, p. 28]. J. Austin distinguishes among locutionary (a meaningful utterance), illocutionary (the performance of the utterance) and perlocutionary (the effect the two acts have on the hearer) speech acts. Within one utterance, the communicator may perform all three acts. Based on J. Austin's work, J. Searle suggests 5 types of illocutionary acts:

1. Representatives: utterances that describe some state of affairs by asserting, concluding, claiming, etc.
2. Directives: utterances used to get hearer to do something via acts like ordering, commanding, begging, requesting and asking.
3. Commissives: utterances that commit hearer to doing something and include acts like promising, vowing and pledging alliance.
4. Expressives: acts used to express the psychological state of the hearer, by thanking, apologizing, congratulating and condoling.

5. Declarations: utterances which effect a change in some, often institutionalized state of affairs. Paradigm examples are christening a baby, declaring peace, firing an employee. [Searle, 1979]

This classification has been disputed by many critics and yet it is certain that it provides a solid ground for further development of the field and additional deliberation.

Institutional Discourse/Non-Institutional Discourse (Personality-oriented and Status-oriented Communication). Russian linguist V. Karasik in his work "Language circle; person, concepts, discourse" distinguishes between personality-oriented and status-oriented types of communication. Status-oriented communication is typical of institutional discourse: negotiations, interviews, meetings, court trials, etc. "The norms of institutional discourse reflect the ethnic values of the society as a whole and the values of a particular social group that forms the institution" [Karasik, 2002, p. 196]. With the advent of modern technologies, the modes of institutional discourse have changed. For example, business to customer (or any other type of communication) interaction can no longer be restricted to a designated physical institutional setting, since business deals/transactions can be negotiated from home, via email, video conferencing, etc. Moreover, smart phones provide an opportunity to send emails from almost all places with WIFI connection. Subsequently, the Internet has become one of the indispensable tools of interaction. In personality-oriented communication the interlocuter may expand beyond natural phrases, words, deviate from the topic and communicate some personal information, which may not contribute to the fulfilment the objectives of the interaction. On the contrary, participants in the status-oriented interaction avail themselves of all the tools available to influence the other party to gain an advantage. They use clichéd phrases, exchange accepted formal pleasantries, avoiding, at the same time, any personal interference. This would be much easier to implement if artificial intelligence was used in status-oriented communications. Unlike artificial intelligence, which is programmed in advance to perform a certain type of activity, people are rather sensitive to certain situations, topics, therefore the borderline between the status-oriented and personality-oriented communication can be easily crossed, sometimes intentionally. J. Nierenberg in his work "Art of Negotiating" indicates that people negotiate each time when they exchange ideas with the intention to reach an agreement. [Nierenberg, as cited in Введенская, Павлова, 2019, p. 97]. This intentional, purposeful feature distinguishes negotiations from ordinary talk. Negotiations are classified according to the sphere of activity: diplomatic, political, economic, trade, business, etc., according to the purpose: to sign an agreement, to extend existing agreement, to make amendments in contracts/treaties, etc. and according to the nature of the relationship between the parties: partnerships, competitive, confrontational [Введенская, Павлова, 2019, p. 97-98]. The most common types of negotiation are integrative, when parties collaborate to reach a mutually beneficial 'win-win' solution and distributive, based on win-lose strategy. In business negotiations, the parties usually avoid the win-lose outcome. As J. Nierenberg states the aim of negotiations is not a 'dead' or 'crushed' opponent [Nierenberg, as cited in Введенская, Павлова, 2019]. The main

thing in negotiations is not the assertion of one's own position, but the satisfaction of mutual interests. In this respect, the value-based negotiation model (VBM) suggests 4 elements to consider before and during negotiations: the negotiator's values, what he needs from the other party, how he builds the desired relationship and how he appeals to the other party's goodness staying true to his values [Gan, 2017]. Whilst priming yourself for negotiations one should ponder over these elements to secure the most acceptable, mutually beneficial solution for both parties. The two staples of VBM are emotions and feelings, which are intangible means of expressing personal attitudes. To succeed in negotiations, the negotiators should target the feelings of the other party rather than the emotions, which are usually evoked due to external factors, whereas feelings are embedded in our conscious and have a significant impact on the decision-making process. For instance, when the seller refuses to reduce the price reasoning that 5% of the profit will be donated to the "Foundation for Serviceman" to pay compensation to the families of soldiers who fell defending their homeland, he arouses such feelings as patriotism, a sense of duty to those soldiers, compassion. As a result, the purchaser immediately stops bargaining. It is not the temporary emotion that may be caused even by watching a movie, but the deep feeling of love for one's homeland that helps to achieve a win-win situation in this specific context. The same approach is viable in written interactions. Consequently, during the process of institutional interaction the interplay among the several types of communication is natural. Interaction may be shifted from spoken to written and vice versa. Written forms of conveying information or accomplishing practical tasks within the scope of status-oriented communication comprises emails, letters, documents, text messaging, etc. Each mode of language used in institutional context (written/spoken) requires the application of established standards and norms typical of that form. Formal correspondence is usually done by letters/emails, which leave a written record and can be kept for future reference. There are certain conventions to follow while using a written form of communication: layout, register, style, spelling, etc. For example, in a job application form, it is important to put a job title after the name of the person you are writing to. Formal letters always start with 'Dear' and end with 'Yours Sincerely', if one knows the name of the recipient, or 'Yours Faithfully' if you do not know the name of the recipient (for less formal letters Best regards, Best wishes). Let us consider the business correspondence below, which illustrates a written interaction between a business and a potential customer bargaining over a product (carpet) price and analyze it applying the maxims discussed above. The examples are taken from "Tufenkian Carpets" LTD operating in Armenia. Bargaining parties are native speakers of English and no changes have been made to the emails.

Example 1. Dear Ms. X,

Following our visit to your shop and as agreed I am sending you attached a photo of a carpet, which we want to order. The US size we want is: 6' x 9' (1.84 cm x 2.73 cm).

Please kindly let me know how much will be the price and when the carpet will be ready. Thank you.

Best regards,
Y

Example 2. Dear Mrs Y,

The price of this TK 13 25x25 density 1.84 x 2.73 = 5.02 sqm rug is the following: 5.02sqm x 134 010 (1sqm price) drams = 672 700 drams. And the whole producing process will be about 2.5 - 3 months, starting from your final confirmation day. Please let me know if any questions.

Best regards, X

Example 3. Dear X,

Will you give me a discount for this carpet since I am a regular client of your shop? Thanks.

Best,
Y

Example 4. Dear Y,

Taking into consideration that you are our regular customer and according to Arman Grigoryan's instructions the price that I gave for the rug is already with rather big discount (with about 40 000 AMD for per sgm - total 200 000 AMD), as the regular price for this is 170 000 per sqm. So, I am sorry, but we cannot do any more discount and 672 700 AMD is the minimal price.

best regards, X

Example 5. Dear Mr. X,

Thank you for your response and the clarification provided. I agree with the price offered by you and would like to order the carpet. Please consider this e-mail as a confirmation for the purchase. I will be traveling on mission abroad and will be back in Yerevan on 7th July when I can pay an advance for the order. Let me know if this is OK with you. Thank you.

Best,
Y

Firstly, this is a typical example of institutional discourse (written business communication), hence it embodies formal features of scripted interaction. In all 5 emails the accepted cliched forms of email openings and closings are used; dear, best, best regards. These formalities have become inseparable part of written communication. There is no need even to type these words, they appear mechanically on the screen. Such hackneyed style can no longer serve as a gesture of politeness or have an impact on the reader's attitude or influence the decision-making process. Judging from the above emails the participants realize the negligible effect of the 'polite' extra phrases, consequently they do not make any efforts to be more polite than necessary. By doing this, they are managing their time in a more effective way. Time management is considered to be one of the fundamental skills in a business negotiation process. In this particular correspondence, parties seem to have applied the Pareto Principle (80/20 rule), which states that 80% of the result comes from 20% of the effort. Minimizing efforts (using less words) can be equal to the maxim of Quantity, which is compensated through applying a maxim of Quality. Make your conversational contributions such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged [Grice,1975]. The application of maxims is obvious, without any noticeable infringement. It is apparent that participants know each other, therefore they use less formal language (email 3; best). The standard institutional setting is vague, since in written communication an array of settings is suitable (home, workplace, restaurant, cafes, cars). Most probably they have been writing these emails on their way home, work, or while having lunch, as a result some spelling (best regards, sgm, email 4) mistakes are observable. The interactions are brief and to the point (maxim of Quantity and Relation). The emails provide illocutionary

acts that use performative verbs in conjunction with appropriate conditions to accomplish certain actions. According to J. Searle's classification, these are directives (email 3 requesting act), expressives (email 4, apologizing act) declarations (email 4, refusing act).

Let us consider email 3 where the phrase 'regular client' is a relevant and genuine contribution (maxims of Quality and relevance) made by the client which is mutually acceptable. The contributions are comprehensible and direct without any obscure implications (maxim of Manner). No false information is provided or any circumvention of the generally accepted norms (maxim of Quality).

In example 4, the seller expands beyond the requested information about the discount, and mentions the name of the manager to display the extent of care she treats her client and also mentions that they have already given a discounted price. One may consider that the maxim of Quantity is flouted in this sentence. However, given the fact that Mrs. Y is a regular customer (she knows Mr. Grigoryan) and the relationship between them is more friendly than formal, the provided information can be perceived as a cooperative effort towards a common goal. When the phrase is not separated from the context, but is interpreted taking into account all the factors influencing the course of interaction, i.e. pragmatic components, then it becomes obvious that the attributes of cooperative principle are maintained. H. Grice claims that alleged irrelevancies may seem to ex-

ist due to the ignorance of contributing factors and conditions guiding communication. Conversely, written communication does not provide much space for the supposed divergency, since it is mostly confined to the application of linguistic elements pertaining to the standards of written correspondence. Neither side in this negotiation wants to gain advantage over the other party, trying to reach win-win solution. To guide the discourse to the direction that benefits you and do not upset the customer is easier to implement in written communication. Written speech is graphically fixed, it can be considered and corrected in advance, it has some linguistic features (literary vocabulary, complex prepositions, passive constructions, strict adherence to linguistic norms, absence of extra-linguistic elements) [Введенская, Павлова, 2019, p. 167].

Conclusion. To conclude, it should be restated that the all-pervasiveness of pragmatic features in our life is an incontrovertible fact and its components intrinsically relate to not only discourse of everyday life but to institutional discourse in its various manifestations. By employing pragmatic components accompanied by the consideration of the reciprocity of standpoints and application of maxims provide basis to produce and develop coherent institutional business discourse in a written form and achieve a mutually beneficial result. Gricean maxims are viable in business negotiations, since the application of these maxims saves the most precious asset - time, by excluding any deviations from the collective goal.

LITERATURE

1. Austin J.L. (1962). How to do Thing with words, Oxford University Press
2. Gan I. (2017). Advancing a Distributive-Bargaining and Integrative-Negotiation Integral System: A Values-Based Negotiation Model (VBM)//Social Sciences, 2017, 6, (115) Is. 3.
3. Grice H.P. (1975). Logic and Conversation, Elsevier
4. Карасик В.И. (2002). Языковой круг: личность, концепты, дискурс, ВГПУ, издательство «Перемена»
5. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. (2019). Деловая Риторика, издательство «КноРус»
6. Van Dijk Teun A. (2009). Discourse Studies; a Multidisciplinary Introduction, Sage Publications LTD
7. Ерзнкян Е. Л. (2018). Лингвистическая Категория Вежливости, издательство ЕГУ

REFERENCES

1. Austin J.L. (1962). How to do Thing with words, Oxford University Press
2. Gan I. (2017). Advancing a Distributive-Bargaining and Integrative-Negotiation Integral System: A Values-Based Negotiation Model (VBM)//Social Sciences, 2017, 6, (115) Is. 3.
3. Grice H.P. (1975). Logic and Conversation, Elsevier
4. Karasik V.I. (2002). Language circle: person concepts, discourse, VSPU, 'Peremena' publishing house
5. Vvedenskaya L.A., Pavlova L.G. (2019). Business Rhetorics, 'KnoRus' publishing house
6. Van Dijk Teun A. (2009). Discourse Studies; a Multidisciplinary Introduction, Sage Publications LTD
7. Yerznkyan Y. L. (2018). Linguistic Category of Politeness, YSU publishing house

METHODOLOGY

Педагогічні умови упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвіллевій діяльності студентів

О. Д. Данильченко*, С. С. Вітвицька

Житомирський державний університет ім. Івана Франка, Житомир, Україна

*Corresponding author. E-mail: olkadnilchenko@gmail.com

Paper received 29.05.21; Accepted for publication 16.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-16>

Анотація. У статті визначено педагогічні умови упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвіллевій діяльності студентів. Реалізація розроблених педагогічних умов забезпечить успішну фізкультурно-оздоровчу діяльність студентів, дозволить доповнити зміст методичної системи застосування фітнес-технологій на заняттях із фізичного виховання авторським баченням перспектив і можливостей подальшого розвитку, а також визначить її місце в освітньому процесі з фізичного виховання студентів.

Ключові слова: здоров'я, педагогічні умови, здоров'язбережувальні технології, фітнес-технології.

Вступ. Сьогодні фітнес-технології стали невід'ємною частиною сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший економічний і суспільний розвиток людства, що зумовлено активізацією їх застосування у поза освітніх закладах.

На сучасному етапі розвитку України як європейської держави однією з найважливіших проблем є збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, а особливо сучасної студентської молоді. Всебічний та гармонійний розвиток студентства, заснований на нормах, цінностях, сенсі життя, змінює адаптивні можливості організму особистості і здійснюється через формування здорового способу життя. В цивілізованих країнах Європейського Союзу здоровий спосіб життя – це дуже модно, популярно та актуально, проте в Україні недостатня увага приділяється цій проблемі. Як свідчить аналіз даних офіційного сайту Міністерства охорони здоров'я України в останні роки зростає кількість молоді із захворюваннями серцево-судинної, дихальної та нервової систем, порушенням опорно-рухового апарату. Значні показники мають такі хвороби як: алкоголізм, тютюнопаління й наркотична залежність [5]. Актуальність зазначеної проблеми спонукає до визначення педагогічних умов упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвіллевій діяльності студентів.

Короткий огляд публікацій по темі. Проблема навчання й виховання здорової молоді, створення сприятливих для здоров'я умов навчання, дозвіллевої діяльності студентів розглядаються багатьма представниками педагогічної науки (праці Я. Коменського, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстого). Серед класиків вітчизняної педагогіки, котрі приділяли увагу проблемі здоров'язбереження молоді, можна відзначити П. Блонського, Л. Виготського, М. Пирогова, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших. Питання здоров'язбережувального навчання на сучасному етапі стали предметом досліджень М. Антропової, І. Брехмана, Д. Вороніна, М. Гончаренка, П. Гусака, Л. Жуковської, Н. Завидівської, В. Казначеева, Л. Кожевнікової, В. Колбанова, М. Носко, В. Пегова, В. Петленко, О. Самчук, В. Сержантова й ін.

Учені наголошують на тому, що фітнес-технології є найважливішим засобом покращення стану здоров'я,

підвищення функціональних можливостей організму, гармонійною основою фізичного розвитку студентів. Необхідними є пошуки нових ефективних форм і методів фізичного виховання студентів із застосуванням фітнес-технологій у їх дозвіллевій діяльності. [1, 2, 4, 5, 6, 7].

Водночас у реальній освітній практиці питання здоров'язбереження студентів розв'язуються переважно через використання медико-гігієнічних заходів, тоді як питання збереження здоров'я студентів у процесі дозвіллевої діяльності залишається недостатньо реалізованим.

Мета, предмет і методи дослідження. Визначити педагогічні умови упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвіллевій діяльності студентів.

Завдання дослідження:

- 1) аналіз змісту й умов використання здоров'язбережувальних технологій у дозвіллевій діяльності студентів;
- 2) вивчити питання збереження та зміцнення здоров'я студентів у дозвіллевій діяльності.

На основі теоретичного аналізу та практичного упровадження здоров'язбережувальних технологій розглянемо педагогічні умови застосування фітнес-технологій у дозвіллевій діяльності студентів.

У тлумачному словнику української мови зазначається, що умова – це “необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь” [3]. До умов зазвичай відносять зовнішні і (або) внутрішні обставини, те, від чого що-небудь, залежить (С. Ожегов). В науковій літературі педагогічні умови тлумачаться як чинники і як фактори. Педагогічний чинник – це умова рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну із його рис; фактор – антропогенний чинник – чинник зумовлений діяльністю людини [5]. В філософському розумінні умови визначають зовнішні обставини, які детермінують виникнення певного явища, результату цілеспрямованої діяльності [6]. Отже, без наявності таких обставин бажане явище виникнути не може. Оскільки ми розкриваємо зміст поняття “педагогічні умови”, то логічним є твердження, що мова йде про умови-фактори, пов'язані з організацією дозвіллевої діяльності студентів, з тим

зовнішнім позанавчальним середовищем, у якому відбувається фізична, соціальна, пізнавальна, навчальна, ціннісно-орієнтаційна і виховна діяльність студентів, спрямована на формування в них насамперед здоров'язбережувальних знань, умінь і навичок, розвиток їх світоглядної культури, здоров'язбережувальної компетентності тощо.

Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності доцільно розділити на три групи: зовнішні умови-фактори, що створюють активне фізкультурно-оздоровче або спортивне середовище, яке забезпечує розвиток системи; внутрішні, які залежать від власного потенціалу студента (мотивація, індивідуально-психологічні якості, рівень фізичної підготовленості, стан здоров'я тощо); матеріально-технічні (наявність спортивної бази та її оснащення), які створюють комфортні умови дозвілєвої через організацію фізкультурно-спортивної активності студентів. Здоров'язбережувальна система дозвілєвої діяльності студентів розглядається як єдина сукупність різноспрямованих технологій і їх складових, які забезпечують збереження і зміцнення здоров'я студентської молоді, її соціальний, психічний, фізичний і духовний комфорт за рахунок створення мікросередовища, яке розвиває інтереси та мотиви до активних занять фітнес-технологіями, спонукає до ведення здорового способу життя, викликає позитивне ставлення до освітнього процесу з фізично-виховання [1].

Проектування педагогічних умов упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвілєвій діяльності студентів передбачає застосування надійних методів їх формування, до яких належить факторний аналіз. Факторний аналіз є методом дослідження й проектування причин педагогічних процесів, явищ і систем; основними перевагами його застосування є можливість несуперечливого виділення системи вихідних причин (педагогічних умов) та їх дослідження через визначення ролі та ваги їх впливу на предмет дослідження.

Для проектування системи педагогічних умов упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвілєвій діяльності студентів було застосоване експертне оцінювання можливих умов впливу на предмет дослідження, розроблених на основі аналізу літератури з упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвілєвій діяльності студентів.

Участь у експертному оцінюванні взяли 37 учнів різних курсів, які забезпечують упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвілєвій діяльності студентів.

Визначення кількості студентів здійснювалося за методикою В. Ейтінгтона за формулою: $N = t_a^2 / e_1$, де t_a^2 - Квадрат показника достовірності для заданої довірчої ймовірності одержимих результатів; - гранично допустима похибка. Відповідно, прийнявши $e_1 = 0,5$ при довірчій ймовірності 0,85 мінімальна кількість студентів для проведення експертного опитування становить 7 осіб. Збільшення кількості студентів дозволяє деталізувати результати експертного оцінювання.

Оцінка компетентності експертів здійснюється залежно від потреб студентів та може проводитися за

такими критеріями: статистичними (накопичення даних про достовірність прийнятих студентами рішень); експериментальними (спеціально організовані випробування студентів); евристичними (самооцінка або взаємооцінка студентів); документальними (аналіз документальних даних про студентів). Однак, означені критерії мають ряд недоліків, пов'язаних із складністю та суб'єктивністю їх застосування. Тому дослідники методикою проведення студентського опитування уважають за доцільне визначити рівень фізичного здоров'я студентів. Саме документальний метод, який передбачає підбір експертів, базуючись на їх дозвілєвих характеристиках, вважається достатньо об'єктивним. Можливі суб'єктивності у експертних оцінках нівелюються через збільшення кількості студентів.

Експертне оцінювання проводилося у вигляді анкетування студентів, у результаті якого дані оброблено за допомогою комп'ютерної програми Statistica.

Факторний аналіз умов упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвілєвій діяльності студентів

№	Умови	Факторні навантаження		
		Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
1	Зовнішні	0,7043	0,6512	0,3969
2	Внутрішні	0,0925	0,1596	0,2976
3	Матеріально-технічні	0,2314	0,1054	0,8900
Власні значення		1,0282	0,9162	1,5845
Відношення до загальної дисперсії		0,3427	0,3054	0,5281

Застосування факторного аналізу дозволяє математично обробити одержані дані експертного оцінювання можливих педагогічних умов, об'єднуючи їх у загальні місткі суттєві характеристики (фактори). Власні значення факторів (факторні навантаження) свідчать про наявність та статистичну значущість зв'язку між виділеними факторами та предметом дослідження – моніторингом упровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвілєвій діяльності студентів.

Проблема здорового способу життя, подолання хвороб нині надзвичайно значуща. Різноманітні медичні, соціологічні, демографічні та інші дані свідчать про те, що 75 % студентів мають нижчий від середнього рівень фізичного здоров'я, 19,5 % - середній і менш ніж 5,5 % - вищий від середнього та високий рівень фізичного здоров'я [7]. Але тільки намірів для її розв'язання замало - потрібні реальні дії, щоденна праця насамперед самих студентів, тренерів, викладачів, батьків. Формування здоров'язбереження, виховання у студентські роки навичок до оптимальної рухової діяльності багатьма авторами розглядається як важлива складова в системі управління здоров'ям [3; 8]. Задача оздоровлення молоді є однією з головних у дозвілєвій діяльності [2].

Однією з головних педагогічних умов визначено створення здоров'язбережувального дозвілєвого середовища, спрямованого на забезпечення самореалізації життєвого та життєтворчого потенціалу студентів. Важливість цієї педагогічної умови полягає у тому, що значна частина студентів не дотримується організації повсякденної рухової активності й основ здорового способу життя, що переконує у необхідності застосування спеціальних валеологічних заходів для збереження та зміцнення здоров'я, а також ство-

рення здоров'язбережувального позанавчального середовища. На підставі аналізу науково-педагогічної літератури з'ясовано, що здоров'язбережувальне дозвіллеве середовище – це середовище, яке створюється за межами навчального закладу й охоплює сукупність певних умов, здоров'язбережувальних фітнес-технологій, що спрямовані на засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, а також способів діяльності, системи цінностей щодо збереження та зміцнення здоров'я учасників процесу. У створенні здоров'язбережувального дозвіллевого середовища мають бути задіяні та пов'язані між собою всі учасники процесу: адміністрація закладу – методисти (тренери) – студенти.

Результати та їх обговорення. Узагальнюючи результати досліджень можна визначити педагогічні умови як взаємопов'язаний комплекс заходів спрямований на впровадження здоров'язбережувальних технологій у дозвіллевій діяльності студентів. До педагогічних умов формування готовності студентів до застосування фітнес-технологій можна також віднести: організаційні, дидактичні та психологічні.

Застосування здоров'язбережувальних технологій у дозвіллевій діяльності студентів слід розглядати як чинники, які не тільки позитивно впливають на стан здоров'я і рівень фізичної підготовленості, а й на ефективність методичної підготовки студентів, сприяють формуванню в них готовності до застосування здоров'язбережувальних технологій у дозвіллевій діяльності в подальшому житті.

До організаційних умов формування готовності студентів до застосування здоров'язбережувальних технологій належать: інтереси, потреби й уподобання студентів; безперервність і послідовність занять фітнес-технологіями, адекватність фізичних навантажень і діагностування процесу адаптації організму студента до фізичних навантажень; реалізація методичної системи застосування фітнес-технологій у процесі фізичного виховання з покращення здоров'я студентів, підвищення рівня фізичної підготовленості та адаптації їх до такого виду дозвіллевої діяльності тощо.

Реалізація дидактичних умов передбачає врахування дидактичних принципів, закономірностей, способів, форм організації дозвіллевого процесу; формування у студентів знань, умінь і навичок, що відображають здоров'язбережувальні аспекти фізичного виховання; наявність науково обгрунтованого, професійно спрямованого процесу з фізичного виховання щодо застосування в ньому фітнес-технологій.

До психологічних умов слід віднести розробку психологічних засобів, що дозволяють побудувати процес фізичного виховання студентів на основі врахування їх індивідуально-психологічних особливостей, а саме: орієнтацію на формування внутрішньої мотивації до використання фітнес-технологій; розробку стратегії побудови фізкультурно-оздоровчої дозвіллевої діяльності з врахуванням індивідуально-психологічних особливостей і диференційованого підходу до фізичного стану студентів; реалізацію особистісно-орієнтованої взаємодії «тренер – студент», «студент – студентський колектив»; усвідомлення значущості здорового способу життя для подальшої життєдіяльності студентів.

Здоров'язбережувальні технології, а саме фітнес-технології можна розглядати як новий етап в позанавчальному процесі, які модернізуються з урахуванням запитів сучасного суспільства у новітній і найбільш перспективний напрям. За даними науковців, до структурно-логічної схеми фітнес-технологій входить інформаційний і практичний компоненти. Перший містить відомості про термінологічний апарат, знання про здоров'я та здоровий спосіб життя, вплив напрямів фітнесу на організм, відомості щодо раціонального харчування, методів загартовування та відновлення організму, формування основ фізкультурної освіти студентів. Практичний компонент містить інформацію щодо використовуваних засобів оздоровчого тренування (загальнорозвиваючі та гімнастичні вправи, базові елементи аеробіки, музичної ритміки та хореографії, елементи спортивних ігор, вправи у воді, єдиноборства) [4].

В дозвіллевій діяльності студентів фітнес-технології застосовуються через фітнес-програми як форми рухової активності, спеціально організовані в межах групових, або індивідуальних (персональних) занять. Вони можуть мати оздоровчо-кондиційну спрямованість (зниження розвитку захворювань, досягнення та підтримання оптимального рівня фізичного стану), або спрямовані на розвиток фізичних якостей студентів до розв'язання рухових і спортивних завдань на високому рівні [2].

За даними Т.Ю. Круцевич (2003), В.В. Левицького (2000), фітнес-технології можуть бути класифіковані на програми, які побудовані: на одному виді рухової активності (наприклад, аеробіки, оздоровчому бігу, плаванні, тощо); на поєднанні декількох видів рухової активності (наприклад, аеробіки та бодібілдингу; аеробіки та стретчингу; на оздоровчому плаванні та силовій підготовці тощо); на поєднанні одного, або декількох видів рухової активності та різних чинників здорового способу життя (наприклад, на аеробіці та загартуванні; на бодібілдингу та масажі; на оздоровчому плаванні та SPA тощо).

У свою чергу, фітнес-програми, побудовані на одному виді рухової активності, можуть бути розділені на програми, в основу яких покладені: види рухової активності аеробної спрямованості; оздоровчі види гімнастики; види рухової активності силової спрямованості; види рухової активності у воді; засоби психоемоційної регуляції.

Висновки. Визначені та теоретично обгрунтовані педагогічні умови впровадження здоров'язбережувальних технологій, а саме: розглянуто фітнес-технології у дозвіллевій діяльності студентів. Реалізація розроблених педагогічних умов забезпечить успішну фізкультурно-оздоровчу діяльність студентів, дозволить доповнити зміст методичної системи авторським баченням перспектив і можливостей подальшого розвитку, а також визначить її місце в позанавчальному процесі з фізичного виховання студентів у закладах вищої педагогічної освіти. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у конструюванні та проектуванні змісту навчальних занять із фізичного виховання студентів із застосуванням фітнес-технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляк, Ю. (2014) Класифікація та методичні особливості засобів оздоровчого фітнесу. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 11, 3–8.
2. Булатова, М. М., Литвин, О.Т. (2004). Здоров'я і фізична підготовленість населення України. Теорія і методика фізичного виховання і спорту, 1, 3–9.
3. Булатова, М. М., Усачов, Ю.О. (2008) Сучасні фізкультурно-оздоровчі технології у фізичному вихованні. Теорія і методика фізичного виховання. (320-354). Київ : Олімпійська література.
4. Зинченко, В. Б., Усачов, Ю.О. (2011). Фитнес-технологии в физическом воспитании : учеб. пособие Киев : НАУ.
5. Качан, О. А. (2017). Упровадження інноваційних технологій у фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник. Слов'янськ : Витоки, 2017.
6. Кібальнік О. Я. (2008). Застосування фітнес-технології для підвищення рухової активності та фізичної підготовленості підлітків (автореф. дис. на здобуття наукового ступеню канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення»). Київ.
7. Мартинюк, О. Функціональний стан жінок першого періоду зрілого віку в процесі занять оздоровчим фітнесом. Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Фізичне виховання і спорт. Луцьк. Вип. 22.
8. Качан О. А. Упровадження інноваційних технологій у фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність закладів освіти: навчально-методичний посібник. – Слов'янськ: Витоки, 2017. – 138 с.
9. Усачова І. А., Цаподой С. В. Сучасні фітнес-технології, як засіб виконання завдань з фізичного виховання для студентів з порушенням у стані здоров'я : навч.-метод. посіб. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2014. – 88 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.

REFERENCES

1. Belyak, Y. (2014) Classification and methodological features of health fitness. Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports. 11, 3–8.
2. Bulatova, MM, Litvin, OT (2004). Health and physical fitness of the population of Ukraine. Theory and methods of physical education and sports, 1, 3-9.
3. Bulatova, MM, Usachov, Yu.O. (2008) Modern physical culture and health technologies in physical education. Theory and methods of physical education. (320-354). Kyiv: Olympic Literature.
4. Zinchenko, VB, Usachov, Yu.O. (2011). Fitness technologies in physical education: textbook. allowance Kiev: NAU.
5. Kachan, O. A. (2017). Introduction of innovative technologies in physical culture and health and sports activities of educational institutions: a textbook. Slovyansk: Origins, 2017.
6. Kibalnik O. Ya. (2008). Application of fitness technology to increase motor activity and physical fitness of adolescents (author's dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Physical Education and Sports: special 24.00.02 "Physical culture, physical education of different groups"). Kiev.
7. Martyniuk, O. Functional condition of women of the first period of adulthood in the process of health fitness. Youth Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University. Series: Physical education and sports. Lutsk. Vip. 22.
8. Kachan OA Introduction of innovative technologies in physical culture and health and sports activities of educational institutions: a textbook. - Slavyansk: Vitoki, 2017. - 138 p.
9. Usatova IA, Tsapodoy SV Modern fitness technologies as a means of performing tasks in physical education for students with disabilities: teaching method. way. - Cherkasy: Bohdan Khmelnytsky National University, 2014. - 88 p.
10. Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and additions) / Uklad. and heads. ed. V.T. Stork. - K .; Irpin: VTF "Perun", 2005. - 1728 p.

Pedagogical conditions of introduction of health-saving technologies in leisure ACTIVITY of students

O. D. Danilchenko, S. S. Vitvitska

Abstract. The article defines the pedagogical conditions for the introduction of health technologies in the leisure activities of students. Implementation of the developed pedagogical conditions will ensure successful physical culture and health activities of students, will supplement the content of the methodological system of fitness technologies in physical education classes with the author's vision of prospects and opportunities for further development, and determine its place in the educational process of physical education.

Keywords: health, pedagogical conditions, health-saving technologies, fitness technologies.

Rationality in Education: to the question of the content component of an Academic discipline

O. Dolska, V. Lobas

Department of Philosophy, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

Paper received 19.05.21; Accepted for publication 12.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-17>

Abstract. Today, many countries are experiencing a crisis in education, which they are trying to cope with in various ways. One of the dominant elements of possible reforming is a change in the content of the academic discipline. Attempts to revise or transform it directly or indirectly concern the topic of pedagogical reason and rationality in education. The authors suggest taking into account the levels of rationality in education when constructing the content component. The options in the nature of changes in the content component have always indicated not only new educational strategies, but also a paradigm shift in education.

Keywords: rationality, education, the content component of the academic discipline, the paradigm of education.

Introduction. The topic of rationality has always been the focus of philosophy. It has been described and analyzed for two millennia, offering various options for understanding it. In our opinion, it is advisable to consider rationality in education ambiguously. The first thing that needs to be emphasized is that rationality in education appears in the form of human-creative potential, and it is education that demonstrates this side of it in practice. Another definition of rationality is associated with thinking: rationality is a movement of thought that presupposes the existence of norms and rules that determine the standards of thinking in the form of objectified human experience. Rationality in this understanding is considered by us as a technique of thinking. Finally, we actualize the modern understanding of rationality, namely, as a way of human activity.

Relevance and literature review. The problem of rationality in education must be considered in the context of the theory of education, the potential of which is contained in the studies of T. Parsons, M. Weber, N. Luhmann, J. Habermas and others. They record the transition from the 'internal' effectiveness of the educational system to the 'external' one, which is determined by its relationship with all systems of society and the lifeworld.

Purpose: Based on the social essence of the content of education, the content component can be defined as a pedagogical model of social order.

Main part. We associate the presence of formal and substantive levels of rationality with the concept of objective and subjective reason. This concept is analyzed by M. Horkheimer in his work *Critique of Instrumental Reason*. He considers objective reason as independent of subjective reason and at the same time as a special force inherent in interpersonal relations, relations between social institutions, social institutions and nature. Subjective reason, devoid of openness to the objective meanings of reason, is deprived of any objective strength. Even the correct work of thinking on the example of making inferences with the preservation of all formal requirements does not give the objective strength of the content, does not provide a universal vector for condemning its content. Subjective reason, devoid of objectivity, loses "what makes up its subjectivity" [1, p. 60] and turns into a formalized mind, with which spiritual intellectual processes are in no way connected.

The system of scientific knowledge, discoveries of a technical and technological nature, the cultural experience of mankind, the emotional and imaginative world of art, historical traditions, the system of activity, value orientations,

etc. are components of educational content. In the legislative documents on the education of any country, one of the priority directions is an update of the content of education and the forms of organization of the educational process. The current state of the education system requires greater attention to updating the content of many disciplines, which is associated with many factors. The issue of the content component has always been the focus of scientists' attention. A significant contribution to the development of the education content was made by such Ukrainian scientists as: L. Gorbunova, I. Dobronravova, M. S. Klepko, M. Kultayeva, O. Tyaglo, L. Kiyashchenko, M. Boychenko, O. Gomilko, S. Kurbatov, S. Proleyev, N. Kochubei and others. This topic was also directly and indirectly touched upon by such Polish philosophers as T. Kotarbinskiy, B. Trentovskiy, K. Tvardovsky and others. The issue of the curricula content, the forms of knowledge transfer is in the focus of attention of the English representatives of the philosophy of education among who there are H. Daniels and H. Lauder, Sir Ken Robinson, who led a national commission on creativity, education and the economy for the UK Government advising on the development of creative thinking, education systems and innovations in government and public organizations, and Finnish philosophers and educators (P. Sahlberg). The relevance of the problem of the substantive component of academic disciplines is evidenced by the research of Ukrainian scientists: O.M. Donik, O.P. Leshchinskyi, N.L. Sosnitskaya and others.

The guiding principle in constructing the content of education is the principle of scientific character. T. S. Kuhn in his work *The Structure of Scientific Revolutions* wrote about the difficulties of transforming scientific knowledge into objective knowledge and gave examples confirming this. One example is the origin of the notion of 'chemical element', which is attributed to R. Boyle. He proposed it in order to prove that no chemical elements exist. The textbook version of his contribution is wrong in terms of history. But such an error is accepted over time, and then they introduce it into the working structure of the educational text. "Verbal definitions like Boyle's have little scientific content when considered by themselves. They are not full logical specifications of meaning (if there are such), but more nearly pedagogic aids. ... Both Boyle and Lavoisier changed the chemical significance of 'element' in important ways. But they did not invent the notion or even change the verbal formula that serves as its definition"[8, p. 142].

G. Bachelard also wrote about the difficulties of operating

with theoretical notions, and R. Rorty, discussing the problem of interpretations, believed that “pedagogical knowledge largely depends on the teacher's interpretation of scientific knowledge and the formation of rule systems that are contained in scientific theory” [5]. The content component of pedagogical knowledge is based on scientific knowledge, but “is formed as some transformation of the ideal objects of the discipline” [2, p. 119] in order to simplify the ever-increasing potential of the complexity of scientific knowledge. To sum up, we can say that the most difficult part of constructing the content of education is the problem of the selection of scientific knowledge for various subject cycles.

The social aspect and the demands/challenges of the time are of great importance for the formation of the content component. The social essence of the content of education is determined by the fact that, together with the learning process, it serves as the main means of transferring social experience to the younger generation. At the same time, the content of education does not copy the social order, but interprets it, reveals and concretizes it by means of its discipline, personal pedagogical skills, realizing it in personal perceptions and practices. One of the main factors that must be taken into account when designing the education content is the needs of society and the goals it sets for education. These needs and goals are largely determined by a different understanding of reason because the content of education cannot be outside the sphere of rational control. Teaching each discipline/subject can have a large number of goals and objectives which indicates a multifaceted palette of pedagogical activity and creates space for senses of teaching, and each has a certain logical line of its implementation. Hence there is a possibility of coexistence of certain schools, directions, possible methods. The choice of one of them by a teacher is determined by their value attitude, culture, ability to interpret cultural senses in relation to modern value series, traditions.

The choice of a certain meaning and logic of presentation is largely determined by the time factor. If we analyze the problems of the content component of the end of the 20th century and the beginning of the 21st century, we can see that the trajectories of transformations go in different ways. For example, in the 1980s the physics curriculum was influenced by several factors. The content component of physics can direct towards the formation of engineering thinking, namely, the ability to design some mechanisms, devices based on physical knowledge. The second line can be the development of model thinking, where the ability to create models of a symbolic nature is formed. However, in the late 1980s, public opinion in the United States addressed the issues of the environmental problems caused by the development of science and technology. As a result, new physics courses, containing a new content component, and courses aimed at increasing the technological literacy of students appear. Practical problems were presented in a generalized form as problems of transport, energy, storage, and transmission of information. These courses were aimed at the formation of a special kind of communicative relations, namely between the artificial world and the natural world, at the problems of a communicative nature within the artificial world itself, and, finally, at the formation of a person's communicative attitude to these worlds.

And since the mid-1990s changes affected the university course in general physics. The American Association of Engineers has decided that a general physics course is optional

for the professional training of engineers. Instead, specific knowledge and skills are needed in the physics course [4, p. 22]. Mathematics can also be taught in completely different contexts, with different content. For example, as M. Kline notes, there are several approaches to setting out its foundations. Among them are “set-theoretic, logistic, axiomatic, intuitionistic” [3, p. 116]. The choice of one of the logics of presentation is largely determined by historical and cultural factors and a teacher's personal position.

In the 21st century, the construction and design of the content component of any subject take on new shades, the special value of which is determined by new challenges. Teaching the discipline "Philosophy", for example, focuses on developing critical thinking and the ability to give their opinion of events and processes. Therefore, problem fields of a thematic nature most often become the content component as follows: the search for problems, their articulation, discussion, critical reflection, the creation of problem narratives, etc. things. [7].

Analyzing the work of the Finnish education system and thinking of it as an outstanding phenomenon, renowned teachers and scholars talk about several factors that contributed to this. And each of them highlights one of the factors that is teachers' independency when it goes to curriculum designing. “Finnish teachers are completely autonomous in designing their own work plans and curricula... The work of a Finnish teacher with a Master's degree is based not only on existing scientific knowledge but also on the ability to plan, conduct educational research and analyze their results to gain new knowledge and develop new teaching methods for further professional development” [10, p. 276].

It should be noted that in the 21st century, non-institutional education providers have a huge influence. It is a surprising phenomenon that these structures also actively address a content component pursuing certain goals. To exemplify, we want to draw attention to the design of educational programs of today's phenomenon – yoga. Yoga is a multifaceted system, close to the esoteric one, where the work of the spirit, physical body, psychosomatic components is a single whole. It is a philosophy of the ancients, reinforced by modern medical knowledge, transformed into a socio-cultural training of a post-secularized society. The content components of teaching modern yoga are diverse: the training, the manner of presenting knowledge depend on many factors. There are schools where sports loads and poses are the only content component – we are talking about body practices (postural yoga). Such schools focus on physical training, power exercises, complexes of breathing and flexibility exercises, stress relief, strengthening and cleansing of the body, the search for ideal physical shape of the body, etc. There are also other schools, the content components of which are determined by the central figures (gurus), deities, symbolic images (animals):

“Scientific literacy, epistemological relativism, pseudo-science and what constitutes ‘valid knowledge’ are some of the most common topics of discussion. Based on my own observations in yoga studios and in online forums, the most common deities found in yoga studios are: Śiva-natarāja (the dancer), Kṛṣṇa (the flute player), Hanumāna (the monkey) and Gaṇeśa (the elephant). Interestingly, Buddha is also quite popular. One respondent believes that this is because Buddha statues are easier to get and possibly less confronting than some Hindu statues. Another popular approach includes

honouring one's lineage with life-size photos of gurus, like the 'pioneers' of modern yoga, such as T. Krishnamacharya, B.K.S. Iyengar, Pattabhi Jois, and T.K.V. Desikachar. These are hung on the walls in yoga studios "[9].

There are other meaningful components that are used to introduce other accents, and sometimes the whole philosophy of learning changes. For example, the Asanga Yoga school is based on traditional yoga schools. Asanga is a Sanskrit compound consisting of the terms *a* and *sanga* (सङ्ग) and indicates the impossibility of attachment to anything [6, p. 1, 95]. The name came from the Sanskrit word 'Asaṅga' (असङ्ग) – "non-attachment, not being attached to, not sticking to anything" [6, p. 1, 95]. The term emphasizes the task of forming a person's detachment from the profane in order to achieve the transcendent. Therefore, the school program includes not only physical exercises but also intellectual work on shaping a worldview. The content component of this school is based on four main directions of yoga, the roots of which are found in the original ancient texts. It includes not only postural yoga (body poses), but also introduces students to the content of the texts of such ancient books as Bhagavad Gita, Patanjali's Yoga Sutras, Hathapradipika, excerpts from the Upanishads. Such a meaningful component helps to create the basis for possible metaphysical reflexions, transcendental transitions and states of thought, and at the same time forms a special attitude to culture and society.

The various content components of yoga schools are associated with numerous interpretations of yoga that is partly due to limited access to its original sources or unwillingness to spend time on theoretical processing of knowledge. This explains a very narrow concept of what yoga really is. Of course, the texts do not explain or give a single definition of yoga, but they provide views on it from different cultural contexts and activate the chronological aspect, which makes paradigmatic analysis and understanding of yoga possible.

The large-scale positioning of the secularized narrative

contributed to the spiritual crisis of modernity, in which the dialectic of the 'spiritual-corporeal' and 'social-spiritual' oppositions sharpened. When studying ancient texts, the basic tenets and conceptual things of yoga are analyzed, their assimilation and 'binding' to the challenges of modernity are shown. The use of the content component, constructed on the basis of knowledge of ancient texts, not only activates the interest in the culture of the body, it unfolds new worldview horizons before a modern man. Its goal is to harmonize the traditional components of world integrity: spirit - body - space - nature.

Conclusions. Formal and substantive levels of rationality allow us to pay attention to, on the one hand, such components in didactics as techniques and technologies of thinking, on the other hand, setting education goals and forming both institutionalized and non-institutionalized education providers. The meeting of paradigms of education is a clash not only of their metaphysical components but also of value orientations of different pedagogical directions, schools.

The content component can act as an option that is mandatory for all students to learn: it is imposed by state educational standards, regulations. However, today we also need variants of the content component, which are tied to the target settings, the task of which is to expand the horizontal-vertical scale of knowledge in order to create interdisciplinary complexes, projects to deepen narrowly oriented approaches in education. Finally, they can be tailored to specific or inclusive audiences. Based on the social essence of the content of education, the content component can be defined as a pedagogical model of social order. As the development of society is gaining a digital character, the possibilities of shaping and designing the content component expand essentially at the expense of technological and technical innovations. Information technologies with their inexhaustible capabilities provide completely unexpected solutions in the formation of the content component, which emphasizes its status as a mobile complex of knowledge.

LITERATURE

1. Горкгаймер М. (2006). Критика інструментального розуму. Київ: ППС.
2. Имакаев, В. Р. (2007). Герменевтический подход к построению содержания образования, *Философские науки*, 5, 115–136.
3. Клайн, М. (1984). Математика. Утрата определенности. Москва: Мир.
4. Ліщинський, О. М. (2005). Розвиток змісту шкільного курсу фізики у Великій Британії, Німеччині та США (XIX – XX ст.): автореф. дис. на здобуття вчен. ступеню докт. педагог. наук. Київ, 41.
5. Рорти, Р. (2000). Философия и зеркало культуры In: Постмодерн в философии, науке, культуре. Харьков: СИМ, 159–194.
6. Benfey, T. (1866). A Sanskrit-English dictionary: with references to the best editions of Sanskrit authors and etymologies and comparisons of cognate words chiefly in Greek, Latin, Gothic, and Anglo-Saxon. London, Longmans, Green, and Co.
7. Karivets, I. (2018). Problem-based teaching of philosophy (On the example of the National University «Lviv Polytechnic»). *Philosophy of Education*, 1 (22), 180–199.
8. Kuhn, Th. S. (1970). The Structure of Scientific Revolutions. Second Edition, Enlarged. The USA, The University of Chicago, Volumes I&II.
9. McCartney, P. (2017). Politics beyond the Yoga Mat: Yoga Fundamentalism and the 'Vedic Way of Life'. *Journal Global Ethnographic*, May, 2017, Issue 4. URL: <https://oicd.net/ge/wp-content/uploads/Politics-beyond-the-Yoga-Mat-P.-McCartney.pdf>.
10. Pomogaibo, V. (2018). Philosophy of Successful Finnish Education (review of Passy Salberg's book «Finnish Lessons 2.0»). *Philosophy of Education*. 2 (23), 270–282.

REFERENCES

1. Gorkgaymer M. (2006). Kritika Instrumentalnogo rozumu. KiYiv: PPS.
2. Imakaev, V. R. (2007). Germenevticheskiy podhod k postroeniyu sodержaniya obrazovaniya, *Filosofskie nauki*, 5, 115
3. Klayn, M. (1984). Matematika. Utrata opredelennosti. Moskva: Mir.
4. Lishchynskyi, O. M. (2005). Rozvytok zmistu shkilnoho kursu fizyky u Velykii Brytanii, Nimechchyni ta SShA (KhIKh – KhKh st.): avtoref. dys. na zdobuttia vchen. stupeniu dokt. pedahoh. nauk. Kyiv, 41.
5. Rorty, R. (2000). Fylosofyia y zerkalo kul'tury In: Postmodern v fylosofyy, nauke, kul'ture. Kharkov: SyM, 159–194.

Теоретичні засади впровадження гендерного підходу в освітній процес сучасних закладів освіти

Л. П. Карнаух

Кафедра психології та педагогіки розвитку дитини,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна
Corresponding author. E-mail: lesjakarnaukh@ukr.net

Paper received 14.06.21; Accepted for publication 25.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-18>

Анотація. Стаття присвячена висвітленню поглядів сучасних дослідників на проблему впровадження гендерного підходу в умовах діяльності закладів дошкільної освіти. Автор дослідження обґрунтовує доцільність застосування гендерного підходу в освітньому процесі як механізму досягнення гендерної рівності та утвердження рівноцінних можливостей для самореалізації кожної особистості. Розкрито сутнісну характеристику гендерного підходу, що передбачає орієнтацію на нейтралізацію і пом'якшення різниці між статями, гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей дітей; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості незалежно від статі.

Ключові слова: гендерний підхід, гендер, дошкільники.

Вступ. В сучасних умовах розвитку українського суспільства відбуваються культурно-духовні та соціальні перетворення, що призводять до зміни уявлень про функції та особливості внутрішньосімейних взаємин. Відтак одним із пріоритетних напрямів суспільства в умовах розвитку демократії в Україні є впровадження гендерного егалітаризму в усі сфери суспільства, проголошення гендерної рівності як невід'ємної складової основних прав і свобод людини в сучасному соціумі, що актуалізує проведення гендерних досліджень в освітній галузі.

Короткий огляд публікацій з теми дослідження. Так у дослідженнях сучасних науковців (Г. Васильченко, С. Гузенко, Д. Ісаєв, І. Ковальчук, С. Ковальова, М. Ткалич) зазначається, що трансформаційні зміни в укладі сучасної сім'ї змінюють еталони гендерної поведінки, модифікують ролі та статус взаємодії між чоловіками і жінками.

Інтеграція гендерного підходу в систему освіти на сучасному етапі становлення української держави необхідна, оскільки гендерна рівноправність є одним із критеріїв її визнання як розвиненої держави та є пріоритетною складовою приведення української системи освіти відповідно до європейських освітніх вимог.

Аналіз гендерних розвідок окреслив як складність і неоднозначність розуміння дефініції «гендер», так і різноманітність підходів його дослідження. Особливості гендерного розвитку дитини дошкільного віку досліджено їв роботах В. Бочелюк, С. Діденко, М. Джемкена, О. Кікінеджи, І. Кона, М. Сентер, З. Фрейда, Р. Фішера. У їхніх працях накопичено певний фонд наукових знань про гендерний підхід у освітній галузі, але проблем, які вимагають їх наукового розв'язання, набагато більше.

Для сучасної постановки питання про впровадження гендерного підходу існує низка причин. Аналіз практики освітнього процесу у закладах дошкільної освіти показує, що соціалізація дітей старшого дошкільного віку у відповідності з їх гендерною приналежністю відстає від реальних потреб та не відповідає сучасним вимогам, адже і педагоги, батьки недостатньо обізнані у питаннях гендерної освіти старших і дошкільників [8].

Важливо зазначити, що інтеграція гендерного підходу у систему освіти дошкільників необхідна не лише для дотримання Концепції Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків та впровадження гендерної ідеології у практику освітніх закладів, а й для повноцінного розвитку особистості. Досягнення показників рівня розвитку випускника закладу дошкільної освіти відповідно Базового компоненту дошкільної освіти та вимог, які ставить сучасне життя, потребують удосконалення та пошуку сучасних підходів, що забезпечать ефективний процес гендерної соціалізації дошкільника.

Тому **мета статті** – обґрунтувати теоретичні засади впровадження гендерного підходу в практику освітнього закладів дошкільної освіти та окреслити сутнісні характеристики означеного підходу.

Матеріали і методи. В статті використані дослідження науковців В. Кравця, О. Каменської, А. Мудрика, Л. Шпильової, у яких розкриті загальні тенденції психолого-педагогічних розвідок в руслі гендерного підходу. Стаття написана з використанням методів системно-структурного аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації педагогічних, психологічних наукових джерел.

Результати і їх обговорення. Гендерна рівність є одним із векторів розвитку демократичної України, реалізації соціальних програм розвитку українського суспільства. Реформування дошкільної освіти в умовах впровадження нових орієнтирів Базового компоненту дошкільної освіти (2021р.) визначається новими цілями і функціями закладів дошкільної освіти, що в умовах взаємодії з сім'єю забезпечують повноцінну гендерну соціалізацію дітей дошкільного віку.

Перехідний етап розвитку українського суспільства спричиняє амбівалентне ставлення до системи гендерних взаємин та ролей та виокремлює суперечність між дихотомічним їх розподілом та егалітарними викликами до них [3]. Гендерний підхід як новий методологічний інструментарій аналізу обґрунтовується сучасним дослідником О.Петренко як «новий методологічний інструмент долучення особистості до існуючого у державі і суспільстві гендерного розподілу через побудову освіти й виховання» [3, с. 73].

Зупинимося на освітній парадигмі «гендерний під-

хід» української педагогічної думки, що розроблений вітчизняними класиками, і є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення гендерного світогляду батьків та педагогів, створення експериментальної моделі гендерної соціалізації дівчаток і хлопчиків. В сучасній науці цей термін має різну інтерпретацію, а саме: гендерний аналіз, «гендерні лінзи», гендерний вимір, гендерна інтеграція (Ш. Берн, І. Кон, Л. Штильова та інші).

Дослідниця Л. Штильова наголошує на тому, що на засадах впровадження гендерного підходу сучасний освітній процес повинен сприяти розвитку індивідуальності особистості дитини та сприяти її самореалізації, незалежно від статі та існуючих стереотипів [7].

Суголосно про суть гендерного підходу висловлюється дослідниця О. Каменская [1], яка розглядає статтю як продукт соціалізації індивідів, що конструюється ними упродовж всього життя у взаємодії різних соціальних інститутів.

Розглянемо детальніше передумови необхідності застосування гендерного підходу у освітньому процесі. Ми повністю погоджуємося з дослідницею О. Петренко, яка їх виокремила, що в освітньому процесі більшість методик та технологій зорієнтовані на виховання безособової усередненої особистості, а уніфікований підхід спричиняє дисгармонію у міжстатевих взаєминах, що призводить до стереотипності і обмеженості міжособистісних стосунків між хлопчиками і дівчатками. Тобто означений підхід спрямований на виховання гендерної рівності й подолання гендерних стереотипів, створення педагогічних умов для самореалізації особистості, відповідно її можливостей і здібностей [3].

Дослідниця Л. Штильова визначила низку факторів, що зумовлюють необхідність включення в педагогічну науку і практику гендерного підходу:

1) гендерний вимір стає одним із важливих детермінант у процесі суспільного й особистісного розвитку;

2) у педагогічній науці досі відсутній напрям, який вивчає становлення гендерної ідентичності, незважаючи на його значення для розвитку статей, натомість триває відтворення патріархальних стереотипів;

3) традиційне розуміння термінів «статеве виховання» і «статеворольова соціалізація» не лише не відтворюють реалій сучасності, а й ускладнюють їх розуміння [7].

На необхідність застосування гендерного підходу в освіті вказував дослідник А. Мудрик, який передбачає організацію побуту та життєдіяльності освітніх закладів шляхом підбору змісту і методів навчання та створення педагогічних умов для опанування хлопцями і дівчатами норм, моделей, досвіду статорольової поведінки відповідно вікових особливостей, рівню психічного розвитку та соціальним очікуванням суспільства [2, с. 175].

Саме гендерний підхід передбачає врахування гендерних особливостей вихованців, які спостерігаються в інтелектуальних, мовних, емоційних характеристиках, гендерних особливостях «Я-концепції» та гендерних взаєминах.

При організації ефективного освітнього процесу необхідно враховувати: гендерні потреби, психофізіологічні та емоційні особливості хлопчиків і дівчаток, специфіку психолого-педагогічного супроводу та спілкування в різностатевій групі. Він реалізується на принципі рівності, діалогічного спілкування, спільної участі дорослих і батьків в організації життя групи, які забезпечують рівні можливості хлопчиків та дівчаток, що орієнтовані на кожну дитину як на індивідуальність.

Важливим засобом застосування гендерного підходу є організація спільної діяльності представників різної статі збагачення досвіду міжособистісного спілкування (спільні заняття, організація дозвілля, експериментально-пошукова діяльність, організація взаємодопомоги, спільної ігрової діяльності).

Гендерний підхід в освіті як механізм досягнення гендерної рівності та утвердження рівних можливостей для самореалізації кожної особистості передбачає: орієнтацію на нейтралізацію і пом'якшення різниці між статями, гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей; відсутність орієнтації на «особливе призначення» чоловіка чи жінки; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості, виховання в душі вільного вибору гендерної ідентичності, заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості, можливість відступу від традиційних патріархальних моделей побудови суспільства. Він є необхідною передумовою реалізації гендерного виховання дошкільників і виступає складовою особистісно зорієнтованого освітнього процесу [6].

Отже застосування гендерного підходу в освітньому процесі слід розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості, вивільнення педагогів від статорольових стереотипів. Справжня гендерна рівність на думку М. Савченко, нівелює статтю та враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психофізіологічних міжстатевих відмінностей дітей [6].

На нашу думку важливим методологічним підґрунтям успішної гендерної соціалізації є поєднання гендерного та особистісно зорієнтованого підходів як основи гуманізації освітнього процесу (І. Бех, Т. Говорун, І. Кон, В. Кравець). Адаже загальнотеоретичною основою сучасного етапу процесу соціалізації визначено особистісно орієнтовану парадигму, що вибудована на засадах «сучасних уявлень про потреби сучасної особистості і суспільства, про особливості їх взаємодії, уявлень про потреби і потенційні можливості дитини дошкільного віку [5, с. 135].

Зокрема, *гендерний підхід* – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що дає більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки (В. Кравець); *особистісно орієнтований підхід* до виховання ґрунтується на засадах західної гуманістичної психології: самоцінності, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності (І. Бех).

Отже, в основі особистісно орієнтованого підходу є

настанови гуманістичної педагогіки, основні принципи якого є засадничими у впровадженні сучасних егалітарно-освітніх технологій (Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський). В межах гендерного підходу особливого значення набуває зміна цінностей, орієнтація на егалітарний характер гендерних ролей, що забезпечує їх універсалізацію та взаємозамінність [3].

Висновки. Отже, гендерний підхід забезпечить розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей та гендерної рівності при відмінно-

стях між чоловічою і жіночою статтю, створення умов для максимальної самореалізації хлопчиків і дівчаток, що відповідає нагальній потребі практики виховання дошкільників, орієнтації на партнерство у міжстатевій взаємодії та взаємозамінності у виконанні майбутніх сімейних та соціальних ролей. Він є одним із методологічних базисів, що «вимагає змінити традиційний вектор освітніх технологій під девізом «Ми різні – ми рівні».

ЛІТЕРАТУРА

1. Каменская Е. Гендерный подход в педагогике : дис. доктора пед. наук : 13.00.01 Ростов н/Д. 2006. 385 с
2. А. Мудрик О полоролевом (гендерном) подходе в социальном воспитании. *Народном образовании*. 2007. №5. С.175-181.
3. Петренко О.. Практика впровадження гендерного підходу в освіту й виховання. Гендерні дослідження :прикладні аспекти : монографія / В.П. Кравець, Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи та ін.]; за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. 448с.
4. Петренко О. Гендерна психологія. Практикум: навчальний посібник. Рівне:РДГУ, видавець Олег Зень, 2012. 127 с
5. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. Запорожье, 2000. С.135.
6. Савченко М.С. Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.07 . Хмельницький 2013. 275 с.
7. Штылева Л. В. Почему учителю XXI века необходимо знать про «гендер» и обладать гендерным измерением в работе с детьми? Внедрение гендерных курсов в систему среднего образования : метод. пособие. Иваново, 2000. 165 с.
8. Яценко Л В. Постовий В. Г. Гендерні особливості підготовки старшокласників до сімейного життя Навчально-методичний посібник. Корсунь-Шевченківський: ФОП Майдаченко І. С., 2009. 257 с.

REFERENCES

1. Kamenskaya E. Gender approach in pedagogy: dis. of Dr. Ped. Sciences: 13.00.01 Rostov n/D. 2006. 385 p.
2. Mudrik A. On the sex-role (gender) approach in social education. *Public education*. 2007. No.5. P.175-181.
3. Petrenko O. Gender psychology. Laboratory course: textbook. Rivne: RSHU, publisher Oleh Zen, 2012. – 127 p.
4. Petrenko O. The practice of gender approach implementation in education and upbringing. Gender studies: applied aspects: monograph / [V. P. Kravets, T. V. Hovorun, O. M. Kikinedzhi, et al.]; sci. ed. by V. P. Kravets. – Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2013. – 448 p.
5. Podmazin S.I. Personality-oriented education: Social-and-philosophical research. Zaporozhe, 2000. P.135.
6. Savchenko M.S. Gender education of senior preschool age children. The dissertation on obtaining of a scientific degree of the Candidate of pedagogical sciences 13.00.07. Khmelnytskyi, 2013. 275 p.
7. Shtyleva L. Why does a teacher of the XXI century need to know about «gender» and have a gender dimension in working with children? Introduction of gender courses in the system of secondary education: method book. Ivanovo, 2000. 165 p.
8. Yatsenko L.V., Postovyi V.H. Gender features of senior pupils training for a family life. Educational-and-methodical manual. Korsun-Shevchenkivskiy: PPE Maidachenko I.S., 2009. 257 p.

Theoretical principles of gender approach implementation in the educational process of modern educational establishments L. P. Karnaukh

Abstract. The article was dedicated to highlighting the views of modern researchers on the problem of gender approach implementing in the conditions of the activities of preschool educational establishments. The author of the study substantiated the purposefulness of applying a gender approach in the educational process as a mechanism for achieving gender equality and establishing opportunities of equal value for self-realization of each personality. The essential characteristics of the gender approach making provision for the orientation on neutralization and mitigation of the difference between the sexes, gender stereotypes; taking into account the social-and-gender differences between children; promotion of activities meeting the interests of the individual regardless of gender were revealed.

Keywords: gender approach, gender, preschoolers.

Voice teacher's artistic-pedagogical proficiency in the terminological field of scientific research

Tao Rui, H. Nikolai

South Ukrainian national pedagogical university named after K.D. Ushynsky
*Corresponding author. Email: galanikolayi@gmail.com

Paper received 20.06.21; Accepted for publication 30.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-19>

Abstract. The article makes an attempt to organize the conceptual-terminological field of research of the phenomenon of “voice teacher’s artistic-pedagogical proficiency” in order to give the most appropriate definition. It is proved that a voice teacher’s artistic-pedagogical proficiency is a qualitative characteristic of his professional competence, which is manifested in a specific set of qualities necessary for successful teaching in music pedagogy and concerns teaching students the interpretation of artistic images by means of vocal technique and free possession of pedagogical technique.

Keywords: *voice teacher, pedagogical proficiency, vocal proficiency, artistic-pedagogical proficiency, artistic-aesthetic education, pedagogical aesthetics, vocal-pedagogical technique.*

Introduction. The specifics of the pedagogical activity of a voice teacher requires from the higher education institution graduate an ability to perform it skillfully, which provides for his comprehensive training both in the field of musical art and pedagogy. An important result of such training is acquisition by the applicant of artistic-pedagogical proficiency in fulfilling the functions of a voice teacher. The latter, i.e. a voice teacher’s artistic-pedagogical proficiency, we understand as an integrative quality of the personality, consisting of a value attitude to vocal heritage, competence in the field of vocal pedagogy, vocal-performance culture and vocal-pedagogical techniques.

At the same time, the results of a careful analysis of a large array of theoretical works have shown the lack of a clear thesaurus in the problem field of research of performing-pedagogical proficiency of music teachers. It is also established that the problem of forming the voice teacher’s artistic-pedagogical proficiency has not yet become the subject of investigation. Therefore, the relevance of the proposed article is beyond doubt.

Analysis of relevant research. Analysis of a wide range of sources has shown the attention of scientists to the problem of teachers’ pedagogical proficiency. In particular, it is represented in the works of Ye. Barbina, I. Ziazun, L. Korol, O. Lavrinenko, O. Romaniuk, N. Tarasevych and others. A. Kozyr carried out a comprehensive and thorough analysis of the theory and practice of forming professional proficiency of music teachers in the system of multilevel education. The problems of performing skills formation in future music teachers in different types of musical activity were investigated by L. Labintseva, I. Mostova, Yu. Nekrasov, V. Fedoryshyn, and in the context of comparative research – Liu Chang and Zhang Xiangyong. Some issues of vocal skills formation were considered in the works of such well-known researchers as V. Antoniuk, N. Ovcharenko, O. Slepsova, O. Stakhevykh and others. Scientists have convincingly proved that higher education is designed to lay a solid foundation for pedagogical proficiency of future art specialists, which gives a significant socio-cultural effect.

The category of “artistic” is often used in research on various aspects of future music teachers’ vocal training. Thus, in Luo Chao’s dissertation, the latter is explored

using the “artistic method of personification”, which allows the author to comprehend cultural processes “through immersion in the collective image of the hero (person)” and to reflect “own artistic-creative possibilities in interpreting and creating such an image” [9].

B. Nahai argues that the artistic image of a musical work is an integrated reflection of the author’s idea in the mind of the performer and is determined by the subjective vision and sense of reality of the latter. Moreover, to embody the artistic image, each performer uses a whole system of means of artistic expression [10]. O. Opanasiuk identifies five stages of structuring the artistic image (principle, formation, definition, method, existence), believing that this structure is the optimal structure of the artistic image and the work of art in general and corresponds to the optimal structural parameters of the human psyche [15]. K. Klimai believes that in space-time coordinates the artistic image in music is “a ratified concentrate of spiritual energy, each time unique, rediscovered and just as interesting for human consciousness”. In the interpretation of the artistic image in music, Yu. Chekan proposes to take into account its receptive component (“meaningful in individual experience”). The scientist considers the artistic image in music as a central methodological category, as an “intonation image of the world”.

A review of publications on the topic of the article has shown that some of them have a category of aesthetic. Thus, V. Pidchiachyi is convinced that in order to achieve pedagogical proficiency, a teacher must engage in professional self-development, in particular – on an aesthetic basis [16]. H. Sotska studies the principles of future teachers’ aesthetic culture formation [18], V. Onyshchenko initiates a new branch of pedagogical science – pedagogical aesthetics as a theory of aesthetic education [14].

We believe that identifying the essence of the voice teacher’s artistic-pedagogical proficiency requires, first of all, a comprehensive conceptual-terminological analysis of relevant scientific works of domestic researchers, including dissertations as the most valid sources, which contain English translations of the concepts of interest. We also see the need for semantic analysis of English vocabulary literature in order to find analogues of the concepts “pedagogical proficiency”, “vocal proficiency”,

“artistic-aesthetic education”, “pedagogical aesthetics”, “vocal-pedagogical technique”.

Thus, **the aim of the article** is to organize the conceptual-terminological field of research of the phenomenon of “voice teacher’s artistic-pedagogical proficiency” in order to give the most appropriate definition.

Materials and methods. Among the materials used in the article, dissertation research on the problems of pedagogical proficiency and vocabulary literature predominate. The research methodology is based on such general scientific approaches as axiological, culturological and comparative. The article presents a number of analytical methods, in particular conceptual-terminological and semantic-comparative analysis of the basic terms, as well as methods of systematization and generalization.

Results and discussion. A significant result has become introduction of a new method of comparative-terminological analysis with systematic use of materials of dissertation research, dictionary literature and Cyrillic in texts with Latin. It is emphasized that one of the most difficult problems of comparative studies is the search for terminological analogues in the translation of the scientific thesaurus. For our research adequate translation of basic concepts into English is important. The results of conceptual-terminological and semantic-comparative analysis have shown the differences in the use of English-language analogues of basic terms in dissertations on the phenomenon of pedagogical proficiency.

Thus, in the thesis of L. Labintseva [5] vocal-choral proficiency (Ukr. – *вокально-хорова майстерність*) is translated into English by the term “vocally-choral trade”. In one of the first dissertations (1998), which explored the problems of forming the pedagogical proficiency of the future music teacher, in particular his pedagogical-performing proficiency, I.V. Mostova even the title of the work translates in different ways – both into Russian “Формирование педагогического и исполнительского мастерства будущего учителя музыки” and English “Mastery learning of teaching and performing proficiency for future music teacher”.

In O. Lavrinenko’s doctoral dissertation “The tendencies of the development of the ideas of teacher’s pedagogical skills: theory and practice (the middle of the 16th – the end of the 20th century), which summed up the results of many years of research by Ukrainian scholars on the problem of pedagogical proficiency of teachers, the latter is translated as “teacher’s pedagogical skills” []. In his dissertation research, Liu Chang considers the English analogue of the term “pedagogical proficiency” to be “pedagogical skills”. In an abstract in English, the scientist notes: “It was found that in the first and second years, students mainly train basic skills to improve their musical achievements, and in the third and fourth years, they focus on the development of musical expression, creativity and pedagogical skills” [8].

A. Kozyr in her doctoral thesis [3] translates teacher’s professional proficiency as a “professional trade” as well as V. Fedoryshyn [21]. Terminological diversity is also observed in English-language abstracts to dissertations of other researchers. Thus, L. Korol uses the concept of “pedagogical mastery” [4], O. Romaniuk considers the

English analogue of the term “pedagogical proficiency” to be the concept of “pedagogical mastery” [17], Zhang Xiangyong translates artistic-performing proficiency as “artistic and performance skills” [22]. Recall also that in our previous studies, we used the term “formation of pedagogical mastery” [20].

The analysis of the dictionary literature has shown that the term *педагогічна майстерність* (Ukr.) has several synonyms: skills, mastery, mastership, trade, proficiency. Oxford Advanced Learner’s Dictionary [25] gives the following definitions of the above terms:

- skill – the ability to do something well;
- mastery – great knowledge about or understanding of a particular thing;
- proficiency – the ability to do something well because of training and practice.

Furthermore, it doesn’t give any definition to the term mastership, while the proposed definitions of the term trade (1) the activity of buying and selling or of exchanging goods or services between people or countries; 2) a particular type of business; 3) a particular area of business and the people or companies that are connected with it; 4) the amount of goods or services that you sell; 5) a job, especially one that involves working with your hands and that requires special training and skills) don’t reveal the essence of the Ukrainian term *педагогічна майстерність*.

Cambridge Dictionary [24] gives similar definitions of the terms under discussion.

- skill – an ability to do an activity or job well, especially because you have practiced it;
- mastery – if someone has a mastery of something, they are extremely skilled at it;
- proficiency – the fact of having the skill and experience for doing something.

This dictionary also doesn’t provide any definition of the term mastership, and also proves misunderstanding by Ukrainian researchers of the term “trade”.

Thus, we consider the most appropriate term to denote the key concept of our study to be “proficiency”.

In the terminological field of our research the first component of the concept of artistic-pedagogical proficiency occupies an important place. The analysis of dictionary literature and scientific publications has shown that Ukrainian term *художній* “artistic” is synonymous with the concept of *мистецький* “artistic”, which is used in the Ukrainian scientific space as a derivative of the term “art” (*мистецтво*). Note that in the Russian-language scientific literature there is no analogue, because the term “artificial” (*искусственный*) has a completely different meaning. Along with the total spread in Ukraine of the concept of “art education” (Ukrainian *мистецька освіта*», Russian *художественное образование*), the term *художній* is increasingly being replaced in the scientific and pedagogical literature by *мистецький*, while in English they are both translated as artistic. However, when it comes to the specific properties of the figurative sphere of art, its aesthetic impact on the personality and creative attribution (activity), the term *художній* remains relevant.

In her doctoral dissertation, N. Ovcharenko, studying the phenomenon of future music teachers’ readiness for vocal and educational activities, singles out, among

others, the semiotic-hermeneutic component, which is “aimed at systematic study of musical and poetic language of the vocal work, identification of its artistic meaning and creation of performance interpretation of the vocal work” [13, p. 405].

The category of artistic is often used in the dissertation research on various aspects of voice training of future music teachers. Luo Chao’s dissertation “Methods of the future musical art teachers’ vocal training by means of personification technology” is no exception. Luo Chao argues that this technology is a significant methodological resource that increases the effectiveness of the educational process. Extrapolation of personification as an artistic method to the future music teachers’ voice training allows to comprehend cultural processes “through immersion in the collective image of the hero (person)” and reflection of “one’s own artistic and creative possibilities in the interpretation and creation of such an image” [9].

In the process of clarifying the meaning of the concept of artistic-pedagogical proficiency, we have paid attention to the dialectic of artistic and aesthetic in the interpretation of pedagogical proficiency. Thus, V. Piddiachi is convinced that in order to achieve pedagogical proficiency, a teacher must engage in professional self-development, in particular – on an aesthetic basis [16]. In this case, it is appropriate to mention D. Diderot’s opinion, who argued that the beauty of the ideal amazes everyone without exception, and the beauty of proficiency can be appreciated only by experts. The main difference between proficiency and ideal, the famous encyclopedist saw in the fact that proficiency wins the attention of a specialist, and the ideal – his soul [1].

In comparative terms, we recall the opinion of H. Sotska that modern art education is actively moving from professional-scientific to universal-humanitarian model, according to which in the process of creating a personality, dominant importance acquires the aesthetic component of this model, and the content of the educational process acquires aesthetic and value coloring [18]. It becomes obvious that the terminological field of our research also has an aesthetic dimension. Among the definitions of the aesthetic as a fundamental category, we are impressed by the characteristics of O. Losev, who distinguishes between “expression” and “expressiveness”, i.e. materialization of a particular idea, translation of internal to external [7]. A prominent phenomenologist argues that aesthetics, dealing with the sensory cognition of the universe, is not limited to the realm of beauty, but also includes in its scope disgusting, tragic, comic, etc. and is “the science of expression in general” [ibid.].

According to the results of a comparative analysis of the interpretation of the categories “aesthetic” and “artistic” in the foreign scientific thought, we can say the following. If the aesthetic in nature, in material culture and in man is manifested in form, then in the work of art the aesthetic is doubled, it is present both in form and in content. Common to the phenomena of aesthetic and artistic we consider such factors as sensory-emotional and rational-logical beginnings, as well as isomorphism of structures that include the processes of perception, cognition, evaluation and transformation.

In comparative terms, it is clear that on the one hand, the aesthetic is the basis of the artistic. On the other hand, in the ratio of artistic and aesthetic, the latter is broader, as it characterizes the diverse spheres of human life. However, it is the products of artistic activity, masterpieces of art, evoking aesthetic feelings, affect the spiritual world of man and are the highest manifestation of the aesthetic.

With regard to vocal art, the generic concept of our study is the concept of “musical-aesthetic”, the essence of which is sound expressiveness. Note that in the process of centuries of evolution of the aesthetic, the musical language was transformed accordingly. Thus, the sense of harmony in the classics is replaced by a tragic worldview in the romantics, while in the postmodernists the irrational vision of the world is reflected in the desire for “total collage” (D. Albright). In general, in music of the twentieth century intensifies the sphere of disgusting, horrible, embodied in the dissonances of the cosmic scale. On the other hand, the growth of the degree of freedom of “sound expression” of the composer’s worldview reaches its culmination today. Everyone can create his own ideals of musical and aesthetic.

Thus, in the terminological search for related categories to the “artistic”, it is impossible to avoid its connection with the concept of “aesthetic”. In the theoretical understanding of the latter we turn to use the heuristic possibilities of a comparative analysis. An example of the active use of the scientific apparatus of aesthetics is the art pedagogy of Poland.

In general, development of art education in Poland has long been defined by the concept of aesthetic education and has strong roots in the traditions of the European humanism. The terminological discourse of Polish scientific thought in historical retrospect testifies to the following transformations of concepts: Władysław Tatarkiewicz’s theory of aesthetic experience (*przecucie*); Roman Ingarden’s multiphase structure of aesthetic experience; Stefan Schumann’s education through art, empowerment (*upowoczechnianie*), sharing (*udostępnianie*) and accessibility (*uprzystępniania*) of art); Bohdan Sukhodolsky’s education through experience, aesthetic vulnerability, aesthetic education, education through art; Irena Voynar’s education for art (*wychowanie do sztuki*) and education through art (*wychowanie przez sztukę*), aesthetic vulnerability [12].

In Ukraine, modern art education is theoretically realized in the socio-cultural context, and the aesthetic categorical apparatus of post-Soviet aesthetics is now being actively rethought, taking into account the achievements of idealist philosophy. In this regard, the “father” of aesthetics as an independent science, the German philosopher and art theorist Alexander Gottlieb Baumgarten, defined the essence of aesthetics through the concept of perfect, not through the concept of beautiful. It should be noted that Baumgarten defined the subject of aesthetics in two projections, claiming that it studies the laws of sensory cognition (philosophical projection) and artistic creativity (artistic projection) [23].

In his theory of aesthetic education, V. Sukhomlynskyi emphasized that it covers absolutely all spheres of human spiritual life. A well-known Ukrainian educator stated: “The most important task of aesthetic education is to

teach a child to see in the beauty of the world spirituality, kindness, cordiality and on this basis to assert the beautiful in oneself" [19].

Academician I. Ziaziun, one of the founders of the philosophy of education in Ukraine, stressed: "The specificity of aesthetic education lies in the fact that it exists in other types of education and is manifested through other forms, as the most common in education, without which education is unthinkable" and further: "The set of norms is usually perceived as an external factor, and the value is an internal, aesthetic, assimilated by the subject of lifelong reference and is perceived as its own spiritual intention" [2]. Following I. Ziaziun, we claim that only a harmonious combination of knowledge, experiences and attitudes in the content of education can ensure the solution of its problems.

The founder of philosophical-pedagogical noology V. Onyshchenko combined in his concept the ideas of Christian personalism and hermeneutics. The scholar believes that in the field of art education the transcendental categories of Truth, Good, Beauty are concretized in the conditions of a specially organized meeting with artistic reality. According to V. Onyshchenko, it is the Divine Transcendental Triad (Truth, Good, Beauty) that gives rise to the basic noological categories of rationality-ethics-aesthetics in their inseparable trinity [14]. The scientist convincingly substantiates the status of a new branch of pedagogical science – pedagogical aesthetics as a theory of aesthetic education of pupils and students [ibid., p. 173].

We agree with V. Onyshchenko that the principle of Spirit and spirituality includes the fullness of rationality, which requires not only clear logic, but also life-giving intuition, ethics, which becomes flawed without faith, and aesthetics, which in addition to the laws of beauty is also based on the gospel commandment of love. In turn, each of these categories is concretized in new triads – imagination-intuition-mind (rationality); faith-conscience-will (ethics); love-joy-hope (aesthetics) [ibid., p. 183].

In the terminological field of scientific search for the definition of the voice teacher's artistic-pedagogical proficiency, we also include the concept of vocal-pedagogical technique. Since musical-performing and pedagogical functions coexist in the activity of a voice teacher, vocal-performing and pedagogical techniques are

usually studied separately. We believe that they are integrated in such qualities of a voice teacher as sound formation technique, articulation, facial expressions and pantomime, self-control over body movements, operation of signals from analyzers, as well as creativity and volitional self-regulation.

According to the results of comparative analysis it is established that one of the effective ways to form such a component of artistic-pedagogical proficiency of future vocal teachers as vocal-pedagogical technique is the technology of transition from speech to singing voice formation through mastering the elements of stage language.

Generalization of scientific thought allows us to argue that artistic-pedagogical proficiency of a voice teacher is a way to realize his musical-performing and socio-cultural experience in the development of pedagogical reality. Artistic-pedagogical proficiency of a voice teacher is a qualitative characteristic of his professional competence, which is manifested in a specific set of qualities necessary for successful teaching in music pedagogy and concerns teaching students the interpretation of artistic images by means of vocal technique and free possession of pedagogical technique.

Conclusions. The results of conceptual-terminological and semantic-comparative analysis have shown the differences in the use of English-language analogues of the basic terms in dissertations on the phenomenon of pedagogical proficiency. The English-language analogue of the term *художньо-педагогічна майстерність* is considered to be "artistic-pedagogical proficiency", because its semantics corresponds to the essential meaning of the defined Ukrainian concept.

Artistic-pedagogical proficiency of a voice teacher is a qualitative characteristic of his professional competence, which is manifested in a specific set of qualities necessary for successful teaching in the field of music pedagogy, including interpretation of artistic images by the vocal technique and free possession of the pedagogical technique. The latter are integrated in such qualities of a voice teacher as sound formation technique, articulation, facial expressions and pantomime, self-control over body movements, operation of signals from analyzers, as well as creativity and volitional self-regulation.

REFERENCES

1. Дидро Д. Собр. соч.: в 10 т. Т.6: Искусство. Москва; Ленинград, 1946.
2. Зязюн І.А. Естетичні засади розвитку особисті. Мистецтво у розвитку особистості. Чернівці: Зелена Буковина, 2006.
3. Козир А. В. Теорія та практика формування професійної майстерності вчителів музики в системі багаторівневої освіти: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2009.
4. Король Л. Л. Розвиток педагогічної майстерності як складової професійної підготовки майбутнього вчителя в Полтавському педагогічному інституті (1970–1990 рр. ХХ ст.). Харків, 2007.
5. Лабінцева Л. П. Формування вокально-хорової майстерності в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2007.
6. Лаврінченко О.А. Тенденції розвитку ідей педагогічної майстерності вчителя: теорія і практика (середина XVI-кінець ХХ ст.). Київ, 2009.
7. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития. URL: <http://psylib.ukrweb.net/books/lose008/txt14.htm>.
8. Лю Чан. Формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти КНР: дис. ... доктора філософії. Харків, 2021.
9. Ло Чао. Методика вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва засобами технології персоналізації: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Суми, 2018.
10. Нагай Б. Сутність художнього образу в музичному мистецтві // Актуальні питання гуманітарних наук. 2017. № 17 Мистецтвознавство.
11. Некрасов Ю. І. Комплексний підхід до формування виконавської майстерності піаніста: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Одеса.
12. Ніколаї Г.Ю. Розвиток музично-педагогічної освіти в Польщі (ХХ століття): дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2008.

13. Овчаренко Н. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2016.
14. Онищенко В. Д. Фундаментальні педагогічні теорії. Львів: Норма, 2014.
15. Опанасюк О. П. Онтологічні аспекти структури художнього образу // Ставропігійські філософські студії. Збірник наукових праць з філософії, психології, мистецтвознавства, культурології, педагогіки та філософії освіти, 2008. № 1. С. 49–62.
16. Піддячий В. М. Естетичні засади професійного саморозвитку майбутнього педагога: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2016.
17. Романюк О. І. Розвиток педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2020.
18. Сотська Г.І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів в педагогічних університетах: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2014.
19. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа // Вибрані твори у 5-ти томах. К.: Вища школа, 1977. Т. 4.
20. Тао Жуй. Теоретико-методологічні основи формування педагогічної майстерності студентів-вокалістів // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2018. № 10 (84). С. 190-199.
21. Федоришин В.І. Формування виконавської майстерності студентів музично-педагогічних факультетів у процесі колективного музикування: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2006.
22. Чжан Сянюн. Формування художньо-виконавської майстерності майбутніх піаністів з КНР у процесі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах України: дис. ... канд. пед. наук. Суми, 2016.
23. Baumgarten A. Ästhetik. Bd. 2, § 614 – 904; übers. von D. Mirbach. Hamburg : Meiner, 2007.
24. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>.
25. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/h/>.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Diderot D. *Sobr. soch.:* v 10 t. T.6: Yskusstvo. Moskva; Lenhrad, 1946.
2. Ziaziun, I. A. (2006). *Estetychni zasady rozvytku osobysti. Mystetstvo u rozvytku osobystosti.* Chernivtsi: Zelena Bukovyna.
3. Kozyr, A. V. (2009). *Teoriia ta praktyka formuvannia profesiinoi maisternosti vchyteliv muzyky v systemi bahatorivnevoi osvity: avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk.* Kyiv.
4. Korol, L.L. (2007). *Development of pedagogical mastership as the component of professional training of future teacher in Poltava pedagogical institute (1970 – 1990 XX cent.)* (PhD thesis). Kharkiv.
5. Labintseva, L. P. (2007). *Formation of vocally-choral trade in the process of the special preparation of future music masters* (PhD thesis abstract). Lugansk.
6. Lavrinenko, O. A. (2009). *The tendencies of the development of the ideas of the teacher's pedagogical skills: theory and practice (the middle of the 16th – the end of the 20th century).* Kyiv.
7. Losev, A. F. *Ystoriia antychnoi estetyky. Ytohy tysyacheletneho razvytyia.* URL: <http://psylib.ukrweb.net/books/lose008/txt14.htm>.
8. Liu Chan (2021). *Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u zakladakh vyshchoi osvity KNR: dys. ... doktora filosofii.* Kharkiv.
9. Luo Chao. (2018). *Methods of the future musical art teachers' vocal training by means of personification technology* (PhD thesis). Odesa.
10. Nahai, B. (2017). *Sutnist khudozhnogo obrazu v muzychnomu mystetstvi // Aktualni pytannia humanitarnykh nauk.* № 17 *Mystetstvovoznavstvo.*
11. Nekrasov, Yu. I. *Kompleksnyi pidkhid do formuvannia vykonavskoi maisternosti pianista: avtoref. dys. ... kand. mystetstvovoznavstva.* Odesa.
12. Nikolay, H. Y. (2008). *The Development of Musical Pedagogical Education in Poland (20th century)* (DSc thesis). Kyiv.
13. Ovcharenko, N. A. (2016). *Theoretical and methodological basis of training future teachers of music to vocal and educational activities* (DSc thesis). Kyiv.
14. Onyshchenko, V. D. (2014). *Fundamentalni pedahohichni teorii.* Lviv: Norma.
15. Opanasiuk, O. P. (2008). *Ontolohichni aspekty struktury khudozhnogo obrazu // Stavropihiiski filosofski studii. Zbirnyk naukovykh prats z filosofii, psykhologii, mystetstvovoznavstva, kulturolohii, pedahohiky ta filosofii osvity.* № 1. S. 49–62.
16. Pididiachi, V. M. (2016). *Aesthetic Basis for the Professional Self-Development of a Future Pedagogue* (PhD thesis). Kyiv.
17. Romaniuk, O. I. (2020). *Developing pedagogical mastery of economics teachers in master's degree programs* (PhD thesis). Kyiv.
18. Sotska, H. I. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv v pedahohichnykh universytetakh: avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk.* Kyiv.
19. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Pavlyska serednia shkola // Vybrani tvory u 5-ty tomakh. K.: Vyshcha shkola.* T. 4.
20. Tao Rui. *Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia pedahohichnoi maisternosti studentiv-vokalistiv // Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii.* 2018. № 10 (84). S. 190-199.
21. Fedoryshyn, V. I. (2006). *Forming of trade of students of mouzichno-pedagogichnih faculties carrying out in the process of collective mouzicouvannya* (PhD thesis). Kyiv.
22. Zhang Xiangyong (2016). *The formation of artistic and performance skills of pianists from PRC in the process of professional training in higher pedagogical educational establishments of Ukraine* (PhD thesis). Sumy.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu